

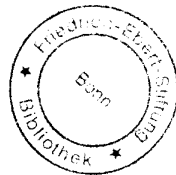
Seria: Genius loci
Nr 1

Marek Andrzejewski

ŁUDZIE WOLNEGO MIASTA GDAŃSKA (1920-1939)

Informator biograficzny

A 98 - 01945

Wydawnictwo „Marpres” Gdańsk 1997

Książka dofinansowana przez
Fundację Friedricha Eberta

Projekt okładki i karty tytułowej
Władysław Kawecki

Redaktor
Elżbieta Rusak

Źródła reprodukcji:
Danziger Bürgerbuch, Hrsg. R. Franke, Danzig 1927
oraz archiwum Autora

© Copyright by Marek Andrzejewski

Wydanie I

ISBN 83-87291-27-7

Wydawnictwo „Marpress” Gdańsk 1997

Skład: Usługi Komputerowe „TEKST” Rumia, tel. 71-04-73

DRUK: Biuro Promocji Szuki **ARTEX** /058/322 067

Wstęp

Obfitujące w wiele wydarzeń dzieje drugiego Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939) doczekały się już wprawdzie wielu opracowań naukowych i popularnonaukowych, ale daleko jeszcze do w miarę pełnego ukazania jego skomplikowanej historii. Dotyczy to także biografistyki, której stan — mimo ukazania się już wielu biogramów ludzi związanych z Wolnym Miastem Gdańskiem (polityków, naukowców, przedstawicieli świata kultury, działaczy polonijnych i innych), którzy w sposób wyraźny zaznaczyli swoją obecność w życiu miasta — trudno uznać za zadowalający. Podobnie przedstawia się sprawa z obszernymi biografiami osób, które odgrywały w nadmorskim mieście wybitną rolę. Wprawdzie dysponujemy już w miarę pełnymi biografiami Heinricha Sahma, Ericha Brosta, Alberta Forstera, Erazma Czarneckiego, czy częściowymi — Carla Jacoba Burckhardta i biskupa Carla Marii Spletta, ale wielu jeszcze, zwłaszcza Hermanna Rauschninga, czeka nadal na odrębne i wnikliwe opracowanie. Bez bliższego poznania działalności i osobowości czołowych przedstawicieli gdańskiej sceny politycznej, bez uzyskania niezbędnych informacji o ludziach gdańskiej kultury, nauki, oświaty czy też duchownych różnych wyznań, prowadzących na terenie Wolnego Miasta Gdańska działalność duszpasterską, obraz dziejów międzywojennego Gdańska będzie niepełny.

Jeszcze do niedawna całkiem odmienne podejście do dziejów Gdańska większości polskich i niemieckich historyków spowodowało jednostronną optykę w doborze osób zasługujących na omówienie w różnych wydawnictwach słownikowych czy też informatorach. Wskutek tego wytworzyła się swoista sytuacja. Tak więc w czterech tomach *Altpreußische Biographie* bardzo rzadko można spotkać przedstawicieli gdańskiej Polonii. Z kolei w *Słowniku Biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego* świadomie zrezygnowano z pełniejszej prezentacji sylwetek osób narodowości niemieckiej działających w Wolnym Mieście Gdańsku i tylko wyjątkowo, jak na przykład w przypadku Willega Drosta, zdecydowano się na umieszczenie biogramu gdańskiego Niemca.

W założeniach autorskich niniejsza praca nie rości sobie pretensji do miana słownika. Na obecnym etapie badań na przygotowanie tego rodzaju pracy jest na pewno jeszcze za wcześnie. Luk badawczych jest jeszcze zbyt wiele i wymagają one wielu żmudnych poszukiwań w archiwach i bibliotekach oraz wytrwałości badawczej. Prezentowany informator ma na celu przybliżenie polskiemu Czytelnikowi osób których, niezależnie od ich narodowości, działalność w drugim Wolnym Mieście Gdańsku miała istotne znaczenie dla jego zewnętrznych i wewnętrznych dziejów. Pewien wzorzec dla niniejszej pracy stanowi wydana w 1994 r. w Gdańsku książka Mirosława Glińskiego *Ludzie dziewiętnastowiecznego Gdańska. Informator biograficzny*. Podobnie więc wybrano postaci, które swoją działalnością zapewniły sobie miejsce w historii Gdańska. Przeważnie starano się podać zwizję i rzeczowe informacje. W przypadku osób, których działalność w Wolnym Mieście Gdańsku była bardzo znacząca, noty biograficzne mają większą objętość. Ze względu na charakter opracowania świadomie zrezygnowano z pełnego opisu biograficznego, nie podając na przykład imion rodziców.

Informator składa się z trzech zasadniczych części: pierwsza część zawiera około 400 not biograficznych osób odgrywających w życiu politycznym, kulturalnym, naukowym, gospodarczym, religijnym Wolnego Miasta Gdańska istotną rolę. W dużym stopniu uwzględniano tu przedstawicieli gdańskiej Polonii oraz Polaków, którzy w nadmotławskim mieście reprezentowali interesy Rzeczypospolitej. Najliczniej reprezentowane są noty dotyczące gdańskich Niemców, jako że to właśnie oni odgrywali w życiu Wolnego Miasta Gdańska wiodącą rolę, co w pewnej mierze przybliży mało znane dzieje miasta w jego niemieckim aspekcie. Starano się też uwzględnić przedstawicieli Ligi Narodów i niektórych konsułów.

Część druga zawiera kalendarium wydarzeń, których widownią było Wolne Miasto Gdańsk, bądź pośrednio z nim związanych.

W aneksie natomiast podano m.in. wykaz przedstawicieli najwyższych władz Wolnego Miasta Gdańska, wysokich komisarzy Ligi Narodów, komisarzy generalnych RP, wyniki wyborów do Volkstagu, przedstawicieli poszczególnych partii, rektorów mającej swoją siedzibę w Gdańsku Wyższej Szkoły Technicznej, wykaz najważniejszych konsułów. Dodajmy w tym miejscu, że w Wolnym Mieście Gdańsku sieć konsułów była wyjątkowo gęsta i w 1929 r. ich liczba wynosiła aż 37.

Zamieszczono również wykazy źródeł i literatury, na podstawie których opracowano niniejszą książkę i do których sięgnąć może Czytelnik pragnący uzyskać szersze informacje o danej osobie.

Nie zawsze było możliwe podanie wszystkich niezbędnych danych biograficznych, co wynika z niedostatecznego stanu zaawansowania badań nad gdańską biografistyką. W niektórych przypadkach wyko-

rzystano także informacje od rodzin prezentowanych tu osób. Autor zdaje sobie również w pełni sprawę z tego, że w niektórych przypadkach na pewno konieczne będzie uzupełnienie biogramów o nowe elementy faktograficzne. Ponieważ autor w przyszłości nosi się z zamiarem wydania rozszerzonej wersji niniejszej pracy, będzie bardzo wdzięczny za życzliwą krytykę.

Biogramy

Abramowski Paul

Kustosz. Ur. 6 VIII 1892 r. w Gdańsku. W Berlinie i Monachium studiował m.in. historię sztuki i archeologię. Był sekretarzem Kunstforschende Gesellschaft, członkiem Rady Zabytków w WM Gdańsku i współorganizatorem wystaw.

Anker Leo

Współwłaściciel firmy S.Anker, bankowiec. Ur. 2 IX 1878 r., zm. 5 V 1960 r. w Londynie. Należał do znanego rodu Ankerów, zajmującego się głównie hurtowym handlem zbożem. W 1938 r. wyemigrował do Wielkiej Brytanii.

Arczynski Franz

Posel do Volkstagu (SPD). Ur. 10 X 1886 r. w pow. kwidzyńskim, zm. 13 VII 1946 r. w Eblingen koło Stuttgartu. Należał do Volkstagu I-III kadencji. Był sekretarzem związkowym i przewodniczącym Allgemeine Gewerkschaftsbund der Freien Stadt Danzig.

Augustyński Jan

Dyrektor Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku. Ur. 1 II 1878 r. w Odporyszowie, powiat dąbrowski, województwo krakowskie, zm. 13 VI 1943 r. w Warszawie. Od 1 IX 1925 r. do wybuchu II wojny był dyrektorem Gimnazjum Polskiego w Gdańsku. Jego zasługą był dynamiczny rozwój tej szkoły i odpowiedni dobór kadry pedagogicznej. Po części z inspiracji Augustyńskiego nauczyciele Gimnazjum pracowali także naukowo i udzielali się społecznie. Budynek szkolny został rozbudowany, klasy były dobrze wyposażone w pomoce dydaktyczne. Gimnazjum należało do jednej z najlepiej wyposażonych pols-

kich szkół, uwzględniając również Rzeczpospolitą. Augustyński przywiązywał duże znaczenie do wszechstronnego nauczania i wychowania. Popierał rozwój harcerstwa. Był wiceprezesem Zarządu Macierzy Szkolnej i przewodniczącym Komisji Szkolno-Oświatowej w WM Gdańsku. W Zarządzie Głównym Związku Polaków w WM Gdańsku kierował III Departamentem, to jest zagadnieniami młodzieży, wychowaniem obywatelskim i działalnością polityczno-propagandową.

Atolico Bernardo

Wysoki Komisarz Ligi Narodów w WM Gdańsku. Ur. 1880 r. Objął urządowanie 16 XII 1920 r. w Gdańsku przebywał zaledwie pięć tygodni, gdyż na stanowisko Wysokiego Komisarza LN został powołany jedynie tymczasowo. Ponieważ Wielka Brytania obawiała się, iż Atolico będzie prowadzić politykę zgodną z programowymi założeniami Ligi Narodów i nie będzie politykiem dyspozycyjnym wobec Londynu, jako stałego Wysokiego Komisarza LN mianowano Richarda Hakinga.

Azania Baruch

Działacz żydowski. Ur. 18 IX 1905 r. w Pińsku. Prowadził w WM Gdańsku działalność syjonistyczną. W 1933 r. udał się na emigrację.

Basner Friedrich

Kolekcjoner, kupiec. Ur. 11 IX 1869 r. w Gdańsku. Gromadził dzieła sztuki, zwłaszcza związane z Gdańskiem. Jego kolekcja mebli, wyrobów złotniczych, fajansów, obrazów i innych przedmiotów artystycznych była uznawana za jedną z cenniejszych nie tylko w Gdańsku, ale i we wschodnich prowincjach Rzeszy Niemieckiej.

Bahl Reinhold

Malarz, grafik. Ur. 4 III 1869 r. w Gdańsku, zm. tamże najprawdopodobniej w marcu 1945 r. Uczył rysunku i malarstwa w gdańskich szkołach. W jego pracach często spotyka się gdańskie motywy. Miał wystawy swoich prac w Niemczech.

Batzer Paul

Posel do Volkstagu (NSDAP). Ur. 18 IV 1891 r. w Czarnym koło Człuchowa. W latach 1919-1933 pracował jako nauczyciel w Sopocie. W 1930 r. wstąpił do NSDAP. Od 15 III 1933 r. był kierownikiem propagandy w gdańskim okręgu NSDAP. Został wybrany do Volkstagu V i VI kadencji. Był jego wiceprezydentem w V kadencji. W lutym 1937 r. opuścił Gdańsk.

Battaglia Roman Roger

Pracownik Komisariatu Generalnego RP w WM Gdańsku. Ur. 5 IV 1903 r. w Wiedniu. Od 1935 r. był radcą i kierownikiem oddziału Komisariatu Generalnego RP. Publikował w prasie ogólnopolskiej.

Baumann Max

Dramaturg, adwokat. Ur. 1877 r. w Gdańsku, zm. 1953 r. w Szwecji. Był znanym gdańskim adwokatem. Jest autorem wielu utworów dramatycznych, m.in. *Glückel von Hammel*. Sztuka ta była w końcu lat trzydziestych wystawiana w Polsce. Krótko przed wybuchem II wojny wyemigrował do Szwecji.

Baume Wolfgang, la

Archeolog, dyrektor muzeum, profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku. Ur. 8 II 1885 r. w Wurzen pow. Grimna w Saksonii, zm. 18 III 1971 r. w Ludwigshafen nad Jeziorem Bodeńskim. W 1910 r. został zatrudniony w Gdańsku w Muzeum Prowincjonalnym, później w Państwowym Muzeum Przyrodniczym i Prehistorii. W latach 1923-1938 był jego dyrektorem. Stopniowo odchodził od przyrodznawstwa na rzecz prehistorii. W 1924 r. habilitował się. Był prywatnym docentem na gdańskiej uczelni, a od 1928 r. profesorem. Wydawał wraz z Danziger Gesellschaft für Deutsche Vorgeschichte pismo „Mitteilungen aus dem Museum für Naturkunde und Vorgeschichte Danzigs”. W latach 1937-1938 był przewodniczącym Westpreußische Geschichtsverein. Publikował prace naukowe i popularne. Prowadził badania archeologiczne. Otwarte wówczas w nauce zagadnienia etniczne rozstrzygał niejednokrotnie zgodnie z politycznymi zapotrzebowaniami.

Bechler Carl

Przewodniczący Verkehrszentrale, pisarz, pedagog. Ur. 14 II 1886 r. w Gdańsku, zm. tamże pod koniec marca 1945 r. Kierował Verkehrszentrale w WM Gdańsku. Był znanym działaczem sportowym. Z inicjatywy Bechlera powstała filia Verkehrszentrale w Londynie. Pisał recenzje teatralne do „Danziger Zeitung”. Jest autorem powieści *Der vergessene Regenschirm* (Lipsk 1920) i *Anna Dorothea. Aus den hinterlassenen Papieren meines Urgroßvaters*. Był członkiem zarządu Freie Volksbühne. Bechlera zaliczyć trzeba do osób wszechstronnie uzdolnionych. Nie tylko pisał, ale także rysował. Miał duże zdolności organizacyjne.

Beck Fritz

Właściciel magazynu meblowego L.Cuttner. Ur. 1896 r. w Gdańsku, zm. po 1939 r. w USA. W 1939 r. wyemigrował do USA.

Behnke Emil

Konsul Królestwa Szwecji w WM Gdańsku, armator. Ur. 1857 r. w okolicach Słupska. W latach 1911-1936 reprezentował w Gdańsku Szwecję.

Behrendt Erwin

Pedagog, działacz Polonii gdańskiej. Ur. 31 X 1890 r. w Dąbrowce, pow. Kwidzyn, zm. zamordowany najprawdopodobniej pod koniec 1939 r. w Szpęgawsku. W latach 1923-1939 pracował w Gimnazjum Polskim Macierzy Szkolnej w Gdańsku jako nauczyciel języków klasycznych i nowożytnych. Od 1934 r. był także podinspektorem szkół senackich. Należał do wielu polskich towarzystw w Gdańsku.

Behrens Henry

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku, specjalność: obrabiarki i metody produkcji. Ur. 24 V 1890 r. w Altonie nad Elbą, zm. 13 II 1938 r. w drodze z Gdańska do Hanoweru. Od 1919 r. zatrudniony w gdańskiej uczelni, początkowo jako asystent, od 1923 r. jako do-

cent prywatny, a od 1928 r. jako profesor. W latach 1921-1923 zajmował kierownicze stanowisko w Stoczni Gdańskiej.

Belling Franciszek

Działacz Polonii gdańskiej. Ur. 12 XI 1881 r. we wsi Lubań w pow. kościerskim, zm. zamordowany w lutym 1941 r. w Dachau. Był jednym z założycieli Macierzy Szkolnej w WM Gdańsku. Działal w polskich organizacjach kulturalno-oświatowych i politycznych. Od 1937 r. kierował w dzielnicy Gdańsk-Siedlce Gminą Polską Związkiem Polaków.

Benziger Charles

Prezydent Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Ur. 1877 r. Pochodził z niemieckojęzycznej części Szwajcarii. Przed przybyciem do WM Gdańska był dziesięć lat kierownikiem Wydziału Konsularnego w Politycznym Departamencie w Urzędzie Federalnym w Bernie. Już wówczas dobrze orientował się w problematyce polskiej i kontaktach polsko-szwajcarskich czego przejawem był artykuł *Die Beziehungen der Schweiz zu Polen*, zamieszczony na łamach „Schweizer Rundschau” w 1928 r. Benziger swój urząd w Gdańsku sprawował w latach 1931-1934. Był osobą o wszechstronnych zainteresowaniach i dużej kulturze humanistycznej. Podobnie jak i jego dwaj szwajcarscy poprzednicy miał początkowo duże problemy z poznaniem zasad funkcjonowania portu morskiego. Spośród czterech prezydentów Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku aż trzech pochodziło ze Szwajcarii, z państwa pozbawionego dostępu do morza.

Berent Ernst

Działacz żydowski. Ur. 31 XII 1887 r. w Gdańsku, zm. 6 X 1961 r. w Londynie. Radca w Senacie WM. Po przejściu władzy przez NSDAP zwolniony z zajmowanego stanowiska. W latach 1925-1938 członek zarządu gdańskiej Gminy Synagogałnej, a od 1933 aż do jej rozwiązania przewodniczący zarządu. W 1938 r. wyemigrował do Wielkiej Brytanii. W Londynie odgrywał kluczową rolę w Council of Jews from Germany.

Bertling Max

Posel do Volkstagu (NSDAP). Ur. 8 III 1877 r. w Kościerzynie.

Należał do Volkstagu III-VI kadencji. Był wiceprezesem Izby Rzemieślniczej i członkiem Rady Gospodarczej. Działal w różnych organizacjach i stowarzyszeniach w Sopocie, był m.in. przewodniczącym Kasy Chorych.

Bertram Hugo

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — budownictwo wodne. Ur. 29 II 1872 r. w Jagodnie koło Elbląga, zm. 28 III 1942 r. w Gdańsku. W latach 1925-1939 był zatrudniony w gdańskiej uczelni, od 1926 jako profesor. Od 1924 r. był naczelnym radcą budowlanym w Gdańsku.

Beyer Otto

Posel do Volkstagu (SPD), nauczyciel. Ur. 26 V 1864 r. w pow. Weissenfels, zm. 20 III 1940 r. w Gdańsku. Należał do Volkstagu I-III kadencji. Zajmował się m.in. przyuczaniem do zawodu inwalidów wojennych.

Bialke Edwin

Kupiec i restaurator. Ur. 20 IX 1875 r. w Wisłoujściu. Odgrywał dużą rolę w środowisku zachodniopruskich, a po 1918 r. w środowisku gdańskich hotelarzy i restauratorów. Pod jego kierunkiem została zorganizowana w 1926 r. w Gdańsku wielka wystawa sztuki kulinarnej i hotelarskiej.

Biangra Jan

Działacz Polonii gdańskiej. Ur. 3 X 1880 r. we wsi Robakowo w pow. wejherowskim, zm. 18 VIII 1974 r. w Gdańsku. Działal w różnych polskich organizacjach. Kandydował do Rady Miejskiej w Sopocie. Jego syn, Jan, reprezentował barwy Klubu Sportowego „Gedania” i był zaliczany do najlepszych polskich pięściarzy.

Bieler Meir (Maier)

Ur. 9 IX 1906 r. w Tarnopolu, zm. 1953 r. w Jerozolimie. Był rabinem w Sopocie i ostatnim rabinem Gminy Żydowskiej w Gdańsku.

Bierowski Tadeusz

Pracownik Komisariatu Generalnego RP, prawnik. Ur. 12 VIII 1900 r. w Krakowie. W polskim przedstawicielstwie w Gdańsku był zatrudniony w latach 1927-1931. Ogłosił prace: *Zbiór dokumentów dotyczących stosunku Wolnego Miasta Gdańska do Rzeczypospolitej Polskiej*, cz. III-VI, Gdańsk 1927-1931; *La Ville Libre de Dantzig et la guerre polono-bolchevique en 1920*, Danzig 1932.

Biesiadecki Maciej

Komisarz Generalny RP w WM Gdańsku. Ur. 18 XI 1864 r. w Krakowie, zm. tamże 14 I 1935 r. Od 1887 r. był zatrudniony w austriackiej administracji w Galicji. W latach 1904-1913 był radcą Namiestnictwa. W listopadzie 1919 r. otrzymał nominację na Komisarza Generalnego RP w Gdańsku. Stanowisko to ze względu na termin wejścia w życie postanowień traktatu wersalskiego objął dopiero 8 II 1920 r. Sprawował je do 5 VII 1921 r. Zgodnie z ówczesną linią polityczną władz polskich wobec WM Gdańska usiłował pozyskać do współpracy z Rzeczpospolitą gdańskich Niemców. Jego polityka daleko niekiedy idących kompromisów była oceniana przez stronę gdańską jako przejaw słabości Polski. Biesiadecki nie cieszył się prestiżem ani u władz gdańskich, ani u Wysokiego Komisarza LN Reginalda Towera. Nie najlepiej też układały się jego stosunki z Mieczysławem Jałowickim, Michałem Borowskim i z innymi przedstawicielami poszczególnych polskich ministerstw w WM Gdańsku. Był krytykowany również przez gdańską Polonię. Słabo orientował się w bardzo złożonych sprawach gdańskich. Nie ulega wątpliwości, że Biesiadecki nie był odpowiednią osobą by zajmować wymagające dużo energii i dobrej znajomości problematyki WM Gdańska stanowisko. Skądinąd był on przede wszystkim wykonawcą określonej linii politycznej Warszawy. Zmiana kursu rządu polskiego wobec Gdańska musiała pociągnąć za sobą odejście Biesiadeckiego — pierwszego Komisarza Generalnego RP w Gdańsku — z zajmowanego stanowiska.

Bing Hans

Posel do Volkstagu (SPD), lekarz. Ur. 3 I 1889 r. w Raciborzu, zm. 5 I 1939 r. w Nowym Jorku. Od 1919 r. był związany z Gdańskiem. Wchodził w skład Volkstagu I-IV kadencji. Jako członek społeczności żydowskiej został zmuszony do opuszczenia WM Gdańska.

Bischoff Kurt

Senator. Ur. 10 V 1878 r. w Gdańsku, zm. tamże 24 I 1930 r. W 1926 r. został członkiem Senatu, należał do Partii Niemiecko-Narodowej. Od 1936 r. był sekretarzem Danziger Landbund. Często publikował na temat kwestii agrarnych w prasie. Jest też autorem poświęconych wspólnianej tematyce broszur.

Blavier Kurt

Posel do Volkstagu (Niemiecko-Gdańska Partia Ludowa, Partia Niemiecko-Narodowa), prawnik. Ur. 9 V 1886 r. w Brodnicy, zm. po 1936 r. Zasiadał w Volkstagu II-IV kadencji. W Volkstagu VI kadencji zastąpił Rudolfa Gamma. Był także senatorem. Studiował na niemieckich i szwajcarskich uniwersytetach historię sztuki, prawo i nauki polityczne. Na początku lat dwudziestych pracował w gdańskiej policji jako asesor sądowy, a później jako zastępca prezidenta policji. Był przewodniczącym stowarzyszenia kamieniczników. Wydawał pismo „Neue Zeit”, które za krytykę NSDAP w 1936 r. zawieszono na osiem miesięcy. W tym samym roku Blaviera aresztowano. Obrażenia, jakich doznał w wyniku pobicia przez narodowych socjalistów, przyspieszyły jego śmierć.

Bluhm Friedrich

Cukiernik. Ur. 20 IX 1877 r. w Gdańsku. W 1907 r. przejął cukiernię Grentzenberg na Długim Targu, którą kierował do 1922 r. Od 1917 r. prowadził cukiernię Boehlke w centrum Wrzeszcza. W 1924 r. został wybrany starszym cechu cukierników. W wystawie sztuki kulinarnej i hotelarskiej w 1926 r. jego firma uzyskała wielką nagrodę Gdańska.

Bockelmann Karl Albrecht, von

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku, geograf, nauczyciel. Ur. 20 VIII 1857 r. w Gdańsku, zm. po 1927 r. Od założenia w Gdańsku uczelni technicznej prowadził zajęcia z gospodarczej i kolonialnej geografii. W 1922 r. został mianowany profesorem i wyższym profesorem gimnazjalnym. Był długoletnim przewodniczącym Towarzystwa Kolonialnego w Gdańsku. Publikował na tematy kolonialne.

Boeck Adalbert

Senator (NSDAP). Ur. 1889 r. Od 1911 r. był zatrudniony w gdańskim szkolnictwie. W 1930 r. wstąpił do NSDAP, gdzie powierzono mu problematykę szkolną. Był mówcą na partyjnych i przedwyborczych wiecach. W hitlerowskim Senacie zajmował się sprawami oświaty, nauki, kultury i wyznań.

Boehnert Adalbert

Muzyk, nauczyciel. Ur. 1 V 1863 r. w Malborku. Organista w kościele św. Jana. Pod jego kierownictwem odbywały się w tym kościele popularne w Gdańsku koncerty.

Boenig Leon

Wydawca, drukarz. Ur. 8 III 1869 r. w Gdańsku. Po śmierci ojca, Hermanna Friedricha Boeniga, przejął wydawnictwo, które wkrótce poprzez kupno dwóch domów na ul. Mariackiej rozszerzył. W jego wydawnictwie ukazywał się m.in. organ partii Centrum „Danziger Landeszeitung”. Działal w Gdańsku w różnych stowarzyszeniach.

Borowski Michał

Przewodniczący Polskiej Delegacji Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku, kontradmirał Polskiej Marynarki Wojennej. Ur. 29 X 1872 r. w Junczewicach na Wileńszczyźnie, zm. w drugiej połowie grudnia 1939 r. w Wilnie. Do Gdańska przybył pod koniec lutego 1919 r. jako członek Generalnej Delegacji Ministerstwa Aprowizacji. Jego podstawowym zadaniem było organizowanie przeładunków transportów żywnościowych, które przybywały do portu gdańskiego ze Stanów Zjednoczonych. W maju 1919 r. został mianowany przedstawicielem Ministerstwa Spraw Wojskowych w Gdańsku. Podczas wojny Polski z Rosją Radziecką czuwał nad przeładunkiem broni i amunicji. Złe układały się jego stosunki z pierwszym Komisarzem Generalnym RP, Maciejem Biesiadeckim, a później z Henrykiem Strasburgerem. W Komisariacie Generalnym Borowski był zatrudniony do 24 III 1921 r. Przeniesiony do Polskiej Delegacji Rady Portu i Dróg Wodnych zostaje zastępcą przewodniczącego, a od 9 VII 1923 r. jej przewodniczącym. Z dniem 31 X 1927 r. przestał sprawować to stanowisko. Był wprawdzie zwolennikiem rozbudowy i modernizacji portu gdańskiego, ale opowiadał się za

budowę portu w Gdyni. Borowski pilotował też prace nad budową basenu amunicyjnego na Westerplatte. Po zakończeniu kariery zawodowej działał aktywnie w wileńskim oddziale Ligi Morskiej i Rzecznej.

Böttcher Victor

Radca Senatu WM Gdańska. Ur. 20 XI 1880 r. w Sopocie, zm. 20 II 1946 r. w Neumüster w Szlezewiku-Holsztynie. W latach 1924-1932 pracował jako urzędnik gdański w Konsulacie RP w Hamburgu. Po powrocie w 1932 r. do Gdańska kierował sprawami zagranicznymi WM Gdańska. Carl Jacob Burckhardt określa go jako „szarą eminencję Greisera” (s.73). Był znawcą problematyki polsko-gdańskiej. W latach 1937-1938 brał udział w rokowaniach polsko-gdańskich (rozmowy Lalićki-Böttcher), które w lipcu 1938 r. zostały zerwane. W latach II wojny był prezydentem rejencji poznańskiej.

Brandstätter Georg

Muzyk. Ur. 28 VII 1864 r. w Gdańsku. Kształcił się w Berlinie. Nauczał śpiewu w kościele św. Jana i w szkole realnej. Był organistą w kościele św. Jana. Działał na rzecz kultywowania tradycji chóralnej. Prowadził m.in. chór urzędników. Przez wiele lat był krytykiem muzycznym w „Danziger Zeitung”. Komponował.

Braun Fritz

Pisarz, pedagog. Ur. 1873 r. w Gdańsku. Wydał wraz z Carlem Lan-
ge pracę *Die Freie Stadt Danzig* (Leipzig 1929).

Braun Karl Heinrich

Cukiernik. Ur. 12 II 1893 r. w Gdańsku. Właściciel firmy A. Brunien, cukierni i kawiarni na Długim Targu. Kształcił się w zawodzie cukierniczym w Niemczech i Szwajcarii. W 1919 r. przejął firmę ojca, która od 1854 r. znajdowała się w posiadaniu rodzin Braun i Brunien. Od 1925 r. był członkiem Izby Rzemieślniczej. Podczas wystawy wyrobów kulinarnych i hotelarskich w 1926 r. firma Brunien uzyskała najwyższe wyróżnienie.

Braunsdorf Wilhelm

Kupiec. Ur. 18 IX 1882 r. w Poznaniu. Od 1882 r. mieszkał w Gdańsku. W 1912 r. założył duży sklep artykułów kolonialnych, który po I wojnie rozszerzył. Był liczącą się osobą w stowarzyszeniach zawodowych i społecznych.

Brausewetter Artur

Pisarz, duchowny. Ur. 27 III 1864 r. w Szczecinie, zm. 26 XII 1946 r. w Heidelbergu. W 1893 r. został archidiaconem Kościoła Mariackiego w Gdańsku. Sześć lat później napisał pracę o jego dziełach sztuki. Jest autorem książek, których akcja rozgrywa się w Gdańsku. Taką „gdańską powieścią” jest m.in. wydana w 1926 r. we Wrocławiu i Lipsku książka *Und hätte der Liebe nicht...Ein Zeitroman. Roman aus dem Danzig der Gegenwart* (1927). Był poczytnym pisarzem także w Niemczech. Najbardziej znane jego powieści to *Stirb und Werde, Mehr Liebe, Wer die Heimat liebt wie Du, Die Große Liebe i Kampf mit den Geistern*. Współpracował z niemieckimi gazetami i czasopismami.

Bresziński Piotr

Działacz Polonii sopockiej, kupiec, bankowiec. Ur. 20 XI 1870 r. w Kościanie w Wielkopolsce, zm. zamordowany w maju 1940 r. w Stutthofie. Po I wojnie osiedlił się w Sopocie. W latach 1924-1934 był radnym miasta Sopot. Był prezesem filii sopockiej Gminy Polskiej, Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” i innych polskich organizacji. W listopadzie 1933 r. utworzył w Sopocie filię Związku Polaków. Był od 1937 r. prezesem Towarzystwa Budowy Polskiego Kościoła w Sopocie.

Brill Arthur

Posel do Volkstagu (SPD). Ur. 22 I 1883 r. w Grudziądzu, zm. 19 IX 1956 r. w Buch (Berlin). Zasiadał w Volkstagu I-VI kadencji. Był znany poza granicami Gdańska działaczem związkowym. W latach trzydziestych był przewodniczącym gdańskiej SPD. Po 1933 r. był kilkakrotnie aresztowany przez nazistowską policję. Pod presją narodowych socjalistów zrzekł się mandatu poselskiego i wycofał z życia politycznego.

Brodzki Johannes

Lekarz. Ur. 15 VII 1869 r. w Trąbkach Wielkich pod Gdańskiem. Studiował głównie w Berlinie, gdzie był później zatrudniony przez pięć lat w klinice uniwersyteckiej. Dużo publikował w specjalistycznych pismach niemieckich. Po I wojnie światowej pracował w Gdańsku.

Brost Erich

Posel do Volkstagu (SPD), dziennikarz, wydawca. Ur. 29 X 1903 r. w Elblągu, zm. 8 X 1995 r. w Essen. W latach 1915-1936 mieszkał w Gdańsku. Przez okres dwunastu lat (1924-1936) był dziennikarzem „Danziger Volksstimme”. Był działaczem socjalistycznego związku młodzieżowego, a później gdańskiej SPD. Od 1933 r. wchodził w skład zarządu partii socjaldemokratycznej. W latach 1927-1936 był przewodniczącym Arbeiterkulturbund w WM Gdańsku. W 1935 r. został wybrany z listy SPD do Volkstagu. Odgrywał pierwszoplanową rolę w antyhilerowskiej opozycji w WM Gdańsku. W jej imieniu prowadził nieoficjalne rozmowy z zachodnioeuropejskimi i polskimi politykami i związkowcami. W 1936 r. kilkakrotnie wyjeżdżał do Szwajcarii, Wielkiej Brytanii i Francji, by zwrócić uwagę zachodnim politykom, związkowcom i dziennikarzom na łamanie w WM Gdańsku praworządności. W październiku 1936 r. zdecydował się nie wracać do Gdańska, gdyż narodowi socjaliści jako jeden z powodów delegalizacji SPD podali rzekome znalezienie broni w jednym z pomieszczeń redakcji „Danziger Volksstimme”, w którym pracował Brost. W polskiej stolicy mieszkał blisko trzy lata i korzystał tam z pomocy polskich związkowców i socjalistów. Opiekował się nim głównie Karol Maksamin. W Warszawie był łącznikiem między gdańskimi socjaldemokratami, a niemieckimi emigrantami w Czechosłowacji i w Polsce. W końcu sierpnia 1939 r. Brost udał się koleją do Szwecji, gdzie nie zaprzestał prowadzenia działalności polityczno-informacyjnej. Pod koniec 1939 r. został aresztowany. Powodem tego było jego pośredniczenie w przekazywaniu do Wielkiej Brytanii informacji o prześladowaniach ludności polskiej w okupowanej Warszawie. Po kilku miesiącach został warunkowo zwolniony. Ponieważ groził mu nadal proces udał się do Finlandii. W czerwcu 1941 r. mógł wrócić do Szwecji, gdzie kontynuował starania o uzyskanie brytyjskiej wizy. Pod koniec 1942 r. uzyskał pozwolenie udania się do Wielkiej Brytanii. Było to możliwe dzięki temu, iż rezyli za niego przebywający na wyspach polscy dyplomaci i socjaliści, m.in. Adam Ciołkosz. W Londynie Brost współpracował z niemieckojęzyczną sekcją BBC. W czerwcu 1945 r. udał się do brytyjskiej strefy okupacyjnej, gdzie pracował w wydawanej przez Brytyjczyków prasie.

Odgrywał też wówczas dużą rolę w ogólnoniemieckiej SPD. Pod koniec 1947 r. przyjął propozycję Brytyjczyków wydawania dziennika w Zagłębiu Ruhry, a na swoje miejsce we władzach SPD przeferował osobę Willy Brandta. Wspólnie z Jacobem Funke wydawał w Essen „Westdeutsche Allgemeine Zeitung”, a później i inne pisma. Na początku lat czterdziestych „Zeitungsgruppe WAZ”, w której Brost posiadał połowę udziałów, była zaliczana do jednych z największych na zachodniemieckim rynku prasowym. Brost był gorącym oponentem polsko-niemieckiego dialogu. W 1994 r. utworzył fundację swego imienia, która ma służyć polsko-niemieckiemu pojednaniu i „Gdańską nagrodę im. Ericha Brosta”, którą w 1996 r. otrzymało jako pierwsze Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. W dniu 19 września 1996 r. na domu przy ul. Kramarskiej, w którym wiele lat mieszkał Erich Brost, została odsłonięta pamiątkowa tablica ku jego czci.

Brödersdorff Albert

Posel do Volkstagu (Wolne Stowarzyszenie Gospodarcze), redaktor. Ur. 3 II 1876 r. w Neusalz. Studiował gospodarkę narodową w Straßburgu. Publikował w największych gazetach w Nadrenii, Bawarii i w zachodnich prowincjach Rzeszy. Od 1912 r. był redaktorem „Danziger Neueste Nachrichten”. Był posłem do Volkstagu I kadencji.

Brunn Albert, von

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — astronomia i meteorologia. Ur. 19 IX 1880 r. w Cöthen, zm. 28 XII 1940 r. w Poczdamie. W 1909 r. habilitował się, a w 1922 r. otrzymał profesurę na gdańskim uczelni. Był dyrektorem obserwatorium astronomicznego Gdańskiego Towarzystwa Przyrodniczego. W latach 1920-1926 podlegało mu astronomiczno-meteorologiczno-nautyczne obserwatorium. W 1926 r. wyjechał z Gdańska do Wrocławia.

Buchholz Johannes

Redaktor, publicysta gospodarczy. Ur. 26 VI 1862 r. Pisał w „Danziger Zeitung” i redagował „Olivaer Nachrichten”. Od 1 I 1916 r. wydawał „Danziger Nachrichtendienst”. Był przewodniczącym Stowarzyszenia Lokatorów. Publikował na tematy gospodarcze, m.in. *Danziger Währung* (1922), *Danzigs Aufstieg* (1923), *Russischer Außenhandel und Danzig* (1927).

Buchholz Max

Malarz, grafik. Ur. 13 II 1878 r. w Legnicy. Studiował w Berlinie. Na zlecenie Senatu wykonywał projekty znaczków, banknotów, okazjnych telegramów, medali okolicznościowych, plaketek sportowych, dokumentów.

Buchwald Eberhard

Profesor i rektor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — fizyka teoretyczna. Ur. 16 VII 1886 r. we Wrocławiu, zm. 14 VIII 1975 r. w Warin w Mecklemburgii. W latach 1923-1945 profesor gdańskiej uczelni, a w roku akademickim 1929/30 jej rektor.

Budzyński Bronisław

Posel do Volkstagu, działacz polonijny, kupiec. Ur. 17 X 1888 r. w Czystochlebin, pow. Wąbrzeźno, zm. 4 I 1951 r. w Sopocie. Był reprezentantem gdańskiej Polonii w Volkstagu I, II, VI kadencji. Na forum gdańskiego parlamentu wielokrotnie występował w obronie interesów ludności polskiej. W latach 1921-1927 był radnym miasta Gdańska. Odgrywał pierwszoplanową rolę w gdańskich organizacjach polonijnych. W czerwcu 1933 r. został wybrany wicemarszałkiem Rady Naczelnej Związku Polaków. W 1937 r. został prezesem nowo utworzonej organizacji Gmina Polska Związek Polaków w Wolnym Mieście Gdańsku. Był działaczem wielu polskich towarzystw. W procesie Arthura Greisera w 1946 r. złożył zeznania obciążające byłego prezydenta gdańskiego Senatu.

Bukowski Bronisław

Działacz studencki. Ur. 6 X 1893 r. w Pęgowie, pow. gdański, zm. 11 V 1965 r. w Gdańsku. Był od 1921 r. prezesem Bratniej Pomocy i Związku Akademików Gdańskich, dyrygentem chóru „Lutnia”. Po wyjeździe w 1922 r. z Gdańska do Polski utrzymywał żywy kontakt z tamtejszą Polonią. Od 1945 r. pracował na Politechnice Gdańskiej.

Burandt Erich

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa) Ur. 19 I 1892 r.

w Trąbkach Wielkich pow. Gdańskie Wyżyny. Wchodził w skład gdańskiego parlamentu I-IV kadencji. Od 1922 r. był przewodniczącym Danziger Landbundu. Dwa lata wcześniej przejął rodzinną posiadłość ziemską w Trąbkach Wielkich.

Burckhardt Carl Jacob

Wysoki Komisarz Ligi Narodów w WM Gdańsku. Ur. 10 IX 1891 r. w Bazylei, zm. 3 III 1974 r. Pochodził ze znanej bazylejskiej rodziny. Jednym z jego przodków był znany historyk kultury i sztuki Jacob Burckhardt. Po studiach w Zurychu obrał karierę dyplomatyczną. W latach 1919-1922 był szwajcarskim attaché w Wiedniu. Z tego okresu datuje się jego przyjaźń ze znanym austriackim poetą Hugo von Hofmannsthałem. W Wiedniu starał się — bez powodzenia — o rękę hrabianki Karoliny (Karla) Lanckorońskiej. W 1922 r. obronił dysertację doktorską, a pięć lat później habilitował się. W 1929 r. został profesorem historii najnowszej na uniwersytecie w Zurychu, a w 1932 r. na uniwersytecie w Genewie. Duży rozgłos zdobyła napisana przez niego biografia kardynała Richelieu. Od 1933 r. Burckhardt był członkiem Międzynarodowego Czerwonego Krzyża i w 1935 r. na jego zlecenie zapoznał się z warunkami panującymi w hitlerowskich obozach koncentracyjnych. W dniu 17 II 1937 r. dzięki poparciu niemieckiego posła w Bernie, Ernsta von Weizsäckera, został mianowany Wysokim Komisarzem LN. Jego działalność w WM Gdańsku nie przyczyniła się do przywrócenia tam praworządności. Wynikało to nie tylko z proniemieckich sympatii Burckhardta, co i z ogólnej słabości Ligi Narodów. Pole oddziaływania ostatniego przedstawiciela Genewy w Gdańsku było niewielkie, co nie oznacza, że zrobił on wszystko w kierunku poszanowania konstytucji gdańskiej i obrony prześladowanej opozycji antyhitlerowskiej, ludności żydowskiej i gdańskiej Polonii. Po lekturze materiałów archiwalnych działalność Burckhardta w WM Gdańsku jawi się w innym świetle niż na kartach jego bardzo subiektywnych i często świadomie mijających się z prawdą wspomnień. Wraz z rozpoczęciem II wojny nastąpiło zakończenie gdańskiej działalności Burckhardta.

Od 1944 r. stał on na czele Międzynarodowego Czerwonego Krzyża. W latach 1945-1949 był posłem Szwajcarii w Paryżu. Od 1950 r. poświęcił się działalności pisarskiej. W 1960 r. wydał książkę *Meine Danziger Mission 1937-1939* (francuskie wydanie ukazało się rok później, polskie, w niektórych fragmentach „okrojone” przez cenzurę, pod tytułem *Moja misja w Gdańsku 1937-1939* wydano w 1970 r. w Warszawie). Napisana w atrakcyjny sposób książka Burckhardta spotkała się z dużym zainteresowaniem w kręgach historyków dziejów naj-

nowszych i publicystów. Dość długo rodzimi i inni europejscy badacze historii Trzeciej Rzeszy nie zachowywali jednak wobec tej pracy należącego krytycyzmu. Próbe krytycznej analizy jej treści jak i „odbrązowienia” działalności Burckhardta podjął szwajcarski historyk i dyplomata Paul Stauffer w książce *Zwischen Hofmannsthal und Hitler. Carl J. Burckhardt. Facetten einer aussergewöhnlichen Existenz* (Zürich 1991). Ta oparta na materiale źródłowym różnej proveniencji praca wywołała bardzo żywą polemikę, zwłaszcza w prasie niemieckiej i szwajcarskiej. Paul Stauffer przygotowuje obecnie dalszą część biografii Burckhardta, polityka — podkreśli — bardzo kontrowersyjnego.

Butenadt Adolf

Laurat Nagrody Nobla, biochemik, profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku. Ur. 24 III 1903 r. w Bremenhafen-Lehe, zm. 18 I 1995 r. w Monachium. Studiował chemię i biologię na uniwersytetach w Marburgu i Getyndze. W 1927 r. obronił w Getyndze dysertację doktorską, a cztery lata później tam się habilitował. W latach 1927-1933 był zatrudniony na Uniwersytecie w Getyndze. Od 1933 do 1936 r. był profesorem chemii organicznej w gdańskiej Wyższej Szkole Technicznej. W gdańskiej uczelni prowadził badania nad hormonami płciowymi, za które w 1939 r. uzyskał nagrodę Nobla. Był doktorem honoris causa wielu europejskich, amerykańskich i azjatyckich uniwersytetów oraz honorowym członkiem wielu renomowanych towarzystw naukowych. W latach 1960-1972 był prezydentem Towarzystwa Maksa Plancka, a później dożywotnio jego przewodniczącym. 6 X 1994 przyznano mu doktorat honoris causa Politechniki Gdańskiej, którego ze względu na stan zdrowia nie był w stanie odebrać osobiście.

Carsten Albert

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — architekt. Ur. 1 XI 1859 r. w Berlinie, zm. po 1933 r. najprawdopodobniej w Berlinie-Dahlem. W latach 1914-1933 był kierownikiem katedry architektury. Zaprojektował budynki gdańskiej uczelni. Publikował na temat historii budownictwa w Gdańsku. Po przejęciu władzy przez NSDAP, mimo dużych zasług dla rozwoju Wyższej Szkoły Technicznej w nadmorskim mieście, musiał uступить z zajmowanego stanowiska.

Chlebowski Stanisław

Malarz. Ur. 30 VII 1890 r. w Braniewie, zm. 20 IX 1969 r. w Gdań-

sku. Jednym z jego nauczycieli był Fritz August Pfuhle. W międzywojennym dwudziestolecu był jednym z najbardziej znanych gdańskich malarzy. Wystawiał w berlińskiej Akademii Sztuk Pięknych, w Paryżu, Poznaniu, Krakowie. W samym zaś Gdańsku miał własną witrynę wystawową. Jego prace były wielokrotnie reprodukowane w pismach poświęconych malarstwu. Był współzałożycielem gdańskiego Künstlerbund. Należał do Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie i był członkiem Union Internationaler Fortschrittlicher Künstler w Düsseldorfie. Jego obrazy znajdują się m.in. w zbiorach Muzeum Narodowego w Gdańsku.

Chodacki Marian

Komisarz Generalny RP w WM Gdańsku. Ur. 13 VII 1898 r. w Nowym Sączu, zm. 26 VI 1975 r. w Nowym Jorku. W latach 1927-1931 był attaché wojskowym w Finlandii i w Szwecji. W 1932 r. został skierowany do służby dyplomatycznej. Cieszył się dużym zaufaniem ministra spraw zagranicznych Józefa Becka. Od 24 X 1935 r. był radcą legacyjnym w Poselstwie RP w Pradze. W dniu 16 XII 1936 r. został mianowany Komisarzem Generalnym RP w Gdańsku. Stanowisko to sprawował do 1 IX 1939 r. z tytułem ministra pełnomocnego. Starał się w Gdańsku prowadzić politykę obrony polskich interesów. Interweniował w sprawie nasilających się antypolskich wystąpień. Dzięki jego aktywnej postawie sprawy szykanowania ludności polskiej nabierały ponadlokalnego rozgłosu. Chodacki doprowadził do przewręczenia rozbięcia gdańskiej Polonii i utworzenia 3 V 1937 r. z dwu organizacji, to jest Gminy Polskiej i Związku Polaków, jednej organizacji: Gmina Polska Związek Polaków. Ostatni Komisarz Generalny RP spełniał rolę animatora polskiego życia społecznego w WM Gdańsku. Był prezesem Towarzystwa Przyjaciół Młodości Akademickiej. W trudnym okresie, w którym przyszło mu kierować Komisariatem Generalnym RP, starał się nie dopuścić do zmniejszenia polskiego stanu posiadania w WM Gdańsku. Dążył do finalizacji rozmów Lalicki-Böttcher, co ze względu na stanowisko strony gdańskiej zakończyło się fiaskiem. Po rozpoczęciu II wojny Chodackiego wywieziono na granicę litewską jako zakładnika w celu wymienienia go na przebywających w Polsce pracowników niemieckich konsulatów. Miał cenną kolekcję mebli i książek, które zostały we wrześniu 1939 r. zagrabione przez Niemców.

Cieszyński Władysław

Dziennikarz, działacz Polonii gdańskiej. Ur. 28 X 1891 r. w Długiej

Wsi (Kolonja Bryńska) w pow. działdowskim, zm. zamordowany 17 XI 1939 r. w Piaśnicy. Od 1920 r. był naczelnym redaktorem „Dziennika Gdańskiego”. Później był związany z „Kurierem Gdańskim”, „Deutsche Morgenausgabe der Gazeta Gdańska”, „Baltische Presse”, „Gminą Polską”. W latach 1927-1932 kierował redakcją „Gazety Gdańskiej”, a od 1930 r. do 1933 r. był prezesem Syndykatu Dziennikarzy Polskich w Gdańsku. Pisał korespondencje z Gdańska do gazet polskich, m.in. do „Kuriera Bałtyckiego”, „Kuriera Porannego”, „Przeglądu Wieczornego”, „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”. Był przedstawicielem Morskiej Agencji Telegraficznej w WM Gdańsku. Działal w organizacjach polonijnych, m.in. w latach 1921-1922 był prezesem Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” w Sopocie.

Creutzburg Nicolaus

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku, geograf. Ur. 10 IV 1893 r. w Poznańskim, zm. 1 X 1978 r. we Freiburgu. W latach 1928-1936 wykładał geografię na gdańskiej uczelni. Wydał atlas geograficzny WM Gdańska.

Crusen Georg

Prezydent sądu wyższego WM Gdańska. Ur. 15 V 1867 r. w Meinersen koło Hanoweru, zm. po 1932 r. Studiował w Niemczech i Szwajcarii. W latach 1899-1920 był oddelegowany do Japonii i Chin. Od 1925 r. był prezydentem sądu w Gdańsku. Był m.in. członkiem Rat der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht. Publikował na tematy prawa karnego, kolonialnego i międzynarodowego, m.in. wraz z Hermannem Lewinskim *Danziger Staats-und Völkerbundesrecht* (Danzig 1935), samodzielnie *Danzig Obergericht* (Berlin 1929), *Die Rechtsgleichheit zwischen der Freien Stadt Danzig und dem deutschen Reich* (Hamburg 1929).

Czarliński Roman

Księgarz. Ur. 18 VIII 1868 r. w Starym Bukowcu (pow. Kościerzyna), zm. w 1931 r. W 1910 r. kupił księgarnię przy ul. Szerokiej 1. Później prowadził księgarnię przy ul. Garncarskiej 19, a następnie pod numerem 30. Księgarnia jego miała duży, jak na warunki gdańskie, wybór polskich książek. W 1930 r. mając duże problemy zdrowotne, Czarliński zdecydował się na sprzedaż księgarni Alojzemu Pilarczykowi z Bydgoszczy, który prowadził ją do 1 IX 1939 r.

Czarnecki Erazm

Poseł do Volkstagu, działacz polonijny. Ur. 3 VI 1892 r. w miejscowości Pakość (pow. Mogilno), zm. 4 IX 1949 r. w Gdańsku. W 1913 r. uzyskał dyplom inżyniera w Państwowym Instytucie Technicznym w Poznaniu. Od 1916 r. pracował w Stoczni Cesarskiej w Gdańsku, a później m.in. w Komisariacie Generalnym RP. Od 1925 r. był zatrudniony w Radzie Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Od powstania Gminy Polskiej w 1921 r. należał do najaktywniejszych jej członków. W latach 1924-1927 pełnił w niej funkcję sekretarza generalnego, a od 1931 r. prezesa. Działal także w Macierzy Szkolnej. Dążył do zlikwidowania rozbitcia Polonii gdańskiej i do nawiązania poprawnej współpracy z Komisariatem Generalnym RP. Był posłem do Volkstagu IV i V kadencji, gdzie występował w obronie interesów gdańskiej Polonii. W 1935 r. objął stanowisko wicedyrektora i radcy Przedstawicielstwa Portów Polskich i Ministerstwa Komunikacji w Pradze. Do Polski powrócił w lipcu 1945 r.

Czarnowski Tadeusz

Prezydent PKP w Gdańsku. Ur. 22 VIII 1872 r. W listopadzie 1919 r. został skierowany do Gdańska by przygotować przejęcie przez Polskę Kolei w przyszłym województwie pomorskim. W marcu 1926 r. wybrano go przewodniczącym Macierzy Szkolnej w Gdańsku.

Czartkowski Adam

Nauczyciel, literat, działacz społeczny, sekretarz i wiceprezes Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku. Ur. 17 VIII 1881 r. w Czarnominie (pow. balcki) na Podolu, zm. 29 V 1958 r. w Warszawie. W 1928 r. został oddelegowany do Gdańska. W tamtejszym Gimnazjum Polskim objął posadę nauczyciela biologii. W latach 1928-1937 był sekretarzem, a później wiceprezesem Towarzystwa Nauki i Sztuki w Gdańsku. Był inicjatorem i realizatorem wielu prac Towarzystwa. Organizował także wystawy. Wywarł duży wpływ na profil czasopisma „Rocznik Gdański” (1927-1939). Z jego inicjatywy dokonano spisu nie figurujących w bibliografii Estreichera druków z XV-XVIII w., które znajdowały się w Bibliotece Miejskiej. Zasluga Czartkowskiego była także seria wydawnicza „Biblioteka Gdańsko-Pomorska” i wydawnictwo źródłowe „Monumenta Maritima” (Pomniki Spraw Morskich Polskiej). W nocy z 30 na 31 XI 1939 r. opuścił Gdańsk. Po II wojnie za-

mieszkał wprawdzie w Łodzi, ale był honorowym członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku.

Czyżewski Józef

Drukarz, działacz Polonii gdańskiej. Ur. 25 XII 1857 r. w Widlicach, koło Tczewa, zm. 21 X 1935 r. w Gdańsku. W 1878 r. zamieszkał w Gdańsku. Jeszcze przed I wojną był jednym z głównych animatorów życia polskiego w Gdańsku. Po utworzeniu WM Gdańska był, mimo podeszłego wieku, aktywnym działaczem gdańskiej Polonii. Był współzałożycielem, wiceprezesem, prezesem, a od IX 1928 r. honorowym prezesem Gminy Polskiej w Gdańsku. Cieszył się w kręgu Polonii gdańskiej dużym autorytetem.

Dąbrowski Franciszek

Kmdr por., obrońca Westerplatte. Ur. 17 IV 1904 r. w Budapeszcie, zm. 24 IV 1962 r. w Krakowie. W grudniu 1937 r. otrzymał przydział do Wojskowej Składnicy Tranzytowej na Westerplatte. Rok później przejął sprawy szkolenia żołnierzy i przygotowania Westerplatte do obrony.

Damss Martin

Poeta, publicysta. Ur. 25 VI 1910 r. w Gdańsku, zm. 29 X 1962 r. Od 1928 r. publikował w „Danziger Neueste Nachrichten” i „Ostdeutsche Monatshefte”. W 1937 r. otrzymał Nagrodę Liryki czasopisma „Die Dame”. W 1939 r. wydał tomik poezji *An den großen Stern*.

Dannowsky Paul B.

Malarz. Ur. 1 X 1890 r. w Gdańsku, zm. 1943 r. Kształcił się w Berlinie. Podróżował w celach artystycznych po Niemczech, Szwajcarii i Włoszech. Od 1919 r. tworzył w swoim rodzinnym mieście. Należał do Künstlerbund Danzig. Był mistrzem kolorów, chętnie malował pastelami. W jego obrazach często występują gdańskie motywy. Znane zwłaszcza jest jego olejne płótno *Kościół Mariacki w zimie*. Część jego obrazów kupiło Muzeum Miejskie w Gdańsku.

Dirksen Herbert, von

Konsul Generalny Niemiec w WM Gdańsku. Ur. 2 IV 1882 r. w Berlinie, zm. 1955 r. Jego mennonicy przodkowie opuścili w XVII w. Niderlandy. Był uważany za jednego z najlepszych znawców problematyki Europy Wschodniej w Auswärtigen Amt. W latach 1920-1921 pracował w niemieckim poselstwie w Warszawie. Od 1923 do 1925 r. był Niemieckim Konsulem Generalnym w WM Gdańsku. W sposób skuteczny pogłębiał różnorakie więzy WM Gdańska z Rzeszą Niemiecką. W latach 1925-1928 stał na czele Wydziału Wschodniego w Auswärtiges Amt. Później był niemieckim ambasadorem w Londynie, Moskwie i Tokio.

Doeinck Eugen

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — statyka konstrukcji budowlanych. Ur. 15 XII 1886 r. w Wuppertal-Eberfeld, zm. 27 IV 1969 r. w Hanowerze. Pracę w gdańskiej uczelni podjął przed I wojną. W 1926 r. otrzymał nominację na stanowisko profesora. W latach 1921-1933 był radcą budowlanym w Sopocie.

Domansky Carl

Właściciel firmy Eduard Rothenberg Nachf, specjalizującej się w produkcji papy dachowej i handlu materiałami budowlanymi. Ur. 9 X 1857 r. w Gdańsku. Był propagatorem sportu w Gdańsku, członkiem zarządu Kunstverein, członkiem kuratorium Muzeum Miejskiego. W 1925 r. pozostając właścicielem wycofał się z prowadzenia firmy Eduard Rothenberg Nachf.

Domansky Walter

Pastor, literat. Ur. 12 II 1860 r. w Gdańsku, zm. tamże 10 VIII 1936 r. Ze względów zdrowotnych musiał wcześniej zrezygnować z pracy duszpasterskiej i przejść na wcześniejszą emeryturę. Oprócz tematyki religijnej w swoich utworach poruszał często dzieje Gdańska i jego mieszkańców. Pisał także w gdańskim dialekcie. Publikował często w prasie codziennej. Po I wojnie napisał m.in.: *Alte Danziger Lebensbeschreibungen* (Danzig 1923), *Rund um den Pfarrturm* (Danzig 1928), *O du mein Danzig* (Danzig 1930).

Donadt Hans

Reżyser teatralny. Od 1924 r. był związany z gdańską sceną i już w latach dwudziestych inscenizacjami utworów Friedricha von Schillera, Heinricha von Kleista, Henryka Ibsena przyczynił się w sposób istotny do wzrostu jej znaczenia. Po Rudolffie Schaperze przejął z końcem sezonu 1930/1931 kierownictwo gdańskiego Teatru. Początkowo kontynuował linię swojego poprzednika, później jednak po przejęciu władzy przez NSDAP uległ politycznym naciskom.

Dragan Marcin

Historyk, archiwista, pedagog, prezes Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki. Ur. 11 XI 1882 r. w Chyrowie (pow. Stary Sambor w Małopolsce), zm. 9 VII 1966 r. w Gdańsku. W 1925 r. zaangażowano go na stanowisko nauczyciela historii i geografii w Gimnazjum Polskim w Gdańsku. W dniu 29 IV 1926 r. wybrano go prezesem Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki, któremu nadał „znamiona ośrodka naukowego”. Godność tę sprawował do końca okresu międzywojennego. W 1937 r. został honorowym prezesem. W dużym stopniu dzięki jego staraniom ukazał się w 1927 r. pierwszy tom „Rocznika Gdańskiego”. W latach trzydziestych był pełnomocnikiem strony polskiej do spraw archiwalnych. Doprowadził do zwrócenia z Archiwum Gdańskiego źródeł dotyczących miast pomorskich. Spełniał też rolę łącznika między Komisariatem Generalnym RP a Archiwum Gdańskim. W 1963 r. opublikował w „Archeionie” artykuł *Polsko-gdańsko-niemiecki spór archiwalny w okresie międzywojennym (1919-1939)*.

Drost Willy

Historyk sztuki, dyrektor Muzeum Miejskiego w Gdańsku. Ur. 10 IX 1892 r. w Gdańsku, zm. 10 XI 1964 r. w Bonn. Studiował w Lipsku i w Marburgu. Habilitował się w 1926 r. w Królewcu. W latach 1930-1932 prywatny docent w gdańskiej Wyższej Szkole Technicznej, a od 1932 profesor nadzwyczajny. Od 1930 r. był kustoszem; w latach 1937-1945 dyrektorem Muzeum Miejskiego w Gdańsku. Zajmował się dziejami malarstwa niemieckiego i zachodnioeuropejskiego, głównie gotyku i baroku. W 1938 r. wydał syntezę dziejów gdańskiego malarstwa *Danziger Malerei vom Mittelalter bis zum Ende des Barocks*. Po II wojnie światowej wydał pięć cennych monografii inwentaryzacyjnych *Kunstdenkmäler der Stadt Danzig*, które były sfinalizowaniem jego wcześniejszych badań prowadzonych w Gdańsku. W

setną rocznicę jego urodzin, 10 IX 1992 r. przed wejściem do Muzeum Narodowego odsłonięto tablicę w języku polskim i niemieckim upamiętniającą jego duże zasługi dla Gdańska.

Droszyński Leon Albert

Działacz polonijny. Ur. 23 IV 1879 r. we wsi Pączewo (pow. starogardzki), zm. zamordowany 3 XII 1940 r. w Dachau. Działal m.in. w Gminie Polskiej, Polskim Zrzeszeniu Pracy, Kole Przyjaciół Harce-rza, a od 1933 r. w Związku Polaków w Wolnym Mieście Gdańsku. Był prezesem oliwskiego Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia”. Przejawiał dużą aktywność w kampaniach przedwyborczych do Volkstagu.

Echt Samuel

Nauczyciel, działacz żydowski w WM Gdańsku. Ur. 27 VII 1888 r. w Prusach Wschodnich, zm. 12 XI 1974 r. w Nowym Jorku. Od 1913 r. pracował w publicznym szkolnictwie w Gdańsku. W latach 1934-1939 był kierownikiem powszechnej szkoły żydowskiej w Gdańsku. W 1939 r. wyemigrował do Wielkiej Brytanii, a w 1948 r. do USA. Autor książki *Die Geschichte der Juden in Danzig (Leer/Ostfriesland 1972)*.

Enderling Paul

Pisarz, dziennikarz. Ur. 22 IV 1880 r. w Gdańsku, zm. 30 I 1938 r. w Stuttgarcie. Mieszkał wprawdzie w Stuttgarcie, ale był związany emocjonalnie ze swoim rodzinnym miastem. W jego powieściach, nowelach, wspomnieniach, wierszach często występują motywy gdańskie. Enderling ukazywał w nich bogactwo jego dziejów i niepowtarzalnie piękno architektury. Podkreślał swoje emocjonalne więzi z nadmorskim miastem. Najbardziej jego znane powieści, których akcja dzieje się w Gdańsku, to: *Glocken von Danzig, Fräulein, Sturme in der Stadt*. Napisał słowa do hymnu WM Gdańska *To jest miasto nad bursztynową plażą (Dies ist die Stadt am Bernsteinstrand)*.

Eppich Erich

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Liberalna), pocztowiec. Ur. 25 XI 1874 r. w Berlinie. Zasiadał w Volkstagu II kadencji. Od 1919 r. był przewodniczącym Uniwersytetu Ludowego. Działal jako publicysta i wykładawca.

Ernst Richard

Senator (Partia Niemiecko-Liberalna). Ur. 30 XI 1856 r. w Gniewie, zm. 17 X 1936 r. najprawdopodobniej w Gdańsku. Był przewodniczącym Partii Niemiecko-Liberalnej. W 1924 r. został wybrany do Senatu WM Gdańska. Prowadził założoną przez siebie w 1886 r. hurtownię wyrobów manufakturowych.

Eschert Paul

Posel do Volkstagu (Wolne Stowarzyszenie Gospodarcze), kupiec. Ur. 22 IV 1865 r. w Gdańsku, zm. 4 I 1931 r. Zasiadał w Volkstagu I kadencji. Był senatorem. Prowadził rodzinną firmę J. S. Keiler Nachfolger.

Faber von Bockelmann Elsa

Pisarka. Ur. 4 II 1890 r. w Gdańsku, zm. 4 IX lub XI 1980 r. w Getyndze. Ta z wykształcenia pielęgniarka, żona Walthera Fabera, była z racji swojego zamiłowania do opowiadania i pisania bajek określana żartobliwie mianem „Märchentante”. W 1921 r. wydała w Gdańsku zbiór bajek *Märchen*, a cztery lata później *Fern dem Alltag-Aus dem Tagebuch einer Märchenfrau* oraz *Zwölf Märchen für Kinder*. Oparte częściowo na gdańskich wątkach bajki publikowała też w antologiach, czasopiśmie i gazetach.

Faber Walther

Pedagog. Ur. 1884 r. w Mühlhausen w Alzacji. Od 1919 r. był zatrudniony w gdańskim szkolnictwie. Zajmował się naukowo jego historią. W 1930 r. wydał w Gdańsku pracę *Die polnische Sprache im Danziger Schul- und Kirchenwesen von der Reformation bis zum Weltkrieg*.

Fabian Felix

Działacz żydowski, prawnik. Ur. 1862 r. w Prusach Zachodnich, zm. 27 XI 1937 r. w Gdańsku. W 1920 r. był członkiem Zgromadzenia Konstytucyjnego. Zrezygnował jednak z miejsca w nowo utworzonym Volkstagu, by móc w pełni poświęcić się działalności w Gminie Żydowskiej. W latach 1913-1930 był członkiem zarządu gdańskiej Gminy Sy-

nagoidalnej, a w latach dwudziestych przewodniczącym jej zarządu. Należał do kierowniczego gremium Centralnego Stowarzyszenia Obywateli Gdańska Wyznania Mojżeszowego (Central-Verein Danziger Staatsbürger Jüdischer Glauben).

Fast Walter

Kupiec. Ur. 2 VI 1891 r. w Gdańsku. Od 1920 r. współwłaściciel firmy Warengroßhandelshaus A. Fast G.m.b.H. Był drugim przewodniczącym okręgu gdańskiego kupców delikatesowych. Był także przysięgłym rzeczoznawcą towarów kolonialnych i materiałowych.

Federau Wolfgang

Pisarz. Ur. 8 III 1893 r. w Gdańsku, zm. 18 V 1950 r. w Lubece. Debiutował na łamach prasy gdańskiej. W 1924 r. wydał tomik poezji *Das Herz und die Erde* i zbiór esejów *Danziger Dichter und wir*. Sześć lat później ukazał się jego zbiór nowel *Jubiläumsbilanz*. W 1949 r. wyszły drukiem w Hamburgu jego wspomnienia *Versunkene Gärten*.

Finkel August

Malarz. Ur. 23 VIII 1900 r. w Wiedniu, zm. 4 II 1970 r. W 1932 r. był jednym ze współzałożycieli w Gdańsku stowarzyszenia malarskiego *Die Kogge*.

Fischer Friedrich

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — architekt. Ur. 7 III 1879 r. w Elblągu, zm. 19 VI 1944 r. w Hanowerze. W latach 1910-1924 pracował w gdańskiej uczelni jako doktor, a od 1919 r. jako profesor. Prowadził zajęcia z architektury ze szczególnym uwzględnieniem architektury budowlanej z wypalanych cegieł. W 1918 r. został miejskim inspektorem budowlanym, a trzy lata później radcą budowlanym miasta Gdańska.

Fischer Paul

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa), wraz z bratem

Oskarem i synem Heinrichem współwłaściciel firmy Fischer & Nickel. Ur. 6 VII 1859 r. w Rudawie koło Nowej Rudy na Dolnym Śląsku. Wchodził w skład Volkstagu II kadencji. W 1886 r. założył wspomnianą firmę, która specjalizowała się w produkcji olejów i smarów. Miała ona swoje filie m.in. w Szczecinie i Elblągu. Fischer był członkiem rad nadzorczych kilku cukrowni i banków.

Flisykowski Alfons

Pracownik i obrońca Poczty Polskiej w Gdańsku. Ur. 22 IX 1902 r. w Goręczynie w pow. kartuskim, zm. zamordowany 9 IX lub 5 X 1939 r. W marcu 1923 r. podjął pracę na Poczcie Polskiej w WM Gdańsku. Dziesięć lat później mianowany naczelnikiem Urzędu Poczтового na Dworcu Głównym w Gdańsku. W 1937 r. został kierownikiem referatu pocztowego w Dyrekcji Poczty i Telegrafów w WM Gdańsku. Był zastępcą Konrada Gunderskiego i po jego śmierci kierował obroną budynku Poczty Polskiej.

Forster Emil

Posel do Volkstagu (Demokrati, Partia Niemiecko-Liberalna). Ur. 13 X 1866 r. w Sopocie. Uczestniczył w obradach Volkstagu I i II kadencji. Wchodził w 1925 r. w skład Senatu. Był sopockim radnym. W Sopocie piastował stanowisko naddyrektora Poczty.

Foerster Lothar

Konsul Generalny Niemiec w WM Gdańsku. Ur. 21 VIII 1865 r. lub 1861 r. koło Zielonej Góry, zm. 5 VII 1939 r. w Sopocie. W latach 1910-1919 piastował stanowisko prezydenta rejencji gdańskiej. Od 1919 do 1920 r. był Komisarzem Rzeszy w Gdańsku. W okresie przejściowym dążył, tam gdzie było to możliwe, do zachowania niemieckich wpływów. W latach 1920-1923 był pierwszym Konsulem Generalnym Niemiec w WM Gdańsku.

Fooken Anton

Posel do Volkstagu (SPD), ekspedytor. Ur. 6 IV 1879 r. w Neuende koło Wilhelmshafen, zm. 15 XI 1944 r. w Gdańsku. Brał udział w posiedzeniach Volkstagu II i III kadencji. Od 1924 r. był członkiem zarządu

gdańskiej SPD. Był od 1914 r. ekspedytorem „Volkswacht”, później „Danziger Volksstimme”.

Formell Karl

Posel do Volkstagu (Centrum), wydawca. Ur. 6 III 1881 r., zm. w 1961 r. lub w 1960 r. na terenie byłej NRD. Należał do Volkstagu III-VI kadencji. W latach 1925-1933 był senatorem. Wydawał od 1933 r. centrową „Danziger Volkszeitung”, która była wielokrotnie przez narodowych socjalistów konfiskowana. Mimo jego protestów pismo przestało się w marcu 1937 r. ukazywać, co oznaczało koniec prasy centrowej w Gdańsku. Na początku marca 1936 r. został przed budynkiem Volkstagu pobity przez hitlerowskich bojówkarzy. W kwietniu 1938 r. zmuszono go do zrzeczenia się poselskiego mandatu.

Forster Albert

Gdański gauleiter. Ur. 26 VII 1902 r. w Fürth, zm. przypuszczalnie II 1952 r. Był urzędnikiem bankowym. W 1923 r. wstąpił do NSDAP i SA. Współpracował z osławionym żydożercą Juliuszem Streicherem. Był zaangażowanym członkiem NSDAP i dość szybko awansował w partyjnej hierarchii. Potrafił zaskarbić sobie zaufanie Adolfa Hitlera. W 1930 r. został wybrany do Reichstagu, w którym był najmłodszym posłem. W tym samym roku, 24 października, przyjechał do Gdańska. W dużym stopniu jego zasługą było przezwyciężenie rozbiicia wśród gdańskich narodowych socjalistów. Powołując się na swoje pełnomocnictwa od Hitlera w sposób energiczny i konsekwentny doprowadził do zjednoczenia ruchu narodowosocjalistycznego w WM Gdańsku. Jego działania cechował dynamizm i bezwzględność. Potrafił przemawiać i nawiązywać kontakt z audytorium. Był typem działacza narodowosocjalistycznego jaki ukształtował się w tzw. okresie monachijskim. Był posłusznym wykonawcą dyrektyw führera. W konflikcie z Hermannem Rauschningiem był w stanie dzięki większemu wpływom w gdańskiej NSDAP, a przede wszystkim poparciu Hitlera, doprowadzić do zmiany na stanowisku prezydenta Senatu. W sposób bezwzględny zwalczał antyhitlerowską opozycję, aczkolwiek musiał uwzględniać międzynarodowe realia. Tydzień przed rozpoczęciem II wojny został bezprawnie ogłoszony głową państwa. W dniu 1 IX 1939 r. podpisał ustawę o przyłączeniu WM Gdańska do Rzeszy Niemieckiej. O zaangażowaniu w doprowadzeniu do „pełnej niemieckości” podległej mu w latach II wojny prowincji Gdańsk-Prusy Zachodnie świadczyć może jego projekt wstąpienia do NSDAP aż 20% mieszkańców tej prowincji. Nawet

Heinrich Himmler uznał pomysł gdańskiego gauleitera za nienależycie przemysłany. Za popełnione zbrodnie wojenne Forster został skazany na karę śmierci. W przeciwieństwie do Arthura Greisera wyrok na Forsterze nie został wykonany publicznie. Do tej pory istnieje jeszcze sporo niejasności, dlaczego gdański gauleiter został w ten sposób potraktowany przez ówczesne władze polskie. Na ten temat istnieje wiele hipotez i domysłów. Niewątpliwie kolejne losy Forstera po ogłoszeniu wyroku śmierci wymagają źródłowych badań. Według najbardziej wiarygodnych ustaleń wyrok śmierci na Forsterze został wykonany w lutym 1952 r. w Warszawie.

Frank Albert Heinrich

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa). Ur. 3 IX 1881 r. w Sopocie. Studiował prawo i nauki polityczne w Monachium i Halle. Należał do Volkstagu I kadencji. W latach 1920-1923 był senatorem.

Franke Robert

Wydawca. Ur. 4 V 1886 r. w Völpke w Saksonii. Wydawał pismo „Danzigs Hafen und Handel”. Był wydawcą kilku informacyjnych publikacji poświęconych Wolnemu Miastu: *Wirtschaftsführer der Freien Stadt Danzig* (Danzig 1925), *Staatshandbuch der Freien Stadt Danzig* (Danzig 1926), *Danziger Bürgerbuch* (Danzig 1927). Był jednym ze współorganizatorów w Gdańsku targów wzorcowych.

Franqué Otto, von

Bibliotekarz. Ur. 15 XII 1903 r. w Pradze, zm. najprawdopodobniej w 1945 r. Od 1939 r. był dyrektorem Biblioteki Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku.

Froböss Helmut

Prezydent policji. Ur. 8 XI 1884 r. w Pogorzałach (pow. świdnicki). Przed przybyciem do Gdańska w 1921 r. był zatrudniony w policji w Berlinie i Katowicach. Utrzymywał stały kontakt z niemieckim wywiadem, z którym gdańska policja była bardzo ściśle powiązana. Według Carla Jacoba Burckhardta, Froböss usiłował łagodzić wykonywanie antydemokratycznych zarządzeń gdańskiej NSDAP. Nie ulega jednak

wątpliwości, iż swoją działalnością wzmacniał wpływy narodowych socjalistów w WM Gdańsku.

Frotscher Gotthold

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — muzykolog. Ur. 6 XII 1897 r. w Ossa koło Lipska, zm. 30 IX 1967 r. w Berlinie. W latach 1924-1936 był pracownikiem gdańskiej uczelni — od 1930 jako profesor. Wykładał historię muzyki. Wydał cztery chorały Magnusa Gronaua.

Fuchs Gustav

Wydawca „Danziger Neueste Nachrichten”. Ur. 1857 r. w Heibronn, zm. 3 VIII 1929 r. w Gdańsku. W 1894 r. przybył z Wirtembergi do Gdańska, gdzie założył dziennik „Danziger Neueste Nachrichten”. Pismo w krótkim czasie stało się najpoczytniejszą gazetą w mieście i w gdańskim regionie. W latach 1920-1924 był senatorem. W WM Gdańsku, mimo zaawansowanego wieku, nadal wywierał duży wpływ na profil największego gdańskiego dziennika. Był czołowym gdańskim wydawcą. W swojej działalności publicznej wiele uwagi poświęcał problematyce teatralnej. Z racji wydawania najpoczytniejszego dziennika w WM Gdańsku był osobą bardzo wpływową.

Fuchs Karl

Posel do Volkstagu (Centrum), hurtownik handlu winem. Ur. 24 V 1876 r. w Gdańsku. Zasiadał w Volkstagu I i III kadencji. Odgrywał w partii gdańskich katolików pierwszoplanową rolę. Wchodził w skład Senatu WM Gdańska. W 1928 r. ze względu na problemy zdrowotne wycofał się z działalności politycznej.

Fuchs Karl

Prawnik, notariusz. Ur. 14 III 1899 r. w Gdańsku. W 1924 r. obronił dysertację doktorską *Die Einwirkungen des Versailler Vertrages auf die Danziger Verfassung*. W 1934 r. został wybrany prezydentem Izby Adwokackiej.

Fuchs Karl Hans

Publicysta. Od 15 X 1936 do 1 IX 1939 r. kierował Wydziałem Prawowym gdańskiego Senatu. Był redaktorem odpowiedzialnym wydawanego do 1938 r. miesięcznika „Der Deutsche im Osten”. Napisał w 1939 r. propagandową broszurę *Dantzig. De quoi's agit-il?* Znal jeżyk polski.

Gaikowski Richard

Posel do Volkstagu (Centrum). Ur. 30 III 1880 r. w Dortmundzie, zm. 5 VI 1932 r. w Gdańsku. Był posłem do Volkstagu I-IV kadencji. W 1929 r. został wybrany wiceprezydentem Volkstagu. Należał do gremium kierowniczego partii Centrum w WM Gdańsku. Działał w związkach zawodowych zbliżonych do partii katolickiej.

Gamm Rudolf

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa). Ur. 28 X 1884 r. w Gdańsku, zm. najprawdopodobniej w 1961 r. w Sopocie. Należał do Volkstagu VI kadencji. W czerwcu 1936 r. został ciężko pobity przez narodowych socjalistów. Był świadkiem oskarżenia w procesie Alberta Forstera w Gdańsku. Napisał książkę *Swastyka nad Gdańskiem* (Warszawa 1960).

Gdaniec Bolesław Paweł

Działacz polonijny, szewc. Ur. 23 III 1876 r. w Gdańsku, zm. tamże 18 XII 1947 r. Aktywnie uczestniczył w życiu gdańskiej Polonii, zwłaszcza w kampaniach przedwyborczych do Volkstagu. Był członkiem wielu towarzystw.

Gehl Julius

Posel do Volkstagu, przywódca gdańskiej SPD, wydawca. Ur. 4 VII 1869 r. w Bydgoszczy, zm. przed 1945 r. w Sopocie. W latach 1912-1919 był przewodniczącym i sekretarzem wschodniopruskiej SPD. Był w Gdańsku wydawcą socjaldemokratycznego pisma „Volkswacht”. W dniach rewolucji listopadowej dzięki swojemu autorytetowi wśród robotników związanych z SPD i związków zawodowych potrafił do-

prowadzić w Gdańsku do normalizacji napiętej sytuacji. Był zwolennikiem ewolucyjnych przemian. Władze w Berlinie mianowały go Reichskommissar für Westpreußen und Netzedistrikt. W WM Gdańsku stał na czele SPD i dopiero w 1933 r. ze względu na zły stan zdrowia wycofał się z aktywnej działalności politycznej. W latach 1920-1933 był posłem do Volkstagu a od 30 VI 1923 do 9 I 1924 r. i od 8 XII 1930 do 18 III 1931 r. jego prezydentem. W okresie od 24 I do 30 VI 1923 r., od 16 I 1924 do 19 VIII 1925 r. i od 1 II do 28 V 1933 r. był wiceprezydentem gdańskiego parlamentu. Dwukrotnie, tj. od 19 VIII 1925 do 22 X 1926 r. i od 17 VI do 4 XII 1930 r., był zastępcą prezydenta Senatu WM Gdańsku. Potrafił współpracować z oboma prezydentami Senatu, mimo różnic ideologicznych. Należał do grona najwybitniejszych polityków WM Gdańsku.

Gellhorn Erich

Konsul Austrii w WM Gdańsku. Ur. 28 I 1876 r. w Gdańsku, zm. tamże 24 VII 1930 r. Od 1908 r. do swojej śmierci reprezentował Austrię w Gdańsku. Był przedstawicielem Commercial Cable Company New York w Gdańsku, głównym pełnomocnikiem Allgemeinen Versicherungs-A.G. „Der Anker” w Berlinie, Wiedniu, Zurychu, zastępcą przewodniczącego Überseeclubs w Gdańsku.

Gerlach Paul

Historyk literatury. Napisał pod kierunkiem Heinza Kindermanna pracę doktorską *Goethe und Danzig* (Gdańsk 1935). W drugiej połowie lat trzydziestych został w Gdańsku prezesem Deutschkundliche Gesellschaft.

Gerson Walter

Adwokat. Założyciel i przewodniczący Verein Jüdischer Akademiker. Ur. 1882 r. w Gdańsku, zm. 1939 r. w Rabce. W 1933 r. założył i stał na czele Verein Jüdischer Akademiker w Gdańsku. W 1939 r. wyemigrował do Polski z zamiarem udania się do Palestyny.

Geyer Paul Theodor

Antykwariusz. Ur. 31 X 1897 r. w Gdańsku. Założył w 1908 r. sklep

z antykami, który dwa lata później przeniósł na ul. Piwną 11. W połowie 1927 r. rozwiązał swoją firmę. Był cenionym, także poza granicami miasta, znawcą sztuki, zwłaszcza gdańskie.

Giustiniani Enrico

Szef gabinetu Wysokich Komisarzy LN, dyplomata, prawnik. Ur. najprawdopodobniej 1898 r. w Genui. Przed przybyciem do Gdańska współpracował z włoskimi pismami. Był szefem gabinetu Wysokich Komisarzy LN. Bardzo dobrze orientował się w sprawach gdańskich. Rozpoczął pracę w Gdańsku w 1929 r. W styczniu 1938 r. opuścił Gdańsk, co było uwarunkowane wystąpieniem Włoch z Ligi Narodów.

Gjersing Peder Mathiasen

Kierownik gdańskiej filii United Baltic Corporation Ltd. London Ur. 9 II 1888 r. w Frederiksborg w Danii. Od 1921 r. jako pełnomocnik, a od 1924 r. jako kierownik, był zatrudniony w gdańskiej filii wspomnianej firmy. Był przewodniczącym Übersee-Clubs E.V. Danzig i Stowarzyszenia Duńskiego w Gdańsku.

Goldhaber Leo

Bankowiec. Ur. 10 VIII 1902 r. w Gdańsku, żył w 1977 r. w Tel-Awiewie. Do 1937 r. dyrektor Jewish Public Bank w Gdańsku. Aresztowany w X 1937 r. wraz z dwoma współpracownikami pod zarzutem rzekomego przestępstwa dewizowego. Wyemigrował w 1938 r. do Palestyny. Był tam przewodniczącym organizacji gdańskich wychodźców.

Goldmann Stefan

Handlowiec. Ur. 19 VII 1897 r. w Inowrocławiu, zm. zamordowany 22 III 1940 r. w Stutthofie. Był znawcą zagadnień handlowo-finansowych. Władze polskie korzystały wielokrotnie z jego porad i opinii. Był zwolennikiem stałej reprezentacji polskich grup gospodarczych w gdańskim porcie. Działał także w organizacjach Polonii gdańskiej.

Gordon Heinz

Malarz. Ur. 20 V 1898 r. w Nidnie koło Sulęcina. Malował naj-

częściej pejzaże i kwiaty. Miał indywidualne bądź zbiorowe wystawy w Gdańsku, Berlinie, Królewcu.

Götz Emil Friedrich

Lekarz. Ur. 18 IV 1855 r. w Kilonii, zm. 4 VII 1926 r. w Gdańsku. Od 1882 r. był związany z Gdańskiem. Pracował w szpitalu Najświętszej Marii Panny w Gdańsku. Od 1895 r. był ordynatorem oddziału wewnętrzznego.

Gravina Manfredo

Wysoki Komisarz Ligi Narodów w WM Gdańsku. Ur. 14 VII 1883 r. w Palermo, zm. 19 IX 1932 r. w Gdańsku. Był wnukiem Cosimy Wagner i Hansa von Bülowa. Biegle władał językiem niemieckim. Jeszcze przed przybyciem do Gdańska miał dobrą orientację w sprawach regionu Morza Bałtyckiego. Od 1924 r. był członkiem włoskiej delegacji przy Lidze Narodów w Genewie. Do Gdańska przybył w dniu 24 VI 1929 r. Utworzył nie istniejący w okresie sprawowania urzędu przez jego poprzedników gabinet. W jego skład weszli tylko Włosi, m.in. markiz Enrico Giustiniani. Gabinet istniał także podczas kadencji innych Wysokich Komisarzy LN. Przejawiał sympatie prohitlerowskie i był w nadmorskim mieście propagatorem „rzymskich” Włoch. Informował swoich zwierzchników w Rzymie o rozwoju sytuacji w WM Gdańsku. Nie był zwolennikiem rozpatrywania sporów polsko-gdańskich na forum Ligi Narodów. Za jego kadencji w Genewie zapadło tylko siedem decyzji w sprawach gdańskich. Dążył w WM Gdańsku do rozwiązania kompromisowych, które nie satysfakcjonowały żadnej ze stron. Często odkładał podejmowanie decyzji. Był autorem projektu powiększenia obszaru WM Gdańska o część terytorium województwa pomorskiego i Prus Wschodnich. W czerwcu 1931 r. uzyskał przedłużenie swojego mandatu na następne trzy lata. Zmarł nagle po krótkiej chorobie w gdańskim szpitalu.

Greiser Arthur

Prezydent Senatu WM Gdańska, poseł do Volkstagu (NSDAP). Ur. 22 I 1897 r. w Środzie w Wielkopolsce, zm. stracony 14 VII 1946 r. w Poznaniu. Był synem urzędnika. Po I wojnie był członkiem Grenzschutzu i Freikorpsu. W 1923 r. założył w Gdańsku grupę „Stahlhelmu”. Dwa lata później wstąpił do „Deutsch-Soziale Partei”, a w 1929 r.

do NSDAP. W następnym roku zdobył mandat poselski do Volkstagu i został zastępcą gdańskiego gauleitera. Zasiadał w Volkstagu IV i V kadencji. W latach 1930-1933 piastował stanowisko kierownika biura okręgowego gdańskiej NSDAP. Po dojściu 28 V 1933 r. narodowych socjalistów do władzy w WM Gdańsku został wiceprezydentem Senatu oraz senatorem spraw wewnętrznych. W dniu 28 XI 1934 r. Greiser został wybrany prezydentem Senatu i urząd ten sprawował do 1 IX 1939 r. Równocześnie był w okręgu gdańskim zastępcą gauleitera. Żona Arthura Greisera, Maria, była znaną pianistką i w grudniu 1936 r., w okresie ocieplenia stosunków polsko-niemieckich, wystąpiła w Gdańsku z Filharmonią Warszawską. W porównaniu z Albertem Forsterem Greiser uchodził za polityka mimo wszystko bardziej umiarkowanego. Według relacji współczesnych stosunki między tymi dwoma przywódcami gdańskiej NSDAP nie były pozbawione rywalizacji i skrywanej na zewnątrz osobistej niechęci. Greiser był odpowiedzialny za antypolskie poczynania i antyżydowskie ekscesy podległej mu Policji Politycznej. Wobec gdańskich Niemców występujących za poszanowaniem w WM Gdańsku zasad demokracji postępował w sposób bezprawny. Kiedy Wysoki Komisarz LN Sean Lester protestował przeciwko bestialskiemu pobić 12 VI 1936 r. uczestników legalnego zebrania członków Partii Niemiecko-Narodowej Greiser odparł, że bijatyki na zebraniach mają miejsce w „każdym kulturalnym państwie”. W latach II wojny pełnił funkcję namiestnika Rzeszy w tzw. Kraju Warty (Wartheland). Najwyższy Trybunał Narodowy skazał go za zbrodnie wojenne na karę śmierci. Prośba Watykanu o ulaskawienie Greisera została przez stronę polską odrzucona. Wyrok został wykonany 21 VII 1946 r. w Poznaniu w obecności tysięcy ludzi, wśród których były i dzieci. Nie poddając w wątpliwość zasadności wyroku Karol Pospieszalski w dokumentalnym filmie poświęconym tej sprawie wyraził pogląd, że dopuszczenie do publicznej egzekucji Greisera było poważnym błędem ówczesnych władz polskich. Egzekucja ostatniego prezydenta Senatu WM Gdańsku była ostatnią publiczną egzekucją w Polsce.

Grimsman Wilhelm Krystian

Drukarz, dziennikarz, działacz polonijny. Ur. 8 XI 1883 r. w Edeldack w Szlezewiku, zm. zamordowany 22 III 1940 r. w Stutthofie. Od 1903 r. mieszkał w Gdańsku. W następnym roku podjął pracę w „Gazecie Gdańskiej” początkowo jako zecer, a od lipca 1921 r. jako etatowy pracownik. W latach 1921-1939 był redaktorem jej działu lokalnego. Był redaktorem odpowiedzialnym za niemiecką mutację pisma „Deutsche Morgenausgabe Gazeta i Dziennik Gdański”. Współpracował

z redakcjami innych polskich pism wydawanych w Gdańsku. Sześciokrotnie stawał przed sądem gdańskim za rzekome znieważenie władz senackich przez polskie pisma. Był członkiem wielu organizacji grupujących gdańskich Polaków.

Groetzner Kurt

Zastępca prezidenta policji w WM Gdańsku. Ur. 5 XII 1898 r., zm. V 1938 r. w katastrofie samolotowej. Przed przybyciem do Gdańska w 1934 r. pracował w berlińskim gestapo. Był szefem policji kryminalnej i zastępcą prezidenta policji. Odegrał dużą rolę w zwalczaniu antyhitlerowskiej opozycji i polskich organizacji.

Grossmann Erich

Lekarz, senator. Ur. w 1902 r. w Gdańsku, zm. w 1948 r. w Fischbeck koło Hamburga. W 1927 r. ukończył w Würzburgu medycynę. Jako aktywny członek NSDAP awansował na lekarza miejskiego. W 1937 r. został Senatorem Spraw Zdrowotnych i Polityki Ludnościowej. Równocześnie był dyrektorem nowo powstałej Akademii Medycznej. Dużo uwagi poświęcał zagadnieniom rasowym.

Grossmann Kurt

Działacz „Liga für Menschenrechte”. Ur. 1897 r. w Berlinie, zm. 1972 r. w St. Petersburg na Florydzie. W latach 1923-1926 mieszkał w Gdańsku. Założył tam wówczas „Liga für Menschenrechte”. Od 1926 do 1932 był jej przewodniczącym w Niemczech. Po 1933 r. wyemigrował do USA.

Grube Edwin

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa) — budowniczy okrętowy. Ur. 26 X 1866 r. w pow. kłajpedzkim. Od 1890 r. pracował w zakładach Schichaua w Gdańsku. W połowie lat dwudziestych był dyrektorem Stoczni Gdańskiej. Był członkiem Izby Handlowej. Należał do Volkstagu I kadencji.

Gruber Karl

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — architekt.

Ur. 6 V 1885 r. w Konstancji nad Jeziorem Bodeńskim, zm. 2 II 1966 r. w Darmstadt. W latach 1925-1933 był profesorem architektury i średniowiecznej sztuki budowlanej w gdańskiej uczelni. Kierował pracami konserwatorskimi w Kościele Mariackim (1933-1935).

Gruen Ivan

Rabin. Ur. 1901 r., zm. 1982 r. najprawdopodobniej w Pittsburgu w USA. W latach 1927-1939 był rabinem Gminy Żydowskiej w Gdańsku. W 1939 r. wyemigrował do USA.

Grünberg Isaak

Kupiec. Ur. 27 XII 1874 r. w Pińsku. Od 1891 r. mieszkał w Gdańsku. Był handlarzem drewnem i właścicielem firmy „J.Grünberg & Co.”. Był jednym z założycieli U.-T.-Lichtspiele. Obok działalności na polu rozpowszechniania filmów działał w towarzystwach dobroczynnych i w organizacjach żydowskich.

Grünhagen Friedrich

Posel do Volkstagu (SPD). Ur. 27 II 1876 r. w Westendorf, powiat Fallingb., prowincja Hanower, zm. 18 II 1929 r. w Gdańsku. Od 1897 r. mieszkał w Gdańsku. Działal w związkach zawodowych. Od 1919 r. był kierownikiem Konsum- und Spargenossenschaft w Gdańsku i okolicy. Należał do Volkstagu I i III kadencji. Był członkiem Senatu WM Gdańska.

Gspann Hans-Karl

Dziennikarz, historyk prasy. Ur. 2 I 1898 r. w Gdańsku, zm. 22 V 1979 r. w Überlingen nad Jeziorem Bodeńskim. W 1923 r. obronił na Uniwersytecie w Lipsku dysertację *Die Anfänge des Danziger Pressewesens*. Od 1919 r. był redaktorem „Danziger Volksblatt” (później zmieniła ona nazwę na „Danziger Landeszeitung”). Zamieszczał na łamach tego pisma reportaże ze swoich licznych podróży po Europie. W latach 1926-1935 był naczelnym redaktorem „Halleschen Zeitung” na Górnym Śląsku. W 1935 r. powrócił do Gdańska, gdzie usiłował redagować antyhitlerowskie pismo. Jego jednoznaczne opowiedzenie

się po stronie ugrupowań demokratycznych spowodowało aresztowanie i później wydalenie z terenu WM Gdańska.

Gülzow Gerhard

Duchowny. Ur. 28 X 1904 r. w Pasewalku, zm. 8 XII 1980 r. w Lubece. W latach 1934-1945 pełnił posługę duszpasterską w Kościele Mariackim. Miał duży wpływ na to, że po 1933 r. tendencje rozłamowe w Kościele protestanckim w Gdańsku nie przybrały poważniejszych rozmiarów. Kwestii tej poświęcił pracę *Kirchenkampf in Danzig 1934-1945* (Leer 1968).

Günther Otto

Bibliotekarz. Ur. 30 XII 1864 r. w Celle koło Hanoweru, zm. 8 X 1924 r. we Wrocławiu. Po studiach w Getyndze podjął pracę w Bibliotece tamtejszego uniwersytetu. Później był zatrudniony w Bibliotece Królewskiej w Berlinie. W październiku 1896 r. objął stanowisko kierownika, a od 1912 r. dyrektora Biblioteki Miejskiej (obecnie Biblioteka PAN) w Gdańsku. Kierując nią przez ćwierć wieku, miał duży udział w przekształceniu jej w nowoczesną bibliotekę naukową. Doprowadził do uporządkowania i skatalogowania cennego księgozbioru Biblioteki Miejskiej. Opublikował kilka tomów katalogów rękopisów. W 1921 r. przeniósł się do Wrocławia, gdzie został dyrektorem Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki. W okresie międzywojennym wiele zapoczątkowanych przez Günthera prac kontynuowali jego następcy.

Guderski Konrad

Dowódca i organizator obrony Poczty Polskiej w Gdańsku, inżynier. Ur. 19 II 1900 r. w Piotrkowie Trybunalskim, zm. 1 IX 1939 r. w Gdańsku. W kwietniu 1939 r. został oddelegowany do Gdańska.

Habert Henri

Konsul Generalny Grecji w WM Gdańsku. Ur. 13 VIII 1884 r. w Atenach. W latach 1921-1934 był honorowym Konsulem Generalnym Republiki Helleńskiej w WM Gdańsku. Był dziekanem konsulów honorowych w WM Gdańsku. Według informacji strony niemieckiej

był jakoby współpracownikiem polskiego wywiadu i miał nazywać się nie Henri lub Heinrich Habert, lecz Moses Schwerer i pochodzić z Galijsi.

Haferkorn Reinhard

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — anglista. Ur. 26 XII 1899 r. w Waldheim, w Saksonii, zm. po 1968 r. Od 1928 do 1941 r. związany z gdańską uczelnią — od 1937 r. jako profesor. W celach dydaktyczno-propagandowych wyjeżdżał pod koniec lat trzydziestych do Wielkiej Brytanii.

Haking Richard C. B.

Wysoki Komisarz Ligi Narodów w WM Gdańsku. Ur. 24 I 1862 r. Był zawodowym wojskowym. W dniu 17 XII 1920 r., czyli już następnego dnia po objęciu tego stanowiska przez Bernardo Attolico, Rada Ligi Narodów mianowała go Wysokim Komisarzem LN. Kadencja jego liczyła się od 20 I 1920 r., tj. od dnia wyjazdu do Gdańska. Od sierpnia 1919 r. stał na czele Brytyjskiej Misji Wojskowej w Estonii. Już przed przybyciem do Gdańska dobrze orientował się w kwestii gdańskiej. Stał na stanowisku, iż Rzeczpospolita nie ma w Gdańsku praw politycznych, zaś WM Gdańsk jest państwem. Dążył do ograniczania tam praw Polski. Podczas jego kadencji nastąpił wzrost kompetencji Wysokiego Komisarza LN w WM Gdańsku. Często występował w roli mediatora i arbitra pomiędzy stroną polską i gdańską, wydając w sumie 24 decyzje. Nie miał należytego przygotowania prawniczego, zamiast tego kierował się poczuciem „zdrowego rozsądku” (Mikos, *Wolne...*, s. 95). W lutym 1923 r. Haking opuścił Gdańsk.

Hamel Joost Adriaan, van

Wysoki Komisarz Ligi Narodów w WM Gdańsku. Ur. 8 X 1880 r. w Amsterdamie, zm. 17 X 1964 r. w Baarn koło Hilversum. Był kierownikiem sekcji prawnej sekretariatu Ligi Narodów. Wysokim Komisarzem LN został wybrany 12 XII 1925 r. Był osobą wszechstronnie uzdolnioną, ale jednocześnie niepotrzebnie zrażającą do siebie ludzi. Cechowała go też „lekkomyślność w stosunku do kobiet”. W 1927 r. prasa gdańska szeroko rozpisывała się o jego prawdziwym lub rzekomym romansie z żoną oficera gdańskiej policji. Strona gdańska czyniła również później wysiłki zmierzające do skompromitowania Holendra.

Hamel miał w Genewie w sprawach polityczno-gospodarczych opinię „trzeczego realisty”. Dążył do uregulowania nabrzmiałych konfliktów polsko-gdańskich. Uważał, że WM Gdańsk jest wyjątkowo predystynowane do odegrania roli pomostu gospodarczego między zachodnią i wschodnią Europą. Dostrzegał przy tym gospodarczą zależność WM Gdańska od Rzeczypospolitej. Był dobrze nastawiony do Rzeczypospolitej i jego stosunki z władzami polskim układały się poprawnie. W dniach 25 i 26 VI 1926 r. spotkał się w Warszawie z ministrem spraw zagranicznych Augustem Zaleskim i prezydentem Ignacym Mościckim. Strona niemiecka krytycznie odnosiła się do jego działalności i była przeciwna przedłużeniu jego mandatu. Jak wspomina Ernst Ziehm (s.103), Joost Adriaan van Hamel „nie cieszył się zaufaniem gdańskiego rządu”. W dniu 22 VI 1929 r. przestał on piastować urząd Wysokiego Komisarza LN.

Hassbargen Hermann

Bibliotekarz. Ur. 17 I 1893 r. w Biersum, zm. 1 V 1955 r. W latach 1922-1927 pracował w Bibliotece Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku. Później został zatrudniony w tamtejszej Bibliotece Miejskiej. W latach 1939-1945 r. był jej dyrektorem. Akcentował znaczenie zbiorów gdańskiej Biblioteki Miejskiej dla ogólnopruskiego katalogu. Opublikował wiele artykułów, m.in. o Arthurze Schopenhauerze, Robercie Renicke, reformacji w Gdańsku, Bibliotece Miejskiej.

Hellingrath Berthold

Malarz. Ur. 27 X 1877 r., zm. 15 XII 1954 r. w Hanowerze. W jego twórczości często spotyka się motywy okolic Gdańska, Wielkich Żuław, morza.

Hellquist Sven

Pastor szwedzki. Ur. 1894 r., zm. 19 I 1964 r. W latach 1930-1944 prowadził w Nowym Porcie działalność duszpasterską wśród szwedzkich marynarzy. Przejawiał wiele osobistego zaangażowania by wpływać na morale marynarzy podatnych na uroki „życia nocnego” portowego miasta. W dużym stopniu dzięki jego energii został wybudowany w 1938 r. w Nowym Porcie budynek kościelny. W gdańskiej Wyższej Szkole Technicznej prowadził lektorat języka szwedzkiego.

Heerdemertens Otto Rudolf August

Malarz. Ur. 28 VIII 1891 r. w Gdańsku-Wrzeszczu, zm. 28 XI 1960 r. w Hamburgu-Hochkamp. W jego pracach często występują motywy gdańskiej architektury i gdańskiego regionu. W 1936 r. otrzymał pierwszą nagrodę w rozpisany przez Senat WM Gdańska konkursie „Człowiek i krajobraz u ujścia Wisły”.

Heuser Otto

Rektor i profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku – rolnictwo. Ur. 6 X 1896 r. w Wuppertal-Oberbarmen, zm. 11 VIII 1965 r. w Unterpaffenhofen pod Monachium. W latach 1925-1934 był profesorem gdańskiej uczelni, zaś od 1932 do 1934 r. jej rektorem.

Heydebreck Friedrich, von

Komendant policji. Ur. 3 IV 1882 r. w Brandenburgu nad Havelą. Był zawodowym wojskowym. Od czerwca 1921 r. pułkownik i dowódca policji w WM Gdańsku.

Hildebrand Richard

Malarz. Ur. 2 IV 1857 r. w Gdańsku. W wyniku namowy Adalberta Mathaei ten aptekarz z zawodu poświęcił się malarstwu. Był związany z Akademią Sztuki w Królewcu. Działal w Gdańsku jako portrecista i miejski pejzażysta.

Hirschberg Ernst

Dziennikarz, prawnik. Ur. 28 VI 1903 r. w Gdańsku. Współpracownik „Danziger Volksstimme” oraz związków zawodowych. W 1935 r. został aresztowany. Najprawdopodobniej jeszcze w tym samym roku z pomocą Polaków udało mu się poprzez Warszawę wyjechać do Paryża. Współpracował z „Deutschland Berichte der Sopade”.

Hoepfner Karl

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — budownictwo

miejskie i dróg, działacz NSDAP. Ur. 19 XI 1880 r. w Landendorf koło Weisfenels, zm. 14 VI 1945 r. W 1922 r. powołany na katedrę budownictwa miejskiego i dróg w gdańskiej uczelni. W hitlerowskim Senacie podlegały mu sprawy budownictwa. Działal także w SS.

Hohnfeldt Hans Albert

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Socjalna, NSDAP). Ur. 22 V 1897 r. Nowym Porcie. W latach 1922-1923 przewodniczący Niemieckiej Partii Socjalnej w WM Gdańsku. W 1923 r. przyjął program NSDAP i wstąpił do tej partii. W X 1925 r. założył grupę NSDAP w Gdańsku. Od marca 1926 r. był gauleiterem okręgu Danzig-Westpreußen. Był posłem do Volkstagu II i V kadencji i z ramienia NSDAP został senatorem.

Hoppenrath Julius

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa). Ur. 22 VIII 1880 r. w Prusach Zachodnich, zm. w 1960 r. Brał udział w posiedzeniach Volkstagu III i IV kadencji. Był finansowym radcą rządowym i podatkowym.

Huth Wilhelm

Posel do Volkstagu (NSDAP). Ur. 21 XII 1896 r. w Dörscheid koło Caub nad Renem. Od 1930 r. należał do NSDAP. Wchodził w skład Volkstagu V kadencji i hitlerowskiego Senatu.

Hülsen Hans, von

Dziennikarz, pisarz. Ur. 5 IV 1890 r. w Warlubiu, zm. w 1968 lub 1970 r. w Rzymie. Jest autorem *Haus der Dämonen*, *Tragödie der Ritterorden*, wspomnień młodzieńczych *Der Kinderschränk*.

Itzig Kurt

Przewodniczący Zarządu Gminy Żydowskiej w Gdańsku, lekarz. Ur. 18 XII 1889 r. w Nowieniu koło Pasłęka, zm. 17 V 1952 r. w Londynie. W latach 1938-1939 był przewodniczącym zarządu gdańskiej Gminy Synagogałnej.

Jaenicke Fritz

Dziennikarz. Ur. 9 XII 1885 r. w Gdańsku, zm. tamże 27 VII 1945 r. Studiował historię sztuki i architekturę, w gdańskiej prasie publikował na te tematy artykuły. Współpracował kilkadziesiąt lat z „Danziger Neueste Nachrichten”. Był twórcą bardzo popularnej w międzywojennym Gdańsku postaci „Emeryta Poguttke”. W sposób zabawny, ale i nie pozbawiony ironii prezentował problemy miasta widziane z perspektywy jego zwykłych mieszkańców. Przyczynił się do popularyzacji kapieliska Sianki-Stogi. W 1935 r. w Gdańsku ukazał się wybór jego felietonów *Poguttke erzählt. Lustige Abenteuer und gemütliche Danziger Geschichten*. W swoich felietonach Jaenicke obficie czerpał z bogactwa gdańskiego dialektu i folkloru.

Jahn Edith

Pedagog, nauczycielka gimnastyki i tańca. Ur. 13 IX 1898 r. w Łęgowie w pow. Gdańskie Wyżyny, zm. 23 VIII 1975 r. w Glücksburg w Szlezwiku-Holsztynie. W 1927 r. założyła i kierowała w Gdańsku szkołą Edith-Jahn. Od 1932 r. prowadziła seminaria dla nauczycielek gimnastyki i tańca. Organizowała popularne w Gdańsku „Danziger Tanzabende”.

Jahn John

Rektor i profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — budowa maszyn kolejowych i kotłów parowych. Ur. 24 III 1870 r. w Kyritz, zm. 16 II 1930 r. w Sopocie. Od powstania gdańskiej uczelni do swojej śmierci był kierownikiem katedry budowy maszyn kolejowych i kotłów parowych. W latach 1925-1926 był rektorem Wyższej Szkoły Technicznej.

Jałowiecki Mieczysław

Delegat rządu polskiego w Gdańsku. Ur. 2 XII 1876 r. — w majątku rodzinnym Sygudyszki na Litwie (Z. Machaliński, s.5), zm. w 1962 r. pod Londynem. W styczniu 1919 r. otrzymał nominację na stanowisko Generalnego Delegata Ministerstwa Aprowizacji w Gdańsku. Jego zadaniem było organizowanie transportów artykułów żywnościowych dostarczanych do portu gdańskiego ze Stanów Zjednoczonych w głąb Polski, z czego wywiązywał się dobrze. Równocześnie Jałowieckiemu

powierzono funkcję Delegata Rządu Polskiego w Gdańsku. Ze względu na złożoną sytuację polityczną musiał podobnie jak i inni członkowie Generalnej Delegacji Ministerstwa Aprowizacji działać w Gdańsku pod szyldem Amerykańskiej Misji Żywnościowej. Najbliższymi współpracownikami Jałowieckiego byli Witold Wańkowicz i Michał Borowski. Mianowanie przez Ignacego Paderewskiego w listopadzie 1919 r. pierwszym przedstawicielem Rzeczypospolitej w Gdańsku nie Jałowieckiego, lecz Macieja Biesiadeckiego rozczarowało wywodzącą się ze środowiska kresowych ziemian tzw. ekipę litewską w Gdańsku. Jak można przypuszczać, wpływ na tę decyzję miała i sprawa powiazań podwładnych Jałowieckiego z firmą „Polbal”. Mianowany zastępcą Biesiadeckiego był doradcą do spraw ekonomicznych. Stosunki między nimi były jednak od początku napięte i pod koniec 1920 r. Jałowiecki opuścił Gdańsk. Jego działalność przypadła na bardzo trudny okres i niewątpliwie, mimo nie zawsze najszcześliwszej polityki kadrowej, należy ją ocenić pozytywnie. Dążył do zwiększania w Gdańsku polskiego stanu posiadania, czego przejawem było nabywanie dla Polski nieruchomości i terenów. Był osobą pracowitą, kompetentną i rzutką. Miał przychylny stosunek do miejscowej ludności polskiej, ale nie był jednak w stanie zapobiec później narastającej obopólnej niechęci między gdańskimi Polakami a ich rodakami pochodzącymi z byłego zaboru rosyjskiego.

Janson Martin, von

Konsul Generalny Niemiec w WM Gdańsku. W czerwcu 1938 r. zastąpił następcą Ericha von Luckwalda. Swoją urzęd sprawował do 1 IX 1939 r. Usiłował reprezentować w kwestii gdańskiej linię Auswärtiges Amt. Miał dobre kontakty z Ernstem von Weizsäckerem.

Jedwabski Wojciech Antoni

Posel do Volkstagu, działacz polonijny. Ur. 28 XI 1890 r. w Łalkowach koło Starogardu, zm. 26 II 1967 r. w Gdańsku. Brał udział w powstaniu wielkopolskim. Obok Franciszka Kubacza i Bonifacego Łangowskiego reprezentował w Paryżu Polonię gdańską podczas negocjacji nad konwencją polsko-gdańską. Był członkiem Narodowej Partii Robotniczej i Zjednoczenia Zawodowego Polskiego. Należał do inspiratorów powstania Gminy Polskiej w WM Gdańsku, współorganizatorów Macierzy Szkolnej w WM Gdańsku, powstania Domu Polskiego przy ul. Wałowej, Towarzystwa Śpiewaczego „Moniuszko”, budowy boiska sportowego, którym później dysponował Klub Sportowy

„Gedania”. Był posłem do Volkstagu I i II kadencji. W latach 1925-1939 pracował w Dyrekcji Gdańskiej PKP. Był prezesem Zjednoczenia Kolejarzy Polskich. Aresztowany 1 IX 1939 r. lata II wojny spędził w więzieniach i obozach koncentracyjnych.

Jellinek Karl

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku— chemia fizyczna. Ur. 5 XI 1892 r. w Wiedniu, zm. 16 VI 1971 r. w Arlesheim w Szwajcarii. W 1908 r. związał się z gdańską uczelnią. Od 1922 r. był profesorem chemii analitycznej. Od 1933 r. był dyrektorem Instytutu Chemii Fizycznej. W 1937 r. został zmuszony do rezygnacji z zajmowanego stanowiska. Od 1939 r. mieszkał w Londynie, a od 1957 r. w Szwajcarii.

Jewelowski Julius

Posel do Volkstagu (Demokraci, Partia Niemiecko-Liberalna), handlowiec. Ur. 6 V 1874 r. w Wilimpolu w Rosji, zm. 15 IV 1951 r. w Londynie. Od 1880 r. mieszkał w Gdańsku. W 1897 r. założył własną firmę „S.J.Jewelowski”. W latach 1920-1924 oraz 1928-1930 był senatorem do spraw gospodarczych. Był członkiem Izby Handlowej. Starał się o unormowanie polsko-gdańskich stosunków, przez co stał się obiektem niewybrednych ataków gdańskich nacjonalistów. Czynił kroki w kierunku ożywienia gdańsko-rosyjskiej wymiany handlowej. Był tureckim konsulem w WM Gdańsku. Uchodził za jedną z najbogatszych w Gdańsku osób (Ziehm, s.53). Już w latach dwudziestych stał się Jewelowski symbolem negatywnego obrazu „żyda” ze strony kręgów skrajnie prawicowych. Po 1933 r. ataki te nasiliły się i na łamach „Der Danziger Vorposten” można było spotkać artykuły poświęcone temu „Ostjude” (Żydowi ze Wschodu). W 1938 r. wyemigrował do Wielkiej Brytanii. Należał do Volkstagu I i III kadencji.

Jeż Piotr

Nauczyciel, prezes Zarządu Głównego Związku Polaków w Gdańsku, publicysta. Ur. 9 X 1900 r. w Słupi koło Kępna, zm. najprawdopodobniej we wrześniu 1939 r. — nie wrócił do domu po powołaniu go do wojska w sierpniu 1939 r. W latach 1926-1938 był nauczycielem Gimnazjum Polskiego w Gdańsku. W latach 1934-1935 redagował „Straż Gdańską” i zamieszczał liczne artykuły w „Gazecie Morskiej” i „Froncie Zachodnim”. Wiele czasu poświęcał działalności w polskich organi-

zacjach, a zwłaszcza oświacie pozaszkolnej i przysposobieniu wojskowemu. W latach 1934-1936 stał w Gdańsku na czele „Strzelca”. Prowadził działalność na rzecz konsolidacji Polonii gdańskiej.

Jeżowa z Paszkowskich Kazimiera

Nauczycielka, działaczka społeczna, autorka publicystyki naukowej. Ur. 8 IX 1884 r. we wsi Dakowy Mokre koło Grodziska Wielkopolskiego, zm. 10 XI 1957 r. Od 1924 r. uczyła geografii w Gimnazjum Polskim w Gdańsku. Prowadziła działalność oświatową w polskich organizacjach. Była aktywnym członkiem Gdańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki. Po przejściu w 1931 r. ze względów zdrowotnych na emeryturę skoncentrowała się na działalności naukowopublicystycznej. W 1933 r. wydała pracę *Die Bevölkerung und Wirtschaftsverhältnisse im westlichen Polen (1772-1932)*, w której polemizowała z głośną książką Hermanna Rauschninga *Die Entdeutschung Westpreussens und Posen*. W 1938 r. przeprowadziła się do Warszawy. Po zakończeniu II wojny powróciła na Wybrzeże. Początkowo podjęła pracę w Instytucie Bałtyckim, a od 1947 do 1953 r. była zatrudniona w Archiwum Państwowym w Gdańsku.

Jonas David

Przewodniczący Zarządu Gminy Żydowskiej. Zm. IV 1945 r. Kierował Gminą Żydowską od 1 VIII 1938 r. W latach czterdziestych został wywieziony do Terezina.

Jonge Gerhard, de

Rektor i profesor Wyższej Szkoły Technicznej — budownictwo kolejowe. Ur. 22 VI 1875 r. w Enden, zm. 1 V 1945 w Brandenburgu nad Havelą. Od 1914 do 1945 r. był profesorem, a w latach 1923-1924 rektorem gdańskiej uczelni.

Kalähne Anni

Posłanka do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa). Ur. 10 VI 1878 r. w Jenie, zm. 24 V 1957 r. w Bremie. Jej ojciec, Dietrich Schäfer, był znanym historykiem. W 1906 r. wyszła za mąż za profesora Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku Alfreda Kalähne. Była współzałożyciel-

ką ruchu kobiet w Prusach Zachodnich i w Gdańsku. Stała na czele niemieckiego ruchu kobiet w WM Gdańsku. Należała do Volkstagu I-IV kadencji i trzeba ją zaliczyć do najbardziej znanych kobiet-polityków w międzywojennym Gdańsku. Była uzdolniona literacko i miała dar wygłaszania przemówień.

Kalina Ignatz

Pierwszy Konsul Generalny Związku Radzieckiego w WM Gdańsku. Ur. 18 XII 1884 r. w Rosji. Bardzo dobra znajomość języka polskiego jak i polskie nazwisko zdają się przemawiać za jego polskim pochodzeniem. Studiował medycynę w Szwajcarii i Niemczech. Od 1902 r. był związany z ruchem rewolucyjnym. W dniu 9 XII 1926 r. objął stanowisko Konsula Generalnego. Przyczynił się do ożywienia gdańsko-radzieckich kontaktów gospodarczych. W 1927 r. towarzyszył delegacji gdańskich przemysłowców do Związku Radzieckiego, a dwa lata później Heinrichowi Sahmowi podczas podróży do Moskwy i Charkowa. Na początku grudnia 1933 r. opuścił Gdańsk.

Kalweit Paul

Duchowny protestancki. Ur. 17 II 1867 r. w Prusach Wschodnich, zm. 19 X 1944 r. w Gdańsku. Od 1924 r. był generalnym superintendentem na obszar WM Gdańsku. Stał na czele ewangelickiego Głównego Stowarzyszenia Fundacji Gustawa Adolfa. W 1933 r. został zmuszony do przejścia na emeryturę. Publikował prace z dziedziny teologii i filozofii. Był przewodniczącym Gdańskiego Towarzystwa Kanta. Brał udział w międzynarodowych konferencjach kościelnych.

Kamnitzer Bernhard

Posel do Volkstagu (SPD) — prawnik, działacz mniejszości żydowskiej. Ur. 25 X 1890 r. w Tczewie, zm. 15 VII 1959 r. w Nowym Jorku. Należał do Volkstagu II i III kadencji. W latach 1928-1930 wchodził w skład Senatu, gdzie podlegały mu finanse. Był rzecznikiem normalizacji polsko-gdańskich stosunków. Odrzucał dużą rolę w Senacie centrowo-lewicowym. Opowiadał się także za zacieśnieniem gdańsko-rosyjskich kontaktów gospodarczych. Po 1930 r., a zwłaszcza po przejściu władzy w WM Gdańsku przez NSDAP, występował w gdańskim sądzie jako rzecznik ludności żydowskiej i innych osób poszkodowanych przez narodowych socjalistów. W 1938 r. wyemigrował do Wielkiej

Brytanii, a następnie do Stanów Zjednoczonych. W Nowym Jorku był przedstawicielem gdańskich emigrantów.

Kantak Stefan Kamil Juliusz

Ksiądz, historyk. Ur. 15 XII 1881 r. we wsi Lubonia koło Leszna, zm. 1 XII 1976 r. w Bejrucie. W 1919 r. przeniósł się z Poznania do Gdańska. Należał do inicjatorów założonego w 1922 r. Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki. Był zwolennikiem koncepcji stworzenia w Gdańsku silnego ośrodka kaszubskiego i polskiego. W 1924 r. zamieszkał w Warszawie.

Kaufmann Karl Josef

Archiwista, historyk. Ur. 14 I 1865 r. w Wertheim nad Menem, zm. 30 III 1945 r. w Schönebeck nad Elbą. W 1903 r. rozpoczął pracę w gdańskim Archiwum, którego od 1921 do 1929 r. był dyrektorem. W polsko-gdańsko-niemieckim sporze archiwalnym zajmował zdecydowanie proniemieckie stanowisko i dzięki jego postawie część gdańskiego zasobu archiwanego została przewieziona do Berlina. Kaufmann miał duży wkład w aktywizację gdańskiego środowiska historycznego. W latach dwudziestych był przewodniczącym Westpreussischer Geschichtsverein. Był autorem wielu prac poświęconych dziejom Gdańska i „niemieckiego Wschodu”.

Keyser Erich

Historyk, profesor Wyższej Szkoły Technicznej, kierownik Państwowego Muzeum Krajowego Historii Gdańska w Oliwie. Ur. 12 X 1893 r. w Gdańsku, zm. 21 II 1968 r. w Marburgu/Lahn. W 1917 r. doktoryzował się, a w 1925 habilitował się. W latach 1920-1927 był zatrudniony w gdańskim Archiwum. Od 1927 r. kierował Państwowym Muzeum Historii Gdańska mieszczącym się w byłym Pałacu Opatów w Oliwie. Od 1938 r. był przewodniczącym Westpreussischer Geschichtsvereine. Od 1925 r. był prywatnym docentem, a od 1931 r. profesorem średniowiecznej i nowożytnej historii na gdańskiej uczelni. Podczas zajęć w Wyższej Szkole Technicznej, podobnie jak i w swoich pracach dowodził historycznych praw Niemiec do Gdańska i Pomorza Nadwiślańskiego. Był największą indywidualnością w środowisku gdańskich historyków. Jest autorem wielu prac z dziejów nadmorskiego miasta, m.in. syntezy historii Gdańska *Danzigs Geschichte* (Gdańsk 1921

i 1928), która cieszyła się dość dużą poczytnością. Obok aktywności naukowej ten mediewista był także rzutkim organizatorem życia naukowego. W 1931 r. ukazała się w Berlinie jego praca *Der Weichselkorridor im Urteil des Auslandes* mająca wyraźne cechy propagandowe. Po 1933 r. opowiadał się za przewartościowaniem metodologii historii w myśl narodowosocjalistycznych założeń. Był przeciwnikiem neutralnej politycznie historiografii. W latach 1951-1959 był dyrektorem Instytutu Johanna Herdera w Marburgu/Lahm. Już po jego śmierci ukazała się praca *Die Baugeschichte der Stadt Danzig* (Köln-Wien 1972), która stanowi niejako podsumowanie jego wieloletnich badań i ma niewątpliwie trwałą wartość w gdańskiej historiografii. Keyser wywarł duży wpływ na kierunek niemieckich badań nad historią Gdańska w okresie międzywojennym, jak i w mniejszym stopniu po II wojnie.

Kindermann Heinz

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku, germanista. Ur. 8 X 1894 r. w Wiedniu, zm. tamże 3 X 1985 r. W latach 1927-1938 kierownik katedry języka niemieckiego i literatury na gdańskiej uczelni. Wypromował w Gdańsku blisko dwudziestu doktorów. Prowadził w Gdańsku szeroką działalność odczytową i popularyzował w ten sposób niemiecką literaturę. Był dużą indywidualnością naukową i animatorem życia naukowego w Gdańsku. Wachlarz jego zainteresowań był stosunkowo szeroki. Obok studiów nad klasyką niemiecką zajmował się współczesną literaturą niemiecką oraz literaturą regionalną, m.in. literaturą gdańskiego baroku. Jest autorem takich prac, jak: *Das literarische Antlitz der Gegenwart* (Halle 1930), *Goethes Weg zur Gestaltung des faustischen Menschen* (Danzig 1932), *Deutsche Dichter in Danzig, w: Danzig und der deutsche Osten* (Danzig 1933), *Die deutsche Gegenwartsdichtung im Aufbau der Nation* (Berlin 1936). Wyjazd Kindermanna w połowie grudnia 1936 r. do Münster oznaczał poważne osłabienie gdańskiej germanistyki. Trzy lata później wydał pracę *Danziger Barockdichtung*.

Klawitter Willy

Przemysławiec. Ur. 15 XII 1856 r. w Gdańsku, zm. tamże 1 III 1929 r. Po śmierci ojca, Juliusa Wilhelma Klawittera, został właścicielem rodzinnej stoczni. Był aktywnym działaczem gospodarczym w Gdańsku. W 1920 r. został wiceprezydentem; a później prezydentem tamtejszej Izby Handlowej. Wyższa Szkoła Techniczna w Gdańsku nadała mu

w 1926 r. godność doktora honoris causa. Od 1925 r. był senatorem Deutsche Akademie w Monachium.

Klemm Wilhelm

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — chemia. Ur. 5 I 1896 r. koło Wrocławia, zm. 24 X 1985 r. w Gdańsku. W latach 1933-1945 pracował w gdańskiej uczelni. Był jej ostatnim prorektorem.

Kliwer Carl

Aktor. Ur. 5 XI 1885 r. w Kairze, zm. 20 X 1982 r. w Schlezvik. Potemek mennonitów. Od 1918 r. występował przez dwadzieścia cztery sezony na gdańskiej scenie. Grał duże role, m. in. w sztukach Henryka Ibsena, Gerharda Hauptmanna, Maxa Halbego. Był jednym z najpopularniejszych gdańskich aktorów.

Kloepfel Otto

Rektor i profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — architektura i budownictwo. Ur. 10 XI 1873 r. w Kolonii, zm. 23 I 1942 r. w Gdańsku. Od 1912 do 1939 r. był profesorem na gdańskiej uczelni, a w latach 1926-1927 jej rektorem. Należał do gorących orędowników zachowania dawnego obrazu gdańskiej starówki. Był przewodniczącym Rady Zabytków w WM Gdańsku i stał na czele Stowarzyszenia Ochrony Zabytków Budowlanych i Artystycznych. W dużej mierze dzięki jego postawie nie zyskał akceptacji projekt przebudowy na ul. Długiej i otaczających ją uliczkach mieszczańskich kamieniczek w „nowoczesne” betonowe budynki. Skutecznie przeciwstawił się planom rozbioru baszt Sągwi Mlecznych. W 1933 r. kierował pracami rekonstrukcyjnymi w Kościele Mariackim. Jego najbardziej znaną budowlą jest sopocki Kasino-Hotel (obecnie Grand Hotel). Zaprojektował m.in. rozbudowę Domu Zdrojowego w Sopocie oraz osiedle spółdzielcze domów jednorodzinnych Zielony Trójkąt w Gdańsku.

Klose Heinrich

Lekarz. Zm. 19 XI 1968 r. w Bad Eilsen. Studiował we Frankfurcie nad Menem. Od 1924 r. kierował oddziałem chirurgicznym. W znacznym stopniu przyczynił się do rozwoju Gdańskiej Akademii Medy-

cznej. Już w latach dwudziestych postulował na łamach gdańskiej prasy konieczność jej utworzenia. Po II wojnie nadal pracował w Gdańsku i dopiero w 1948 r. otrzymał pozwolenie wyjazdu.

Kloss Elisabeth

Archiwistka. Ur. 2 XI 1897 r. w Kłajpedzie, zm. 4 VIII 1970 r. w Stuttgartcie. Od 1903 r. była związana z gdańskim Archiwum. W latach 1921-1927 była zatrudniona w nim jako pomocniczy pracownik naukowy. Później awansowała na stanowisko inspektora archiwalnego. Przez lata pracy nabyła doskonałą znajomość zasobów gdańskiego archiwum. Była autorką wydawnictw źródłowych i prac o charakterze literackim.

Kloss Katharina

Pedagog, polityk. Ur. 21 XI 1867 r. w Gdańsku, zm. tamże 2 V 1945 r. W 1919 r. została z listy Deutsche Demokratische wybrana do Zgromadzenia Narodowego. Była znaną w Gdańsku nauczycielką. W kierowanej przez siebie Elisabeth-Mädchen-Mittelschule wprowadzała nowe metody nauczania.

Klossowski Paul

Posel do Volkstagu (SPD), związkowiec. Ur. 5 III 1897 r. w Gdańsku, zm. 31 XI 1957 r. w Schwerinie. Od 1919 r. był w Gdańsku sekretarzem Allgemeine Gewerkschaftsbund. Brał udział w posiedzeniach Volkstagu I-IV kadencji.

Kluck Hellmuth

Rektor Akademii Medycznej. Ur. 25 IX 1894 r. w Gdańsku. Studiował medycynę we Wrocławiu, Würzburgu i Berlinie. W latach 1920-1925 pracował w szpitalu miejskim w Gdańsku. W 1925 r. został mianowany rządowym i medycznym radcą. Od 1933 r. był przewodniczącym stowarzyszenia lekarskiego. Był członkiem Senatu WM Gdańska. W 1935 r. brał aktywny udział w końcowej fazie prac nad utworzeniem Akademii Medycznej w Gdańsku.

Kluckhohn Paul

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — germanista. Ur. 10 IV 1886 r. w Getyndze, zm. tamże 20 V 1957 r. Od 1925 r. do 1927 r. profesor gdańskiej uczelni. Był znanym w kręgach specjalistycznych naukowcem w Niemczech.

Knauff Stanisław

Diennikarz, publicysta, pracownik Komisariatu Genralnego RP w WM Gdańsku. Ur. 3 V 1905 r. w Warszawie, zm. tamże 20 XII 1962 r. W latach 1937-1939 pracował w przedstawicielstwie RP w Gdańsku. Pod pseudonimem „Alfa” i pod własnym nazwiskiem zaznajamiał polską opinię publiczną z sytuacją gdańskiej Polonii. Jest autorem książki *Wojna zaczęła się w Gdańsku* (Warszawa 1946).

Knochenhauer Karl

Muzyk. Ur. 13 IV 1888 r. w Schwerinie. Wykształcenie muzyczne zdobywał początkowo w Gdańsku, później w Berlinie. Dużo koncertował w Niemczech. Był związany z Operą Leśną w Sopocie. Skomponował melodię do *Danziger Heimatlied* — słowa napisał Paul Enderling.

Koch Harald

Konsul Generalny Danii w Wolnym Mieście Gdańsku. Zm. 5 VII 1936 r. w Sopocie. W latach 1922-1936 był oficjalnym reprezentantem Kopenhagi w Gdańsku i dziekanem tamtejszego korpusu dyplomatycznego. Przejawiał zainteresowania artystyczne. W jego domu w Sopocie spotykali się często muzycy i śpiewacy występujący w Operze Leśnej.

Komorowski Bronisław

Ksiądz. Ur. 25 V 1889 r. w Barłóżnie, pow. Starogard Gdański, zm. zamordowany 22 III 1940 r. Stutthofie. W latach 1915-1924 był wikariuszem przy kościele św. Mikołaja. Z grupą polskich działaczy założył Towarzystwo Budowy Kościołów Polskich. W dniu 28 lipca 1924 r. został rektorem nowej świątyni-kościoła pod wezwaniem św. Stanisława

Biskupa, której poświęcenie nastąpiło w maju następnego roku. Przez kilka kadencji był wiceprezesem Gminy Polskiej. W styczniu 1935 r. wystąpił z tej organizacji. Działal na rzecz przezwyciężenia rozbitcia gdańskiej Polonii. W latach 1933-1934 był radnym miejskim Gdańska. W 1935 r. kandydował bez powodzenia w wyborach do Volkstagu. Był patronem powołanej w 1925 r. Ligi Katolickiej. Z jego inicjatywy powstało w Gdańsku wiele organizacji religijno-narodowych. Miał duży udział w organizowaniu się katolickiej młodzieży polskiej. Z okazji 25-lecia jego pracy kapłańskiej odbyła się w dniu 2 IV 1939 r. manifestacja gdańskiej Polonii.

Kopczyński Teofil

Aptekarz, działacz Polonii gdańskiej. Ur. 4 I 1872 r. w Okoninie koło Tor (dawne woj. pomorskie), zm. 4 IV 1938 r. w Gdańsku. Był właścicielem „Apteki pod Angielskim Herbem” przy ul. Szerokiej. Był członkiem Zarządu Macierzy Szkolnej i od 1934 r. prezesem Polskiego Związku Gospodarczego. Podobnie jak jego żona Helena, oddawał się pracy społecznej. Wspierał finansowo społeczne inicjatywy Polonii gdańskiej. Dom Kopczyńskich był miejscem spotkań gdańskich Polaków.

Korzon Napoleon Bronisław

Handlowiec, urzędnik. Ur. 29 I 1885 r. w Homlu. W latach 1920-1927 dyrektor Wydziału Ruchu w Dyrekcji Kolei Państwowych w Gdańsku. Członek Polskiej Delegacji Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Od 1 III 1927 r. był dyrektorem Polnisch-Skandinavische Transport-Handels-gesellschaft m.b.H. w Gdańsku.

Kręcki Franciszek Leon

Handlowiec, bankowiec. Ur. 16 IV 1883 r. w Borzystowie koło Kartuz, zm. zamordowany 22 III 1940 r. w Stutthofie. W latach 1907-1939 aktywnie działał w polskich organizacjach w Gdańsku, zwłaszcza w harcerstwie. Przez cały okres międzywojenny był dyrektorem gdańskiego oddziału banku „Kwilecki, Potocki i Spółka”. Działał w wielu organizacjach polonijnych. Odgrywał znaczną rolę w Macierzy Szkolnej, w organizacjach sportowych i paramilitarnych. Wspierał finansowo „Rocznik Gdański” i różne polskie przedsięwzięcia w WM Gdańsku.

Kreisel Paul

Malarz, rytownik. Ur. 23 V 1891 r. w Gdańsku, zm. 20 XII 1982 r. w Bad Schwartau. Był uczniem Wilhelma Stryowskiego. Studiował też w Królewcu. Od 1920 r. tworzył jako wolny artysta w Gdańsku. Częstym motywem jego obrazów i rycin była gdańska Starówka. Jego prace były wystawiane nie tylko w Niemczech i Polsce, ale również w Stanach Zjednoczonych i Argentynie. Był członkiem berlińskiego Verband Bildender Kunst i Danziger Kunstverein.

Krieschen Konrad Otto Julius

Organista, pedagog. Ur. 6 XI 1893 r. w Gdańsku, zm. 19 VIII 1952 r. w Bremahafen. Od 1923 r. nauczał muzyki w gdańskich szkołach. Prowadził reprezentujący niemalże profesjonalny poziom chór szkolny. W 1928 r. został po swoim ojcu pierwszym organistą w Kościele Mariackim. Jego recitale organowe były transmitowane przez Gdańską Rozgłośnię PR.

Krieschen Otto Ludwig

Organista, pedagog. Ur. 29 VII 1862 r. w Gdańsku, zm. tamże 2 V 1931 r. Przez dwadzieścia pięć lat był organistą w kościele św. Bartłomieja. W 1908 r. został pierwszym organistą w Kościele Mariackim. Był popularyzatorem muzyki kościelnej. Organizowane przez niego w miesiącach letnich „muzyczne nieszpory” cieszyły się dużą popularnością wśród melomanów. W 1922 r. Senat WM Gdańska uhonorował go mianem „naczelnego nauczyciela muzyki”.

Krischen Fritz

Rektor i profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku – historia budownictwa i sztuki. Ur. 26 XII 1881 r. w Kolonii, zm. 15 VII 1949 r. w Lubece. Od 1924 do 1939 r. profesor gdańskiej uczelni, a w latach 1931-1932 jej rektor. W 1939 r. przedwcześnie emerytowany. Projektował m.in. budynek Teatru Państwowego w Gdańsku (1934) i tamże domy osiedlowe (1929-1931).

Królikowski Henryk Marian pseud. Muszkiet

Oficer Wojska Polskiego i Straży Granicznej, kierownik Ekspozy-

tury Polskiego Inspektoratu Ceł w WM Gdańsku, publicysta. Ur. 2 VII 1888 r. w Osjakowie koło Wielunia, zm. zamordowany wiosną 1940 r. w Starobielsku. W październiku 1930 r. został przeniesiony do WM Gdańska ze Śląskiego Inspektoratu Ceł na stanowisko kierownika Ekspozytury i zastępcy Naczelnego Inspektora Ceł. Od 1931 r. był kierownikiem Inspektoratu Ceł. Miał duże zdolności organizatorskie. Cechowała go aktywność społeczna. Był współorganizatorem Związku Polaków i prezesem Zarządu Głównego. Redagował i wydawał organ Związku — „Straż Gdańską”. Na terenie WM Gdańska działał także w Związku Strzeleckim — był tam komendantem okręgu strzeleckiego. W latach 1934-1936 wchodził w skład Polskiej Delegacji Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. W 1936 r. wyjechał z Gdańska.

Kruppe Johann

Posel do Volkstagu (SPD), pedagog. Ur. 18 V 1901 r. w Nowym Dworze, zm. 27 IX 1957 r. w Göteborgu. Brał udział w posiedzeniach Volkstagu III-VI kadencji. Był represjonowany przez narodowych socjalistów. W 1937 r. podjął decyzję o udaniu się na emigrację do Szwecji. Po II wojnie, tak jak większość gdańskich emigrantów, nie zdecydował się na powrót do Niemiec.

Kubacz Franciszek

Posel do Volkstagu, działacz Polonii gdańskiej, lekarz. Ur. 17 V 1868 r. w Nowym Zieluniu koło Brodnicy, zm. 14 I 1933 r. w Gdańsku. Od 1892 r. mieszkał w Gdańsku. Obok Wojciecha Jedwabskiego i Bonifacego Łangowskiego reprezentował w Paryżu podczas negocjacji nad konwencją polsko-gdańską polskich gdańszczan. Reprezentował gdańską Polonię w Volkstagu I i II kadencji. W 1920 r. został prezesem Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku. Był do 1926 r. pierwszym prezesem powołanej 26 X 1921 r. do życia w Gdańsku Macierzy Szkolnej. Popierał ideę założenia w nadmorskim mieście Gimnazjum Polskiego. Był jednym ze współzałożycieli i czołowym działaczem utworzonej 21 IV 1921 r. w Gdańsku Gminy Polskiej. Pełnił też funkcję prezesa Polskiego Towarzystwa Muzycznego w Gdańsku. Po 1927 r. wycofał się z życia politycznego — był związany z endecją. W memoriale ze stycznia 1928 r. zarzucał polskim czynnikom rządowym, że faworyzują one osoby o określonej opcji politycznej i że popierają w rzeczywistości rozłam w Gminie Polskiej.

Kumm Paul

Dyrektor Muzeum Prowincjonalnego, botanik. Ur. 19 XI 1866 r. w Gdańsku, zm. tamże 14 IX 1927 r. W 1891 r. podjął pracę w Muzeum Prowincjonalnym w Gdańsku. Od 1894 r. był kustoszem, a od 1910 r. dyrektorem. W 1922 r. ze względów zdrowotnych był zmuszony zrezygnować z tego stanowiska. W latach 1904-1910 był docentem w Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku.

Kun Cornelius

Dyrygent. Ur. 27 II 1885 r. w Raab. W 1925 r. został powołany na stanowisko dyrektora Opery i dyrygenta miejskich koncertów symfonicznych w Gdańsku.

Kurowski Bruno

Posel do Volkstagu (Centrum), konsul austriacki, notariusz. Ur. 12 I 1879 r. w Malborku, zm. najprawdopodobniej w 1944 r. w Gdańsku. Od 1909 r. pracował w Gdańsku. Był posłem do Volkstagu wszystkich sześciu kadencji i przewodniczącym frakcji poselskiej Centrum. Od 1925 do 1933 r. był członkiem Senatu. W 1926 r. został senatorem. Jesienią 1937 r. Policyjna Policja przeprowadziła rewizję w mieszkaniu Kurowskich i zajęła jego korespondencję jako konsula austriackiego z władzami austriackimi. Mimo iż był członkiem korpusu dyplomatycznego, nie uniknął aresztowania. Kilka dni później hitlerowskie władze rozwiązały partię Centrową pod pretekstem, iż utrzymuje ona kontakty z obcymi państwami. Na skutek energicznych wysiłków żony Kurowski został zwolniony z aresztu, ale musiał niezwłocznie opuścić Gdańsk. Udał się do Austrii, a później, po zajęciu jej przez jednostki wehrmachtu, do Włoch. Zonie udało się uzyskać pozwolenie na powrót schorowanego już Kurowskiego do Gdańska.

Kurowski-Schmitz Aenne

Działaczka partii Centrum w WM Gdańsku, prawnik. Ur. 26 III 1894 r. w St. Toenis koło Krefeld, zm. tamże 13 XI 1968 r. W 1919 r. obroniła w Bonn dyrtację doktorską. Rok później wyszła za mąż za Bruno Kurowskiego. Po 1933 r. prowadziła działalność na rzecz poszanowania w WM Gdańsku norm demokratycznych. Utrzymywała kontakty z kręgami katolickimi w Austrii. Publikowała w prasie austria-

ckiej, co było jednym z pretekstów delegalizacji w październiku 1937 r. partii Centrum. Po 1945 r. była konsulem RFN w Los Angeles, Bazylei i Amsterdamie.

Kurzyński Ignacy

Bankowiec, działacz Polonii gdańskiej. Ur. 30 VII 1899 r. w Golu-biu. Ukończył studia w Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku. Kierował oddziałem Banku Związku Spółek Zarobkowych w Gdańsku. Był wiceprezesa Związku Polaków i wiceprezesa Polskiego Zrzeszenia Pracy.

Kwiatkowski Jan

Drukarz, wydawca. Ur. 27 XII 1869 r. w Poznaniu, zm. 24 XI 1941 r. w Łodzi. W 1913 r. odkupił wydawnictwo „Gazety Gdańskiej” i przeniósł się do Gdańska. Udostępniał lokale wydawnictwa gdańskim organizacjom zrzeszającym Polaków, dzięki czemu stały się one niebawem jednym z centrów życia polskiego w Gdańsku. W dniu 17 XII 1918 r. Niemcy zniszczyli drukarnię i zdewastowali lokal wydawnictwa. „Gazeta Gdańska” została 2 VI 1920 r. przeorganizowana w spółkę akcyjną. W 1922 r. powstało nowe przedsiębiorstwo Zakłady Graficzne „Drukarnia Gdańska”, którego Kwiatkowski został dyrektorem. Przejście „Gazety Gdańskiej” w dniu 1 maja 1926 r. na własność Drukarni Bydgoskiej i zlikwidowanie w 1931 r. drukowanego w Zakładach Graficznych „Drukarnia Gdańska” pisma „Baltische Presse” pogorszyło stan kierowanego przez Kwiatkowskiego przedsiębiorstwa. W 1933 r. przestał piastować stanowisko dyrektora „Drukarni Gdańskiej”. Pogarszający się stan zdrowia i wiek wpłynął na decyzję wycofania się przez niego z życia publicznego. Działalność Kwiatkowskiego nie ograniczała się li tylko do spraw związanych z gazetą. Położył duże zasługi w powstaniu Domu Polskiego, wspierał Macierz Szkolną w Gdańsku, był współzałożycielem Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki, działał w Kole Miłośników Sceny i w Okręgu VI Kół Śpiewaczy w WM Gdańsk. Napisał składające się z czterech części wspomnienia pt. *Polski Gdańsk w okresie przełomowym*.

Lakowitz Konrad

Przewodniczący Towarzystwa Przyrodniczego w Gdańsku, pedagog. Ur. 22 VI 1869 r. w Gdańsku, zm. tamże wiosną 1945 r. W latach 1910-

-1922 był przewodniczącym Towarzystwa Przyrodniczego w Gdańsku, a w latach 1903-1927 przewodniczącym Zachodniopruskiego Towarzystwa Botaniczno-Zoologicznego. Jest autorem wielu prac z zakresu botaniki i paleobotaniki. W 1929 r. opisał rośliny znajdujące się w ogrodzie botanicznym w Oliwie. Prowadził szeroko zakrojoną działalność odczytową w Niemczech. Od 1920 r. był przewodniczącym gdańskiego Stowarzyszenia Pomocy Ubogim.

Lalicki Stefan

Zastępca Komisarza Generalnego RP w WM Gdańsku, prawnik. Ur. 3 XI 1889 r. w Dukli w pow. krośnieńskim, zm. 13 X 1945 r. w Londynie. Brał udział w polsko-gdańskich rokowaniach w 1921 r. Trzy lata później podjął pracę w Komisariacie Generalnym RP, początkowo jako starszy referent, później radca, naczelnik Biura. Okresowo pełnił też funkcję zastępcy Komisarza Generalnego RP. Uczestniczył w działalności polskich stowarzyszeń i organizacji. W czerwcu 1934 r. został przeniesiony do Warszawy. W latach 1937-1938 prowadził w imieniu strony polskiej z reprezentującym gdański Senat Victorem Böttcherem rokowania, które jednak wobec określonego stanowiska Berlina nie mogły doprowadzić do przełomu w stosunkach polsko-gdańskich i polsko-niemieckich.

Landmann Marie

Posłanka do Volkstagu (Centrum), pedagog. Ur. 11 VI 1859 r. Gdańsku, zm. tamże 26 III 1942 r. Należała do Volkstagu I i II kadencji. Działała w katolickich stowarzyszeniach kobiecych. Kierowała żeńską szkołą średnią.

Lange Arthur

Właściciel firmy włókienniczej. Ur. 1872 r. w Poznaniu. Od 1910 r. mieszkali w Gdańsku. W 1918 r. usamodzielił się. Początkowo miał sklep przy ul. Kowalskiej, a od 1922 r. przy Watach Jagiellońskich. W 1925 r. powiększył i zmodernizował sklep w Domu św. Józefa.

Lange Carl

Pisarz, wydawca. Ur. 27 I 1885 r. w Berlinie-Schöneberg, zm. 29 V

1959 r. W latach 1920-1939 wydawał miesięcznik „Ostdeutsche Monatshefte für Kunst und Geistesleben”, a od 1926 r. kalendarz „Danziger Bote”. Współpracował z prasą gdańską i pismami wydawanymi w Rzeszy. Był także autorem książek, m.in. broszury *Die Zoppoter Waldoper*. Z Fritzem Braunem wydał pracę *Die Freie Stadt Danzig* (Leipzig 1929). W 1924 r. był jednym ze współzałożycieli Dolnoniemieckiego Stowarzyszenia Poetów i Autorów. W lipcu 1932 r. zorganizował w Gdańsku zjazd „Die Kogge”. Dla „Ostdeutsche Monatshefte” pozyskał ogólnie uznanych ludzi pióra, jak: Gerharda Hauptmanna, Alberta Schweizera, Ernsta Wicherta. Dbał nie tylko o stosunkowo wysoki poziom miesięcznika, ale i o jego bardzo atrakcyjną szatę graficzną. Lange należał też do aktywnych działaczy tenisowych w WM Gdańsku.

Langenheim Kurt

Dyrektor Państwowego Muzeum Przyrodniczego i Prehistorii w Gdańsku. Ur. 1903 r. w Szelzwiki-Holsztynie. W 1938 r. został dyrektorem gdańskiego muzeum.

Lemke Bruno

Posel do Volkstagu (Centrum) — książd. Ur. 8 XI 1880 r. w Gniewie, zm. 10 II 1933 r. w Gdańsku. Należał do Volkstagu II-IV kadencji. Założył w Gdańsku organizację młodzieżową Windthortsbund, stojącą blisko partii Centrum. W latach 1925-1930 redagował organ zawodowych związków katolickich w WM Gdańsku „Katholische Arbeiter”. W 1928 r. został wybrany przewodniczącym Partii Centrum w WM Gdańsku.

Lenartowicz-Przebóg Kazimierz

Prezes Dyrekcji Poczty i Telegrafów RP w Wolnym Mieście Gdańsku. Ur. 13 I 1868 r. w Tarnowie, zm. 16 I 1937 r. w Warszawie. Po I wojnie światowej zorganizował na terenie WM Gdańska Dyrekcję Poczty i Telegrafów RP, która bezpośrednio podlegała Ministerstwu Poczty i Telegrafów. Obowiązki swoje pełnił do przejścia w 1928 r. na emeryturę. Ostatnie lata życia spędził w Warszawie. W 1924 r. wydał w Gdańsku książkę *Historia Polskiej Królewskiej Poczty w Gdańsku od roku 1654 do roku 1793*.

Lendzion Antoni

Posel do Volkstagu, działacz polonijny. Ur. 10 VII 1898 r. w Sampla-
wie koło Lubawy, zm. zamordowany 22 III 1940 r. w Stutthofie. Z Gdańskiem był związany od 1908 r. W Volkstagu III, IV i VI kadencji reprezentował gdańską Polonię. Odważnie i bezkompromisowo bronił na forum gdańskiego parlamentu i w innych miejscach interesów ludności polskiej. Wiele uwagi poświęcał zwłaszcza sytuacji polskich robotników. Miał wrodzony dar przemawiania i umiejętność przekonywania swoich rozmówców. Był działaczem i członkiem wielu polskich organizacji kulturalno-oświatowych i związkowych w WM Gdańsku. Przez całe międzywojenne dwudziestolecie był faktycznym przywódcą Zjednoczenia Zawodowego Polskiego. W latach 1925-1932 był redaktorem organu Zjednoczenia, pisma „Związkowiec”. Odgrywał pierwszoplanową rolę w Gminie Polskiej. W latach 1928-1937 był jej wiceprezesem. Był w 1928 r. jednym ze współautorów memoriału *Tragiczna przyszłość Polonii gdańskiej*, w którym poddano krytyce politykę władz polskich wobec gdańskiej Polonii. Działal na rzecz przewyżczenia rozbicia organizacyjnego Polaków w WM Gdańsku. W 1937 r. został wiceprezesem Zarządu Głównego Gmina Polska Związek Polaków i prezesem zarządu Zjednoczenie Zawodowe Polskie Zrzeszenie Pracy. W sierpniu 1939 r. nie skorzystał z możliwości wyjazdu do Polski, gdyż nie chciał w tym dramatycznym okresie opuszczać pozostałych w WM Gdańsku rodaków.

Lenz Oswald Arthur

Dziennikarz. Ur. 25 V 1886 r. w Rokietnicy koło Gdańska, zm. 8 VIII 1970 r. w Bonn-Duisdorf. Od 1910 r. pracował w „Danziger Allgemeine Zeitung”. W latach 1919-1945 był gdańskim korespondentem berlińskich, wschodniopruskich i innych niemieckich gazet. Od 1921 r. wydawał „Aktueller Danziger Pressedienst”. Od 1926 r. był członkiem Reichsverband der Deutschen Presse. Autor prac: *Zoppot als internationaler Badeort einst und jetzt* (Danzig 1936), *400 Jahre Danziger Ratsdrucker* (Danzig 1938).

Lester Sean

Wysoki Komisarz Ligi Narodów w WM Gdańsku. Ur. 27 V 1889 r. w miejscowości Woodburn w hrabstwie Antrim, zm. w 1959 r. Po studiach był dziennikarzem. W 1928 r. został przedstawicielem Irlandii w Lidze Narodów. Wybrany 26 X 1933 r. objął urząd Wysokiego Ko-

misarza w dniu 15 I 1934 r. Starał się zajmować bezstronne stanowisko. W sposób zdecydowany, na tyle na ile na to pozwalały jego realne możliwości, stawał w obronie antyhitlerowskiej opozycji. Miał wpływ na zmianę stosunku jej do Polski i szukanie przez nią oparcia w Warszawie. Lester wielokrotnie występował w obronie konstytucji WM Gdańska. Czynił wysiłki na rzecz przywrócenia w Gdańsku norm demokratycznych i skuteczności gwarancji tam Ligi Narodów. Był krytykowany przez hitlerowski Senat, który później prowadził nawet w stosunku do jego osoby politykę drobnych szykan. Zaangażowanie się Lestera po stronie terroryzowanej opozycji antyhitlerowskiej zintensyfikowały ze strony gdańskiej NSDAP ataki na niego i na obecność Ligi Narodów w WM Gdańsku. Kiedy pod koniec czerwca 1936 r. wpłynął do portu gdańskiego niemiecki krążownik „Leipzig”, jego dowództwo w uzgodnieniu z gdańskim Senatem nie cofnęło się przed uczynieniem Lesterowi jawnego afrontu. Od tego incydentu siedziła Wysokiego Komisarza LN (dawny budynek „Zaka”) była otoczona przez gdańską Policję. Przedstawiciele opozycji, tak jak Erich Brost, musieli się spotykać z nim w oliwskich lasach. Strona niemiecka i gdańska odnosiły się w sposób bardzo negatywny do Wysokiego Komisarza LN, gdyż jego działalność utrudniała przeprowadzanie Trzeciej Rzeszy jej planów odnośnie WM Gdańska. W styczniu 1937 r. Lester opuścił Gdańsk.

Leu Georg

Posel do Volkstagu (SPD). Ur. 14 IX 1881 r., zm. w lipcu 1945 r. w Gdańsku. Należał do Volkstagu I-III kadencji. W latach dwudziestych odgrywał dużą rolę w gdańskiej socjaldemokracji.

Lewy Herbert

Przewodniczący organizacji syjonistycznej, prawnik. Ur. 1890 r. w Gdańsku, zm. 1977 r. w Tel-Awii. Wyemigrował w 1939 r. przez Wielką Brytanię do Palestyny.

Lichtenstein Erwin

Działacz żydowski, prawnik, publicysta. Ur. 16 II 1902 r. w Królewcu, w 1977 r. żył w Tel-Awii. Był dziennikarzem „Danziger Rundschau” i „Jüdisches Gemeindeblatt”. Od 1938 do 1939 r. był zastępcą przewodniczącego zarządu gdańskiej Gminy Synagogałnej. W latach

1933-1939 był syndykiem Gminy Żydowskiej w Gdańsku. Kierował Jüdischer Kulturbund. W 1939 r. wyemigrował do Palestyny, gdzie działał na rzecz żydowskich emigrantów z terenu byłego WM Gdańska. Autor książek i artykułów poświęconych najnowszym dziejom gdańskich i wschodniopruskich Żydów: *Die Juden der Freien Stadt Danzig unter der Herrschaft des Nationalsozialismus* (Tübingen 1973), *Bericht an meine Familie. Ein Leben zwischen Danzig und Israel* (Darmstadt und Neuwied 1985).

Liczmański Alfons (Alf)

Działacz harcerski. Ur. 10 X 1904 r. w Gdańsku, zm. zamordowany 20 III 1940 r. w Granicznej Wsi, podobozie obozu Stutthof. Studiował dwa lata w Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku. W 1927 r. podjął pracę w Polskiej Szkole Handlowej w Gdańsku. Uczyl stenografii i kaligrafii. Działal aktywnie w harcerstwie. W 1930 r. założył drużynę harcerską im. Zawiszy Czarnego. W 1934 r. uzyskał stopień podharcmistrza, a w 1935 r. został mianowany komendantem Gdańskiej Chorągwi ZHP. Był organizatorem i animatorem polskiego harcerstwa w WM Gdańsku. Brał też aktywny udział w międzynarodowych zlotach harcerskich.

Loening Otto Wilhelm

Posel do Volkstagu (Demokrati), profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — prawo i administracja. Ur. 29 II 1880 r. w Dorpacie, zm. po 1943 r. Był posłem do Volkstagu I kadencji i jego pierwszym wiceprezydentem oraz znanym gdańskim prawnikiem. W 1919 r. opublikował na łamach „Danziger Neueste Nachrichten” i „Danziger Zeitung” cykl artykułów poświęconych kwestii przyszłego ustroju WM Gdańska. W 1920 r. był sprawozdawcą komisji konstytucyjnej. Zasiadł w Loeninga było wydawanie do 1933 r. *Danziger juristischen Monatschrift* i serii „Danziger Staats- und völkerrechtliche Schriften”. Jest autorem prac na tematy prawno-ustrojowe WM Gdańska. W 1923 r. został przeniesiony służbowo do Berlina.

Loes Hugen

Prezydent Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Ur. 1863 r. pochodził z francuskojęzycznej części Szwajcarii. Urząd prezydenta spra-

wował od 1925 do 1931 r. Był podobnie jak i jego poprzednik, James de Reynier, zawodowym wojskowym.

Loops Ernst

Dziennikarz, poseł do Volkstagu (SPD). Ur. 14 XI 1891 r. w Gdańsku, zm. XII 1974 r. najprawdopodobniej w Wernigorode. Był posłem do Volkstagu II i III kadencji. Wchodził w skład Senatu WM Gdańska. W 1919 r. przejął redagowanie „Volkswacht”, a później „Danziger Volksstimme”. Wywarł decydujący wpływ na profil „Danziger Volksstimme” w latach dwudziestych. Był represjonowany przez narodowych socjalistów. Po 1945 r. wyjechał do Wenigorode. Jest autorem książki *Geschichte der Danziger Arbeiterbewegung* (Gdańsk 1929).

Lorenz Hans

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — mechanika. Ur. 24 III 1865 r. w Wilsdruff w Saksonii, zm. 4 VII 1940 r. w Sistrans w Tyrolu. Z gdańską uczelnią był związany od jej powstania do swego przejścia w 1935 r. na emeryturę. W latach 1915-1917 był jej rektorem.

Lorentz Friedrich

Slawista, badacz gwar kaszubskich. Ur. 28 XII 1870 r. Mecklemburgii, zm. 29 III 1937 r. w Sopocie. Był wybitnym językoznawcą nie związanym etatowo z żadną uczelnią. Od 1920 r. był członkiem Instytutu Zachodniosłowiańskiego w Poznaniu, a od 1925 r. członkiem korespondencyjnym Akademii Nauk w Leningradzie. Od 1914 r. mieszkał w Sopocie. W 1925 r. wydał w Berlinie *Geschichte der pomeranischen (kaszubischen) Sprache*, która, w przeciwieństwie do *Kaschubische Grammatik* (Gdańsk 1919), ma dużą wartość poznawczą. Publikował także w polskich pismach specjalistycznych. W latach 1928-1931 dał się wykorzystać propagandystom gdańskim i niemieckim w próbach wzmocnienia wśród ludności kaszubskiej tendencji separatystycznych wobec Polski.

Luckwald Erich, von

Niemiecki Konsul Generalny w WM Gdańsku. Ur. 19 II 1884 r. w Goslarze. Przed przybyciem do Gdańska był m.in. konsulem w Ło-

dzi. Od listopada 1936 r. do marca 1938 r. był Niemieckim Konsulem Generalnym w WM Gdańsku. Jego realne możliwości działania w porównaniu z Freiherrm Edmundem von Thermannem były ograniczone.

Luckwaldt Friedrich Karl

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — historyk. Ur. 25 XI 1875 r. w Szczecinie, zm. w październiku 1945 r. w Rostoku. Od 1907 r. do przejścia w 1935 r. na emeryturę kierował katedrą historii w gdańskiej uczelni. Zajmował się historią powszechną. Był przewodniczącym gdańskiej Wyższej Szkoły Ludowej.

Łangowski Bonifacy

Posel do Volkstagu. Ur. 5 V 1883 r. w Barłogach koło Bartoszegolasu w pow. Kościerzyna, zm. zamordowany 22 III 1940 r. w Stutthofie. W 1912 r. otworzył w Gdańsku kancelarię adwokacką. Reprezentował Polonię gdańską w Volkstagu I i II kadencji. Nie tylko na forum gdańskiego parlamentu, ale również w trakcie odczytów i w swoich publikacjach bronił praw ludności polskiej w WM Gdańsku. W 1932 r. w Gdańsku ukazała się drukiem jego praca *Uwagi z Gdańska na czacie*. Był radcą prawnym Komisariatu Generalnego RP. Obok Wojciecha Jedwabskiego i Franciszka Kubacza reprezentował polskich gdańszczan w Paryżu podczas rozmów dotyczących polsko-gdańskiej konwencji.

Mac Donell Merlyn Sarley

Wysoki Komisarz Ligi Narodów w WM Gdańsku. Ur. 1879 r. Kilkadziesiąt lat pracował w brytyjskiej administracji kolonialnej, co nie pozostawało bez negatywnego wpływu na jego metody postępowania w Gdańsku. Akt objęcia przez niego stanowiska przedstawiciela Ligi Narodów w nadmorskim mieście został mu wręczony 22 II 1923 r. Do Gdańska przybył 4 III 1923 r. Był osobą mało mówną i nie cieszył się wśród gdańskich elit dużą popularnością, choć do posunięć gdańskiego Senatu nastawiony był na ogół pozytywnie. Wykazywał sporą aktywność. Dążył do rozszerzenia kompetencji wysokich komisarzy LN, co w sumie zakończyło się jego niepowodzeniem. Na okres jego urzędowania przypada 24 decyzji w polsko-gdańskich sporach. W sprawie sporu o skrzynki pocztowe, którego powodem było zamalowanie w no-

cy z 5 na 6 I 1925 r. polskiego godła, Mac Donell zajął stanowisko pro-gdańskie. Domagał się w formie kategorycznej od Henryka Strasburga usunięcia polskich skrzynek. Tendencyjna postawa przedstawiciela Genewy spowodowała ze strony polskiej odwołanie od jego decyzji. Nie tylko w związku z tym konfliktem, ale także przy innych okazjach strona polska zarzucała Wysokiemu Komisarzowi LN brak należytego rozeznania w skomplikowanych sprawach WM Gdańska i mierną inteligencję. Nie były to opinie odosobnione, gdyż i w Genewie niesporadycznie wyrażano pogląd, że nie nadaje się on na to odpowiedzialne stanowisko. Wygrany przez stronę polską spór o skrzynki pocztowe musiał siłą rzeczy spowodować spadek jego prestiżu. Mac Donell był bardzo niepopularny w Polsce. Stanowisko Wysokiego Komisarza LN sprawował do 21 II 1926 r. Wygaśnięcie jego mandatu można uznać za zakończenie „brytyjskiego” okresu w dziejach WM Gdańska.

Maćkowski Theodor

Ksiądz. Ur. 13 VIII 1873 r. w Wudzyńku koło Bydgoszczy, zm. 2 I 1948 r. w Berlinie. W latach 1916-1934 był proboszczem w kościele św. Mikołaja. W 1928 r. otrzymał godność szambelana papieskiego. Do 1939 r. był radcą konsystorialnym. Był osobą o silnej osobowości. Należał do wąskiego grona najbardziej wpływowych księży katolickich w gdańskiej diecezji. Działal także w katolickich organizacjach społecznych.

Mannowsky Walter

Dyrektor Wystaw Artystycznych. Ur. 9 II 1881 r. we Frankfurcie nad Menem. W 1922 r. przejął kierownictwo organizacji w Gdańsku wystaw artystycznych. Był przewodniczącym Kunstforschende Gesellschaft i Deutschen Heimatbund Danzig.

Marchlewski Mieczysław Józef Tadeusz

Zastępca Komisarza Generalnego RP w WM Gdańsku, prawnik. Ur. 12 VI 1885 r. w Poznaniu, zm. 22 V 1956 r. w Taxco w Meksyku. Wchodził w skład polskiej delegacji przy Międzysojuszniczej Komisji Podziału Mienia Państwowego początkowo jako członek a później jako jej kierownik. W dużym stopniu w wyniku jego postawy przyznano Polsce część mienia poniemieckiego w Gdańsku. Na konferencję w Spa przygotował elaborat pt. *W sprawie W.M. Gdańska*. Od 1 IV 1922 do 15 VI 1923 r. był zastępcą Komisarza Generalnego RP.

Martyrer Egon

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — maszyny hydrauliczne. Ur. 25 II 1906 r. w Seehausen/Altmark, zm. 15 XI 1975 r. w Hanowerze. W latach 1929-1945 był zatrudniony w gdańskiej uczelni, od 1938 r. jako profesor. W latach 1941-1945 był rektorem Wyższej Szkoły Technicznej.

Matthaei Adalbert

Prezydent Volkstagu, rektor i profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — historia budownictwa i sztuki. Ur. 4 VII 1859 r. w Gieraldowie koło Bolesławca na Śląsku, zm. 12 I 1924 r. w Sopocie. Należał do Volkstagu I kadencji, a od stycznia do października 1921 r. był jego prezydentem. Był czołowym działaczem Partii Niemiecko-Narodowej. Należał do założycieli Deutsche Heimatbund w Gdańsku. Od 1904 r. wykładał na gdańskiej uczelni. Był znawcą malarstwa i historii architektury niemieckiej. Wiele uwagi w swoich wykładach i pracach poświęcał także sztuce gdańskiej. Często wygłaszał odczyty dla szerszego audytorium.

Mau Johannes

Posel do Volkstagu (USPD i SPD). Ur. 5 V 1881 r. w Szlezwiku, zm. w lutym 1946 r. w Berlinie. W grudniu 1918 r. został sekretarzem socjalistów mniejszościowych (USPD) w Gdańsku. Był jedną z czołowych osobistości gdańskiej socjaldemokracji. Brał udział w obradach Volkstagu wszystkich kadencji.

Merz Etta

Intendentka teatralna. Ur. 28 VII 1870 r. w Lipsku, zm. 25 VIII 1958 r. w Blankenburg/Harz. Zrezygnowała z kariery scenicznej by pomagać mężowi, Hermannowi Merz, w przygotowywaniu Festiwalu Wagnеровskich w Sopocie. W niemającym stopniu dzięki jej inwencji stały one pod względem artystycznym i technicznym na wysokim poziomie, tak że Sopot był często określany mianem „Bayreuth Północy”.

Merz Hermann

Kierownik Opery Leśnej w Sopocie, intendent gdańskiego Teatru.

Ur. 1875 r. w Norymberdze, zm. 6 XII 1944 r. w Sopocie. Początkowo, tak jak ojciec, zajmował się malarstwem. Później związał się na trwałe z teatrem i pracował jako reżyser, m.in. w Berlinie, Augsburgu, Bydgoszczy, Anglii i Rosji. Od 1922 r. był artystycznym kierownikiem Opery Leśnej w Sopocie, a od 1935 r. jej generalnym intendentem. W dużym stopniu z jego nazwiskiem wiąże się wysoki poziom artystyczny Festiwalu Wagnerowskich i ich europejska renoma. W 1942 r. wystawiono po raz ostatni w Sopocie *Zygyda i Śpiewaków Norymberskich*. Merz był równocześnie głównym reżyserem i dramaturgiem gdańskiego Teatru. W latach 1935-1941 był generalnym indendentem gdańskiej sceny.

Meyer Hans Bernhard

Pisarz, ilustrator, etnograf. Ur. 20 VIII 1898 r. w Gdańsku, zm. 22 IV 1982 r. w Reinbeck koło Hamburga. Współpracował z Willy Drostem w inwentaryzacji gdańskich kościołów i z Erichem Keyserem w Państwowym Muzeum Krajowym Historii Gdańska w Oliwie. Na podstawie zebranych w czasie swojego gdańskiego okresu życia materiałów wydał książkę *Das Danziger Volksleben* (Würzburg 1956).

Millack Walter

Pedagog, historyk. Ur. 4 VIII 1891 r. w Gdańsku, zm. IV 1945 r. w obozie w Grudziądzu. Od 1919 r. pracował w gdańskim szkolnictwie. W latach 1929-1945 był dyrektorem Conradinum. W 1923 r. napisał pracę doktorską *Zur Geschichte der französischen Propaganda in Danzig (1807-1813)*. Publikował prace poświęcone dziejom Gdańska. Był aktywnym członkiem Westpreußischen Geschichtsvereins.

Miszewski Leon

Ksiądz. Poseł do Volkstagu. Ur. 26 IX 1887 r. w Brusach pod Chojnicami, zm. 25 I 1930 r. w Gdańsku. Od 1914 r. prowadził działalność duszpasterską w Oruni. Po utworzeniu w Gdańsku Gimnazjum Polskiego został jego prefektem. W 1924 r. dzięki Miszewskiemu otwarto kaplicę szkolną, w której mogły się bez przeszkód odbywać nabożeństwa w języku polskim, w sposób czynny przeciwstawiając się germanizacyjnej polityce części gdańskiego duchowieństwa. Był aktywnym członkiem wielu polskich stowarzyszeń. W 1928 r. został wybrany prezesem zarządu Gminy Polskiej. Należał do współzałożycieli polskich

stowarzyszeń religijnych w Gdańsku. W Volkstagu III kadencji reprezentował gdańską Polonię. Dążył do umocnienia jej pozycji prawno-politycznej oraz polepszenia sytuacji materialnej. Był współautorem memoriału z dnia 28 VI 1929 r. do władz polskich *Tragiczna przyszłość Polonii gdańskiej*. Jego pogrzeb przerodził się w wielką manifestację gdańskiej Polonii.

Mitzka Walther

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — językoznawca. Ur. 27 II 1888 r. w Poznaniu, zm. 8 XI 1976 r. w Bonn-Röttgen. W latach 1929-1933 był pracownikiem gdańskiej uczelni. Był znawcą dialektologii dolnoniemieckiej. Jego rzeczowe i sumienne prace oparte są przeważnie na gruntownych badaniach terenowych. W latach 1921-1926 przeprowadził je na obszarze WM Gdańska; ich rezultatem stała się praca o tamtejszych gwarach i wyrównaniach dialektycznych *Sprachausgleich in den deutschen Mundarten bei Danzig* (Königsberg 1928).

Moczyński Zygmunt

Poseł do Volkstagu, działacz Polonii gdańskiej. Ur. 17 V 1886 r. w Walcu, zm. 15 II 1960 r. w Gdańsku. Był posłem do Volkstagu II, III i V kadencji. W Gdańsku mieszkał od 1908 r. Działalność aktywnie w Gminie Polskiej i w 1927 r. był jej prezesem. Był aktywnym członkiem Związku Zjednoczenia Zawodowego Polskiego. Przewodniczył zainicjowanemu przez siebie w 1932 r. Związkowi Popierania Gdańsko-Polskich Stosunków Gospodarczych, który się po kilku latach przekształcił w Gdańską Izbę Handlową. W latach 1931-1932 organizował w Gdańsku Związek Strzelecki. W 1933 r. został marszałkiem Rady Naczelnej Związku Polaków. Rok później objął funkcję prezesa Rady Naczelnej Polskiego Zrzeszenia Pracy. Krytycznie oceniał działalność Henryka Strasburgera w kwestii uprawnień ludności polskiej w WM Gdańsku. Był współautorem memoriału *Krytyczna przyszłość Polonii gdańskiej*, który 28 VI 1928 r. złożono władzom polskim. Dobrze układała się jego współpraca z Kazimierzem Papée i Marianem Chodackim. W 1938 r. wyjechał z Gdańska do Wielkopolski. Rok później zrzekł się obywatelstwa WM Gdańska i otrzymał obywatelstwo polskie.

Moderow Włodzimierz

Radca Delegatury Prokuratorii Generalnej RP, członek Polskiej

Delegacji Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Ur. 2 VIII 1888 r. w Tomaszowie Mazowieckim, zm. 14 IV 1970 r. w Genewie. W latach 1920-1939 był radcą Delegatury Prokuratury Generalnej w WM Gdańsku. Od 1925 do 1933 r. był członkiem polskiej delegacji na sesjach Ligi Narodów w Genewie. W latach 1931-1934 był najpierw zastępcą a później przewodniczącym Polskiej Delegacji Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Brał udział w życiu społecznym gdańskiej Polonii. Publikował na tematy prawne.

Mokwa Marian

Malarz marynista. Ur. 9 IV 1889 r. w Malarach pow. Chojnice, zm. 15 VI 1987 r. w Sopocie. Od 1918 r. mieszkał w Sopocie. Miał w Gdańsku wystawy indywidualne i uczestniczył w ekspozycjach zbiorowych. W latach 1925-1927 wydawał czasopismo artystyczno-literackie „Fale”.

Momber Otto

Kupiec. Ur. 30 I 1847 r. Był reprezentantem gminy mennonickiej. Działal w różnych stowarzyszeniach i organizacjach społecznych oraz charytatywnych.

Moritz Willy

Posel do Volkstagu (SPD). Ur. 10 II 1890 r. w Kunzendorf koło Steinau, zm. 18 XI 1960 r. Należał do Volkstagu od III do VI kadencji włącznie. Był ostatnim przywódcą socjaldemokratycznej frakcji poselskiej.

Moske Emil

Ksiądz. Ur. 16 IV 1880 r. w Poznańsku, zm. 13 IX 1945 r. Od 1920 r. był proboszczem kościoła św. Brygidy w Gdańsku. W latach 1922-1930 był radcą konsystorialnym.

Muhl John Adolf

Prawnik, historyk. Ur. 18 VI 1879 r. w Łęgowie koło Gdańska,

zm. 2 II 1943 r. w Gdańsku lub Sopocie. W 1924 r. został nadprokuratorem gdańskim. W latach 1926-1933 kierował gdańską policją kryminalną i polityczną. Był znawcą dziejów okolic Gdańska. Sporo jego prac zachowało do dzisiaj wartość poznawczą. Był także członkiem kilku towarzystw historycznych.

Müller Gertrud

Posłanka do Volkstagu (SPD). Ur. 12 II 1893 r. w Oruni, zm. najprawdopodobniej w końcu lat pięćdziesiątych w Szwecji. Działała w lewicowych organizacjach kobiecych. Była wybierana do Volkstagu III, IV i VI kadencji. W 1930 r. została wybrana do Senatu. Należała do ostatniego zarządu gdańskiej SPD. Była przez narodowych socjalistów represjonowana, m.in. w październiku 1936 r. została aresztowana. Na początku 1938 r. udała się na emigrację do Szwecji, gdzie przejawiała polityczną aktywność w niemieckiej socjaldemokracji. Po II wojnie pozostała na emigracji.

Muzyczka Ludwik

Komendant Północnego Okręgu Strzeleckiego. Ur. 25 VIII 1900 r. w Jarosławiu, zm. 24 II 1977 r. w Krakowie. W 1930 r. został zatrudniony jako urzędnik kontraktowy w ścisłym Biurze Komisarza Generalnego RP. Faktycznie był wówczas komendantem XIII Okręgu Związku Strzeleckiego w Gdańsku i Prusach Wschodnich (1930-1933) „Grom”.

Nadolny Bernhard

Celnik. Ur. 15 VIII 1888 r. w Berlinie. W 1921 r. przeniesiony został z Berlina-Charlottenburga do Gdańska. W 1927 r. awansował do Rady Urzędu Celnego. Był kierownikiem urzędu celnego na Dworcu Głównym. Zamieszczał w prasie artykuły na tematy celne. Wydał także broszurę *Was muß der Laie vom Zoll wissen*.

Naegle Emil

Restaurator, hotelarz. Ur. 5 IX 1877 r. w Badenweiler w Schwarzwaldzie. Cieszył się opinią jednego z najlepszych znawców branży hotelowej i sztuki kulinarnej w Gdańsku. W 1926 r. przejął kierownictwo gdańskiej Ratsweinkeller.

Nagórski Bohdan

Dyrektor handlowy Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Ur. 24 XII 1890 r. W latach 1914-1918 studiował na Politechnice w Zurichu. Od 1922 r. był zatrudniony na stanowisku dyrektora handlowego. Pobyt w republice helweckiej pozwolił mu nawiązać lepszy kontakt z prezydentami Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku, spośród których aż trzech było obywatelami szwajcarskimi. Nagórski jest autorem książki *Wspomnienia gdańskie* (New York 1982).

Nederbragt Johan

Prezydent Rady Portu i Dróg Wodnych. Ur. 28 II 1880 r. w Heteren w prowincji Gelderland w Holandii. Urząd w WM Gdańsku objął X 1934 r. i sprawował go do I IX 1939 r. Wcześniej był rzeczoznawcą ekonomicznym Ligi Narodów i wielokrotnie miał kontakt z gdańską problematyką. Jego osoba była brana pod uwagę przy rozpatrywaniu kandydatur na urząd Wysokiego Komisarza LN w 1933 r.

Neubauer Franz Richard

Konsul Republiki Boliwii i Panamy, poseł do Volkstagu (Centrum). Ur. 3 IV 1887 r. w Oruni, zm. 14 III 1983 r. Był właścicielem Biura Inżynierskiego. Należał do Izby Handlowej. W grudniu 1926 r. został przez papieża Piusa XI mianowany Rzeczywistym Tajnym Szambelanem Dworu di Spada e Cappa. Wchodził w skład Volkstagu I-III kadencji. W latach 1926-1927 był wiceprezydentem Volkstagu. Po dojściu do władzy narodowych socjalistów odciął się od swojej wcześniejszej działalności politycznej.

Niemiec Józef

Pedagog, działacz Polonii gdańskiej. Ur. 31 VIII 1877 r. w Harklowej pow. Nowy Targ, zm. zamordowany 30 VI 1944 r. we wsi Rdziostów w pobliżu Nowego Sącza. W latach 1927-1933 był nauczycielem matematyki w Gimnazjum Polskim w Gdańsku. Działal w Macierzy Szkolnej w Gdańsku, w harcerstwie. Prowadził odczyty i pogadanki dla żołnierzy na Westerplatte. W 1933 r. został kierownikiem Gimnazjum w Gdyni.

Noé Ludvig

Ur. 3 X 1871 r. w Zweibrücken w Pfalz, zm. 19 IV 1949 r. podczas jazdy pociągami. W latach 1919-1937 był profesorem w Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku. Równocześnie od 1919 r. kierował międzynarodową spółką akcyjną International Shipbuilding and Engineering Co Ltd. Miał szerokie powiązania w europejskich kręgach gospodarczych. Od 1920 r. wchodził w skład Senatu WM Gdańska. Był zapatrywani konserwatywno-liberalnych. W lipcu 1938 r. towarzyszył Albertowi Forsterowi w czasie jego wizyty w Londynie. Jako zamożny człowiek prowadził w Gdańsku dom w stylu końca XIX w. W 1940 r. został zdymisjonowany z powodu semickiego pochodzenia żony.

Nordmann Alfred

Pocztowiec. Ur. 18 III 1874 r. w Nowinkach w pow. lubińskim. W kwietniu 1918 r. podjął pracę w Gdańsku. Po utworzeniu WM Gdańska organizował tam nową strukturę poczty i telegrafów.

Normann Otto

Radiowiec, aktor. Po 1933 r. popełnił samobójstwo. Był dyrektorem gdańskiej rozgłośni radiowej „Landessender Danzig”. W pierwszym okresie jej istnienia nie tylko zajmował się sprawami administracyjnymi, ale faktycznie prowadził cały program. Po przejęciu władzy przez narodowych socjalistów jako „niearyjczyk” musiał opuścić gdańską rozgłośnię.

Oberländer Theodor

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — polityka agrarna. Ur. 1 V 1905 r. w Meiningen/Thür. W latach 1934-1935 był na gdańskiej uczelni profesorem polityki agrarnej. W latach 1953-1960 był w RFN ministrem do spraw uchodźców.

Ogryczak Roman

Działacz Polonii gdańskiej, stolarz. Ur. 14 II 1873 r. we wsi Utrata w pow. jarocińskim w Poznańskim, zm. zamordowany 30 IX 1939 r. w Gdańsku. Był aktywnym działaczem i ostatnim prezesem Gminy

Polskiej przed jej połączeniem się ze Związkiem Polaków. Działał w różnych polskich stowarzyszeniach w Gdańsku, m.in. w Towarzystwie Śpiewaczym „Lutnia”.

Ogryczakowa Apolonia

Działaczka Polonii gdańskiej. Ur. 8 V 1875 r. w Mogilnie, zm. 18 VI 1948 r. w Gdańsku. W październiku 1903 r. wyszła za mąż za Romana Ogryczaka (jej panińskie nazwisko Tomaszewska). Działała w różnych polskich stowarzyszeniach kobiecych, m.in. w Towarzystwie Sług Polskich św. Zyty, Towarzystwie Polek w Gdańsku, Misji Dworcowej, PCK.

Omankowski Wilibald

Pisarz, poeta. Ur. 24 III 1886 r. w Gdańsku, zm. 5 VII 1976 r. w Berlinie. Jego twórczość obejmuje różne gatunki prozy i poezji. Nazywano go „najlepszym lirykiem Wschodu”. Był także cenionym krytykiem teatralnym i muzycznym „Danziger Volksstimme”. Należał do zarządu „Freie Volksbühne”.

O'Rourke Eduard

Biskup gdański. Ur. 26 X 1876 r. w Basiniach w pow. nowogrodzkim, zm. 27 VI 1943 r. w Rzymie. Pochodził z rodziny irlandzkiej. W 1907 r. otrzymał święcenia w Kownie. W 1918 r. został biskupem ryskim. Dwa lata później wysłano go z misją specjalną do krajów nadbałtyckich. Od kwietnia 1922 r. był administratorem apostolskim dla obszaru WM Gdańska. W dniu 3 I 1925 r. został mianowany biskupem gdańskim. Według ustaleń Drzyckiego (s.335) biskup O'Rourke miał w czerwcu 1931 r. z własnej inicjatywy proponować prezydentowi Senatowi E. Ziehmowi „wzmoczenie antypolskiej propagandy w Kościele”. Później, w okresie bezprawnych poczynąń narodowych socjalistów, stosunek biskupa O'Rourke, jak i części niemieckiego duchowieństwa w WM Gdańsku, był do polskich katolików bardziej przychylny. W latach 1935-1937 biskup poparł starania polskich księży o utworzenie w Gdańsku polskich parafii personalnych. Pod silnym naciskiem gdańskiego Senatowi odwołał on jednak dekrety erekcyjne. W październiku 1937 r. złożył rezygnację ze sprawowanego urzędu biskupa. Po opuszczeniu WM Gdańska wyjechał do Poznania, a później do Grodna.

W 1939 r. po rezygnacji z obywatelstwa WM Gdańska otrzymał polskie obywatelstwo. Na początku II wojny udał się do Rzymu.

Panecki Władysław

Poseł do Volkstagu, lekarz. Ur. 12 VI 1857 r. w Ostrzeszowie pow. Kępno w Wielkopolsce, zm. 6 VIII 1931 r. w Gdańsku. Studiował medycynę we Wrocławiu i Halle. Od 1890 r. prowadził praktykę lekarską w Gdańsku. Należał do Volkstagu I i II kadencji i stał na czele polskiej frakcji poselskiej. Na forum gdańskiego parlamentu często występował w obronie interesów ludności polskiej. Brał aktywny udział w polskich organizacjach społecznych i politycznych w WM Gdańsku. Wybrany został prezesem Naczelnej Rady Ludowej. Był jednym z inicjatorów budowy w Gdańsku „Domu Polskiego”. W 1921 r. został prezesem Gminy Polskiej. Duży nacisk kładł na kwestie szkolnictwa i zagadnienia kulturalne. Przyczynił się do otwarcia w Gdańsku Gimnazjum Polskiego. Założył Towarzystwo Pomocy Naukowej, którego celem było materialne wspieranie polskich studentów. Był prezesem Rady Opiekuńczej Okręgowej. Od 1925 r. kierował gdańskim oddziałem Ligi Morskiej i Rzeczej, a od 1930 r. Ligi Morskiej i Kolonialnej. Działał także w Związku Harcerstwa Polskiego. Był działaczem PCK w Gdańsku.

Panieński Jan

Pedagog, malarz. Ur. 1 III 1900 r. w Poznaniu, zm. 25 XI 1925 r. w Paryżu. Związany był ze środowiskiem „Zdroju”. Współpracował z Towarzystwem Przyjaciół Nauki i Sztuki. W latach 1922-1925 uczył matematyki i fizyki w Gimnazjum Polskim Macierzy Szkolnej w Gdańsku. Był mężem Stanisławy Przybyszewskiej.

Papée Kazimierz

Komisarz Generalny RP w WM Gdańsku. Ur. 10 I 1889 r. we Lwowie, zm. 19 I 1979 r. w Rzymie. Od 1919 r. był zatrudniony w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. W latach 1929-1932 był Konsulem Generalnym RP w Królewcu. Komisarzem Generalnym w WM Gdańsku został 18 III 1932 r. i pozostawał na tym stanowisku do 15 XII 1936 r. W okresie 1932-1933, kiedy nastąpiło dalsze zaostrzenie stosunków polsko-gdańskich, Papée był realizatorem nowego kursu wobec WM Gdańska Józefa Piłsudskiego i Józefa Becka. Przejawem polityki fak-

tów dokonanych strony polskiej było wpłynięcie w czerwcu 1932 r. do portu gdańskiego polskiego niszczyciela ORP „Wicher” i incydent w marcu następnego roku z ORP „Wilja”. Początkowo Papée był zwolennikiem popierania antyhitlerowskich ugrupowań. W okresie późniejszym sceptycznie wyrażał się o celowości oparcia polskiej polityki w WM Gdańsku na współpracy z partiami opozycyjnymi. Już jesienią 1933 r. wskazywał swoim przełożonym w Warszawie na sprzeczności w oświadczeniach Hermanna Rauschninga o potrzebie osiągnięcia porozumienia polsko-gdańskiego a rzeczywistym postępowaniem partii Alberta Forstera. Komisarz Generalny RP nie zawsze w sposób właściwy oceniał rozwój sytuacji wewnętrznej w WM Gdańsku, aczkolwiek część z jego spostrzeżeń świadczy, że potrafił dostrzec w jakim kierunku faktycznie zmierza polityka gdańskiej NSDAP. Popierając ideę utworzenia w 1933 r. Związku Polaków, faktycznie przyczynił się do pogłębienia rozbieżności gdańskiej Polonii. Jego żona, Leonia z domu Dobrzańska (siostra legendarnego majora Hubala), w sposób aktywny działała w polskich organizacjach. W 1932 r. utworzono pod jej patronatem Naczelny Komitet Ochronkowy. Po opuszczeniu Gdańska był posłem pełnomocnym RP w Pradze, a od połowy 1939 r. w Watykanie. Do 1958 r. reprezentował przy Stolicy Apostolskiej rząd emigracyjny. Papież Jan XXIII nie przyjął od niego listów uwierzytelniających.

Pastwa Jan Franciszek

Pedagog, działacz Polonii gdańskiej. Ur. 15 V 1901 r. w Starej Kiszewie w pow. Kościerzyna, zm. 20 IV 1973 r. w Sopocie. W latach 1932-1939 uczył geografii w Gimnazjum Polskim w Gdańsku. W 1937 r. w sposób efektywny działał na rzecz połączenia się Gminy Polskiej i Związku Polaków. Miał powiązania z Tajną Organizacją Wojskową. W latach 1951-1969 był zatrudniony w Bibliotece Głównej Politechniki Gdańskiej.

Peiser Kurt

Autor prac poświęconych problemom gdańskiej gospodarki i gdańsko-polskim stosunkom gospodarczym. Prowadził działalność odcytową. W 1929 r. ukazała się w Gdańsku broszura *Danzigs Handel und Wirtschaft*, a w dwa lata później praca *Danzig und Gdingen* jego autorstwa.

Pelczar Marian

Bibliotekarz, historyk. Ur. 22 III 1905 r. w Nowym Sączu, zm. 9 III 1983 r. w Gdańsku. W latach 1934-1939 pracował w Polskiej Szkole Handlowej, a później w Polskiej Wyższej Szkole Handlowej w Gdańsku. Od 1935 r. był członkiem zarządu, a od 1937 r. sekretarzem Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki. Od 1935 r. należał do Komitetu Redakcyjnego „Rocznika Gdańskiego”. Działał w Związku Harcerstwa Polskiego. Lata II wojny spędził w Małopolsce. Do Gdańska przybył już w kwietniu 1945 r. i w tymże miesiącu otrzymał nominację na dyrektora Biblioteki Miejskiej — obecnie Biblioteka Gdańska PAN. Jego wcześniejszy pobyt w Gdańsku pozwolił po 1945 r. na nawiązanie do polskiej działalności kulturalno-naukowej w WM Gdańsku.

Perkowski Tadeusz

Zastępca Komisarza Generalnego RP w WM Gdańsku, prawnik. Ur. 22 III 1896 r. w Warszawie, zm. 27 VI 1942 r. w Ustroniu na Wileńszczyźnie. Od 1937 r. był zastępcą Komisarza Generalnego RP i radcą polskiego przedstawicielstwa. W sposób konsekwentny występował w obronie polskiego stanu posiadania w WM Gdańsku. Strona gdańska obarczała go moralną winą za przebieg zajścia w Kałdowie (20 V 1939 r.). W wyniku silnych nacisków gdańskiego Senatu władze polskie zdecydowały się w sierpniu 1939 r. na odwołanie Perkowskiego do Warszawy.

Petersen Christian

Handlowiec. Ur. 9 V 1867 r. w Praet w Holsztynie. Był właścicielem domu towarowego towarów tekstylnych „Potrykus & Fuchs”. Należał do Izby Handlowej i był członkiem zarządu gdańskiego Związku Tekstylnego.

Petruschky Johannes

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — higiena, bakteriologia. Ur. 23 VI 1863 r. w Królewcu, zm. po 1942 r. najprawdopodobniej w Berlinie-Charlottenburgu. Studiował w Królewcu. W Berlinie był asystentem Roberta Kocha. W latach 1904-1934 był docentem i profesorem Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku. Autor wielu naukowych publikacji w periodykach niemieckich.

Petsch Gustav

Handlowiec. Ur. 28 III 1885 r. w Białogórze w pow. łębskim. Od 1903 r. mieszkał w Gdańsku. Był kierownikiem firmy Gustav Corindt Ed. Lepp.Nachf. Należał do Izby Handlowej.

Pfuhle Fritz August

Malarz, profesor Wyższej Szkoły Technicznej. Ur. 5 III 1878 r. w Berlinie, zm. 11 XII 1969 r. w Reinbeck pod Hamburgiem. Studował w Dreźnie i Berlinie. W latach 1910-1945 pracował w Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku, od 1931 r. jako profesor. Jednym z jego uczniów był Stanisław Chlebowski. Wywarł duży wpływ na środowisko gdańskich malarzy (Bruno Paetsch, Paul Dannowski, Felix Meseck). Był znanym daleko poza granicami WM Gdańska malarzem koni. Dużo czasu poświęcał także malowaniu portretów mieszkańców nadmorskiego miasta i gdańskich pejzaży. Jego pędzla jest m.in. portret Friedricha Schwarza, Gottfrieda Lauprechta, autoportret. Jest autorem projektu witraża do kościoła ewangelickiego w Gdańsku-Oliwie. Zajmował się także karykaturą.

Phleps Hermann

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — architekt. Ur. 1 VI 1877 r. w Birnhalm w Siedmiogrodzie, zm. 10 IV 1964 r. w Marburgu/Lahn. Od 1907 r. zatrudniony w uczelni gdańskiej, od 1913 r. jako profesor. Zaprojektował m.in. Dom Studencki we Wrzeszczu.

Pilarczyk Alojzy

Księgarz. Ur. 12 VI 1900 r. w Krążkowie koło Głogowa, zm. 25 V 1974 r. w Sopocie. W 1930 r. nabył w Gdańsku księgarnię i skład papieru, które prowadził do wybuchu II wojny. Należał w Gdańsku do różnych polskich organizacji. Wraz z Henrykiem Sonnenburgiem napisał książkę pt. *Z gdańskich tradycji rewolucyjnych 1918-1921*, wydaną w 1972 r. w Gdańsku.

Plenikowski Anton

Poseł do Volkstagu (KPD). Ur. 19 XI 1899 r. w Sopocie, zm. w 1971 r.

najprawdopodobniej w Berlinie. Z zawodu był nauczycielem. Na początku lat dwudziestych działał w lewicowych związkach młodzieżowych. Był dobrym mówcą. W 1926 r. wstąpił do SPD. Od 1927 r. należał do partii komunistycznej. W latach 1928-1937 r. był posłem do Volkstagu. Po 1933 r. odgrywał w gdańskiej KPD pierwszoplanową rolę. W maju 1937 r. wyemigrował przez Danię do Szwecji. Po II wojnie światowej zajmował w SED wysokie stanowiska.

Plettner Max

Poseł do Volkstagu (USPD i SPD). Ur. 29 IX 1891 r. w Gdańsku zm. po II wojnie w Szwecji. Należał do Volkstagu I-IV kadencji. Był członkiem Senatu. W 1936 r. został aresztowany przez gdańską Policję Polityczną. Odrywał dużą rolę w antyhitlerowskiej opozycji. Krótko przed wybuchem II wojny wyjechał do Szwecji, gdzie działał w SPD.

Pluciński Leon

Komisarz Generalny RP w WM Gdańsku. Ur. 9 II 1875 r. w Karczewie niedaleko Śmigła pod Poznaniem, zm. 2 VI 1935 r. w rodzinnym majątku w Swadzimiu. Był podsekretarzem w Ministerstwie Byłej Dzielnicy Pruskiej. W dniu 20 VI 1921 r. otrzymał nominację na stanowisko Komisarza Generalnego RP w WM Gdańsku. Problematyka WM Gdańska nie była mu obca, gdyż już wcześniej kierował rokowaniami polsko-gdańskimi zakończonymi podpisaniem umowy warszawskiej 24 X 1921 r. Na czele Komisarjatu Generalnego RP w WM Gdańsku stał oficjalnie do stycznia 1924 r., ale faktycznie już w październiku przestał piastować to stanowisko. Reprezentował inną linię postępowania wobec władz WM Gdańska niż jego poprzednik, Maciej Biesiadecki. Był przeciwnikiem polityki ustępstw. Gdański Senat starał się ograniczać zakres jego uprawnień wyłącznie do stosunków polsko-gdańskich. Dążył do pogłębiania gospodarczej współpracy polsko-gdańskiej i do unifikacji gospodarki WM Gdańska z Polską. Krytykował postawę Ligi Narodów w kwestii WM Gdańska, co znalazło swój wyraz zwłaszcza w jego wystąpieniu w Genewie w dniu 4 VII 1923 r. Jego przemówienie na forum Ligi Narodów nasiliło ataki kierowane przeciwko niemu ze strony gdańskiej. Na jego odejście z nadmorskiego miasta decydujący wpływ miała zmiana taktyki postępowania władz polskich wobec WM Gdańska. Warszawa chciała, by nową politykę prowadziła osoba nie uwikłana jeszcze w spory polsko-gdańskie. Działalność Plucińskiego była przez polski rząd oceniana wysoko. Jednym z przejawów jego politycznych dokonań i pozytywnej oceny

jako polityka było zaproponowanie przez Gabriela Narutowicza powierzenia Plucińskiemu stanowiska premiera RP.

Pniewski Władysław

Nauczyciel, badacz Kaszub i Pomorza. Ur. 3 II 1893 r. w Gostyniu w woj. poznańskim, zm. zamordowany 22 III 1940 r. w Stutthofie. W latach 1924-1939 uczył języka polskiego w Gimnazjum Polskim Macierzy Szkolnej w Gdańsku. Od 1925 r. prowadził założoną przez siebie bibliotekę szkolną. Od 1929 r. pracował także w Polskich Szkołach Handlowych Macierzy Szkolnej. Prowadził sekcję językoznawczą w Towarzystwie Przyjaciół Nauki i Sztuki. W latach 1927-1934 był jego wiceprezesem, a w następnych dwu latach pierwszym wiceprezesem. Współpracował z „Rocznikiem Gdańskim” i z Instytutem Bałtyckim. Badał dzieje języka polskiego w szkolnictwie gdańskim. Dużo uwagi poświęcał miejscu Pomorza i Gdańska w polskiej literaturze. Należał do najlepszych znawców problematyki kaszubskiej. Był inicjatorem ponownego powołania w 1931 r. do życia „Gryfa”. Opublikował ponad 150 prac popularnonaukowych i naukowych.

Pohlhausen Ernst

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — matematyka. Ur. 20 V 1890 r. w Mittweida w Saksonii, zm. 4 III 1964 r. w Kilonii. W latach I wojny był podkomendnym Hermanna Göringa. Od 1926 do 1945 r. był zatrudniony w gdańskiej uczelni na stanowisku profesora. W latach 1934-1941 był jej rektorem. Doprowadził do „ujednoczenia” tej uczelni w duchu narodowosocjalistycznym. Wobec studentów polskich zajmował wrogie stanowisko i pod koniec lutego 1939 r. jawnie poparł antypolskie ekscesy.

Posack Albert

Posel do Volkstagu (Centrum). Ur. 22 IX 1901 r. w Oliwie, zm. 12 VII 1976 r. w Bonn. Od 1921 r. pracował w policji bądź w administracji miejskiej. Reprezentował Partię Centrum w IV-VI Volkstagu. W sposób stanowczy przeciwstawiał się bezprawiu NSDAP i był tutaj jednym z najaktywniejszych działaczy Centrum. W marcu 1936 r. został przed gmachem Volkstagu pobity przez hitlerowskich bojówkarzy. Po II wojnie pracował w Urzędzie Kancelarskim.

Posdzech Erich

Właściciel restauracji. Ur. 21 V 1897 r. w Gdańsku. W latach 1923-1924 był kierownikiem sekretariatu i kadr w British Trade Corporation w Gdańsku. Od września 1925 r. był dyrektorem gdańskiego związku właścicieli restauracji i sekretarzem redakcji „Das Gasthaus”.

Potrykus Franz

Posel do Volkstagu (Centrum). Ur. 17 VI 1897 r. w Wielkiej Wsi pow. słupski. Wchodził w skład Volkstagu IV i V kadencji. Od 19 I 1933 r. do 19 VI 1933 r. był prezydentem Volkstagu i kilkakrotnie jego wiceprezydentem.

Poznański Józef

Członek Polskiej Delegacji Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Ur. 24 XI 1878 r. w Odessie, zm. 16 XI 1956 r. w Gdańsku. Od czerwca 1932 r. do końca sierpnia 1939 r. był komisarzem Polskiej Delegacji Rady Portu i Dróg Wodnych. Działal również w organizacjach polskich, m.in. w Związku Polaków w WM Gdańsku.

Predeck Albert

Bibliotekarz. Ur. 12 VIII 1883 r. w Meinerzhagen koło Hagen, zm. 10 II 1956 r. w Berlinie. W latach 1922-1929 był dyrektorem Biblioteki Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku. Zmodernizował katalogowanie zbiorów. Przejął w depozyt księgozbiór Biblioteki Towarzystwa Przyrodniczego. Odgrywał dużą rolę w niemieckim środowisku bibliotekarskim. W 1927 r. został wybrany do ogólnoniemieckiej Komisji Technicznego Piśmiennictwa i Politechnicznych Bibliotek.

Prins Henry

Muzyk. Ur. 13 XII 1884 r. w Herogenbosch w Holandii. Kierował gdańską orkiestrą symfoniczną. Po wykluczeniu Żydów z oficjalnego życia kulturalnego WM Gdańska prowadził chór i utworzony przez siebie zespół smyczkowy w gdańskiej synagodze. W 1938 r. udało mu się wraz z żoną Lotte, skrzypaczką, wyjechać do Holandii, skąd pochodził.

Prinzhorn Fritz

Bibliotekarz i profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku. Ur. 15 X 1893 r. w Berlinie, zm. 21 VIII 1967 r. w Bonn. W latach 1929-1939 był dyrektorem Biblioteki Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku. Od 1932 prowadził zajęcia z bibliotekoznawstwa, w latach 1937-1939 zatrudniony był na etacie profesora. Brał udział w europejskich konferencjach bibliotekarskich. Był jednym z organizatorów 30. Zjazdu Stowarzyszenia Niemieckich Bibliotekarzy, który odbył się w dniach 22-25 maja 1934 r. w Gdańsku. Kierował Komisją do Kształtu Czasopism w Niemieckiej Komisji Norm oraz Niemiecką Komisją Bibliograficzną. Pod jego kierunkiem wyszła kilkutomowa bibliografia *Danzig-Polen-Korridor und Grenzgebiete*. Zamieszczał artykuły w specjalistycznych pismach niemieckich. W latach 1951-1958 pracował jako kierownik w Bibliotece Auswärtiges Amt w Bonn.

Przybyszewska Stanisława

Pisarka. Ur. 1 X 1901 r. w Krakowie, zm. 14 VIII 1935 r. w Gdańsku. W latach 1923-1935 mieszkała w Gdańsku. Po śmierci męża, Jana Parnieńskiego, stopniowo ograniczała swoje kontakty z ludźmi koncentrując się na lekturze, tworzeniu i prowadzeniu korespondencji. W gdańskim okresie życia napisała trzy dramaty: *Dziewięćdziesiąty trzeci*, *Sprawa Dantona* i *Thermidor*, które nie zostały wówczas wprowadzone na sceny polskie. Permanentne niedożywienie, narkotyki, skrajna abnegacja, rozstrój nerwowy doprowadziły do przedwczesnej śmierci tej wybitnie uzdolnionej córki Stanisława Przybyszewskiego.

Przybyszewski Stanisław

Pisarz. Ur. 7 V 1868 r. we wsi Łojewo na Kujawach, zm. 23 XI 1927 r. w Jarotach na Kujawach. W latach 1920-1924 mieszkał w Sopocie i pracował w Polskiej Dyrekcji Kolejowej w Gdańsku. Odgrywał dużą rolę w życiu społecznym Polaków w WM Gdańsku. Przyczynił się do utworzenia tam w 1922 r. Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej. Propagował ideę zbudowania w Gdańsku Domu Polskiego.

Radowitz Otto, von

Konsul Generalny Niemiec w WM Gdańsku. Ur. 1 IV 1880 r. w Goslar. Od 1910 r. pracował w służbie dyplomatycznej. W latach 1926-

-1931 był wicekonsulem i konsulem oficjalnego przedstawicielstwa Rzeszy w Łodzi. Konsulem Generalnym Niemiec w WM Gdańsku był od 1933 do 1936 r. W konflikcie Alberta Forstera z Hermannem Rauschningiem w dyskretny sposób, tak jak i jego zwierzchnicy w Auswärtiges Amt, popierał tego ostatniego. W okresie jego urzędowania rola oficjalnego przedstawicielstwa Berlina w WM Gdańsku uległa zmniejszeniu na rzecz powołań niemieckiej i gdańskiej NSDAP.

Radtke Hans

Kupiec, publicysta. Ur. 20 X 1881 r. Czyprkach w pow. iławskim. Założył firmę Dalita. Działal w stowarzyszeniu właścicieli nieruchomości. Prowadził biuro tłumaczeń. Zajmował się doradztwem reklamowym. Redagował pismo „Handel und Gewerbe”. Publikował na tematy gospodarcze ze szczególnym uwzględnieniem WM Gdańska.

Rahn Wilhelm

Posel do Volkstagu (USPD, bezpartyjny, Niemiecko-Gdańska Partia Ludowa), kupiec. Ur. 16 II 1885 r. w Bytowie. Uczestniczył w posiedzeniach Volkstagu I-III kadencji. Z powodu agitowania za strajkiem generalnym został w 1921 r. skazany na rok więzienia. Był właścicielem hurtowni śledzi Berneaud & Co.

Rauschning Hermann

Prezydent Senatu WM Gdańska, publicysta. Ur. 7 sierpnia 1887 r. w Toruniu, zm. 8 II 1982 r. w Portland (Oregon) USA. W pierwszej połowie lat dwudziestych był kierownikiem Deutsche Bücherei w Poznaniu. Miał duży wpływ na powodzenie koncepcji akcji scaleniowej Związku Niemieckich Bibliotek w Polsce. Był członkiem zarządu Niemieckiego Towarzystwa Historycznego. Pod koniec 1928 r. (w literaturze podaje się i rok 1925) przeniósł się do WM Gdańska, gdzie w następnym roku w Warnowie w powiecie Wielkie Żuławy nabył majątek ziemski. W 1930 r. w Berlinie wydał książkę *Die Entdeckung Westpreussens und Posens*. W 1931 r. wyszła w Gdańsku drukiem jego praca doktorska *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, która do dziś zachowała duże walory poznawcze. W 1932 r. został przewodniczącym Danziger Landbundu. Najprawdopodobniej wstąpił do NSDAP nie w 1931 r. a rok później. W krótkim czasie stał się jednym z najbardziej wpływowych polityków w WM Gdańsku.

W kampanii wyborczej do Volkstagu w maju 1933 r. przejawiał bardzo dużą aktywność. Miał nie tylko wielką łatwość pisania, ale był także dobrym mówcą. Niewątpliwie w sposób istotny przyczynił się do zwycięstwa wyborczego narodowych socjalistów w WM Gdańsku. Fakt, iż właśnie Rauschning został wysunięty przez gdańską NSDAP na urząd prezydenta Senatu świadczył o tym, że na tym etapie narodowi socjaliści chcieli stwarzać wrażenie, iż będą respektować gdańską konstytucję. Był bezspornie politykiem znacznie większego formatu aniżeli Albert Forster czy Arthur Greiser. Zasluga nowego prezydenta Senatu było podpisanie przez stronę polską i gdańską 5 VIII 1933 r. wstępnego porozumienia w sprawie pełnego wykorzystania portu gdańskiego. W dniu 18 IX 1933 r. uregulowano kwestię traktowania w WM Gdańsku ludności polskiej. Był zwolennikiem normalizacji polsko-gdańskich i polsko-niemieckich stosunków aczkolwiek rozpatrywał je przede wszystkim pod kątem interesów gdańskich i niemieckich. Był jednym z inicjatorów powstania na początku 1934 r. Gdańskiego Towarzystwa Badania Polski. W 1934 r. konflikt Rauschninga z gauleiterem Albertem Forsterem uległ nasileniu. Prezydent Senatu nie uzyskał poparcia Hitlera i pod koniec listopada 1934 r. został zmuszony do podania się do dymisji. W 1936 r. wysunął projekt utworzenia Gdańskiej Partii (Danziger Partei), która miałaby skupiać Polaków i gdańskich przeciwników NSDAP. Idea ta jednak w tym czasie nie miała szans na sukces. Po ostatecznym opuszczeniu terytorium WM Gdańska Rauschning mieszkał początkowo w Toruniu. Sporo publikował, także w polskich pismach. Duży rozgłos uzyskała jego książka *Revolucja nihilizmu. Kulisy i rzeczywistość w Trzeciej Rzeszy* (Warszawa 1939 drugie ? wydanie). Na przełomie 1937 i 1938 wyjechał do Szwajcarii, a później do Francji. Tam napisał książkę *Gespräche mit Hitler* (Zürich 1940), która stała się na początku lat czterdziestych bestsellerem na skalę europejską. Dopiero kilkadziesiąt lat później historycy wykazali, że *Rozmowy z Hitlerem* nie mają wartości źródła. W połowie 1939 r. udał się do Wielkiej Brytanii i gdy nie powiodła się próba odegrania wśród niemieckojęzycznej emigracji znaczącej roli politycznej zdecydował się w 1941 r. na wyjazd do Stanów Zjednoczonych. Po II wojnie ponownie podjął próbę zaistnienia na niemieckiej scenie politycznej, która jednak zakończyła się niepowodzeniem. Rauschninga można bezspornie zaliczyć do najwybitniejszych, aczkolwiek kontrowersyjnych osobistości jakie były związane z WM Gdańskiem.

Recke Walther

Historyk. Ur. 4 X 1887 r. w Essen, zm. 26 XI 1962 r. we Freiburgu. Od 1919 r. był zatrudniony w gdańskim Archiwum, od 1929 r. jako

dyrektor. W latach 1922-1945 miał w gdańskiej uczelni wykłady, od 1931 r. jako profesor. Od 1927 r. kierował w Gdańsku Instytutem Wschodnim (Ostland Institut) i wydawał w jego ramach serie: Ostland-Berichte, Ostland-Schriften, Ostland-Darstellungen i Ostland-Forschungen. W latach 1933-1937 był przewodniczącym Westpreussischer Geschichtsverein. Był znawcą historii Polski, dobrze znał język polski. Jego najbardziej znana książka *Die polnische Frage als Problem der europäischen Politik* (Berlin 1927) wywołała ożywioną polemikę wśród polskich i niemieckich naukowców, była później wielokrotnie cytowana. Był jednym z animatorów gdańskiego środowiska historycznego. Po 1933 r. poparł w pełni narodowych socjalistów, co znalazło wyraźne odbicie w jego pracach z tego okresu.

Reek Walter Arthur

Posel do Volkstagu (SPD). Ur. 26 I 1878 r. w Gdańsku, zm. zamordowany ? 19 V 1933 r. w Gdańsku. Od 1902 r. był przewodniczącym, a od 1906 r. sekretarzem Centralnego Związku Cieśli. W styczniu 1919 r. został wybrany do Zgromadzenia Narodowego w Niemczech. W Volkstagu I i II kadencji reprezentował socjaldemokrację. Wchodził w skład Senatu WM Gdańska. Był działaczem związkowym i w 1918 r. współzałożycielem w Gdańsku Freie Baugenossenschaft. W latach 1925-1933 był burmistrzem w Nowym Dworze.

Reile Oskar

Komisarz Policji. Ur. 3 XII 1896 r. w Gevetsried koło Monachium, zm. po 1966 r. W latach 1921-1934 był pracownikiem Gdańskiej Policji Kryminalnej — pod koniec jako jej kierownik. Po odejściu z policji był czołowym oficerem Abwehry. Kierował jej placówką w WM Gdańsku. Reile był przykładem ścisłego współdziałania gdańskiej policji i administracji z wywiadem niemieckim. W przypadku jego można mówić tutaj o „unii personalnej”, gdyż jeszcze jako pracownik gdańskiej policji był pracownikiem Abwehry. Podczas swojego pobytu w Gdańsku wydał pracę *Abgetrennetes Deutsches Land-Lichtbilder aus Danzig und Umgebung* (Danzig 1931) i tomik lirycznych wierszy *Sehnsucht träumt* (Danzig 1933). Jest autorem pracy *Geheime Ostfront. Die deutsche Abwehr im Osten 1921-1941* (München 1963).

Reinhard Wilhelm

Przewodniczący Zgromadzenia Konstytucyjnego i prezydent Volkstagu. Ur. 4 IX 1860 r. w Neuweid nad Renem, zm. 17 XII 1922 r. w Szczecinie. Od 14 VI do 6 XII 1920 r. był przewodniczącym Zgromadzenia Konstytucyjnego. Następnie do 27 I 1921 r. był prezydentem Volkstagu. Wchodził w skład Volkstagu I kadencji. Był działaczem Partii Niemiecko-Narodowej.

Reynier James, de

Prezydent Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Urząd ten piastował w latach 1921-1925. Pochodził z francuskojęzycznej części Szwajcarii. Był z zawodu wojskowym. Brał udział w życiu liczącej blisko pięćset osób kolonii szwajcarskiej w WM Gdańsku.

Rogaczewski Franciszek

Ksiądz. Ur. 23 XII 1892 r. w Lipinkach, pow. Świecie, zm. zamordowany przypuszczalnie w styczniu 1940 r. w Stutthofie. W 1920 r. podjął działalność duszpasterską w Gdańsku-Wrzeszczu. W styczniu 1930 r. został mianowany przez biskupa Edwarda O'Rourke proboszczem planowanego kościoła pod wezwaniem Chrystusa Króla. Prowadził nauczanie religii w polskich szkołach. Aktywnie działał w polskich organizacjach społeczno-religijnych w Gdańsku. Wchodził w skład zarządu powołanej w 1925 r. Ligi Katolickiej. Był prezesem Centralnego Komitetu Katolików Polaków Diecezji Gdańskiej. Jego zasługą było powołanie w 1928 r. w Gminie Polskiej komisji kulturalno-kościelnej. Wiele uwagi poświęcał Stowarzyszeniu św. Zyty, skupiającemu na ogół dziewczęta i kobiety polskie zatrudnione jako pomoce domowe u niemieckich rodzin. Ks. Rogaczewski był typem autentycznego społecznika. Był w WM Gdańsku jednym z animatorów polskiego życia społecznego i religijnego. Jego aktywność społeczna miała narodowo-katolicki charakter.

Rosenbaum Bernhard

Członek Zarządu Gminy Żydowskiej w Gdańsku, prawnik. Zm. 1940 r. W latach 1933-1938 był zastępcą przewodniczącego gdańskiej Gminy Synagoidalnej. We wrześniu 1938 r. wyemigrował do Francji.

Rosner Antoni

Szef Wydziału Wojskowego Komisariatu Generalnego RP w Gdańsku. Ur. 1896 r., zm. 1942 r. w wypadku w Szkoci. W latach 1921-1938 był zatrudniony w Wydziale Wojskowym Komisariatu Generalnego RP początkowo jako major, a później w stopniu podpułkownika. Na początku lat trzydziestych powierzono mu kierownictwo tego wydziału. Uchodził w Warszawie „za jednego z najinteligentniejszych polskich sztabowców” (Wodzicki, s. 220).

Rosting Helmer

Wysoki Komisarz Ligi Narodów w WM Gdańsku. Ur. 8 VII 1893 r. w Thisted (Dania), zm. 1945 r. Od 1920 r. pracował w sekretariacie Ligi Narodów. Po nagłej śmierci Manfredo Graviny mianowany 15 X 1932 r. tymczasowym Wysokim Komisarzem LN. Dwukrotnie Rada Ligi przedłużała mu mandat, początkowo do 2 II i następnie do 15 X 1933 r. Jeszcze przed objęciem stanowiska w WM Gdańsku miał w Genewie opinię eksperta do spraw gdańskich. Dążył do polubownego załatwiania polsko-gdańskich konfliktów, choć ogólnie rzecz biorąc był zwolennikiem ustępstw Polski na rzecz Republiki Weimarskiej a później Trzeciej Rzeszy. Wobec poprawy atmosfery w polsko-gdańskich stosunkach za prezydentury Hermanna Rauschninga jego rola mediatora uległa osłabieniu. Rosting nie poparł faktycznie antyhitlerowskiej opozycji zwracającej się do niego o pomoc w przestrzeganiu gdańskiej konstytucji, której gwarantem była Liga Narodów. Podczas II wojny kolaborował z okupacyjnymi władzami i najprawdopodobniej to było powodem jego samobójstwa w 1945 r.

Röhl Hansulrich

Publicysta. Ur. 1903 r. W latach 1912-1945 mieszkał w Gdańsku. Był kierownikiem Biblioteki Powszechnej. Pisał wiersze, słuchowiska radiowe, widowiska.

Rudolph Theodor

Publicysta. Zm. 2 X 1933 r. popełniwszy samobójstwo. W 1924 r. obronił w Würzburgu dysertację doktorską *Ist die Freie Stadt Danzig ein souveräner Staat?* Był autorem kilku innych prac o wyraźnym wydźwięku propagandowym, które powstały z inspiracji Senatu WM

Gdańska: *Ist Danzig Militär und Marinenstützpunkt Polens?* (Danzig b.d.), *Die Rechtslage im Danzig-polnischen Gdingenkonflikt* (Danzig 1931). Był wydawcą pracy *Die Entstehung der Freien Stadt Danzig* (Danzig 1930). W 1929 r. zainicjował serię wydawniczą „Danziger Schriften für Politik und Wirtschaft”.

Ruppe Hans

Działacz gospodarczy. Ur. 5 IV 1890 r. w Dreźnie. W latach 1921-1924 był jednym z organizatorów targów wzorcowych w Lipsku. W 1924 r. przybył do Gdańska i został członkiem zarządu Międzynarodowych Targów Gdańskich.

Ruschkewitz Erich

Dziennikarz, publicysta, poeta. Współpracownik „Danziger Volksstimme”. Autor tomu wierszy *Adlers Brauhaus bis Leichenschauhaus* (Danzig 1929), w którym ukazał kontrasty społeczne Gdańska. Był ostatnim redaktorem „Gemeindeblatt”. W 1941 r. został deportowany do Rygi.

Rücker Emil

Redaktor. Ur. 13 X 1897 r. w Bukareszcie, zm. 15 IV 1934 r. w wypadku samochodowym pod Radomiem. W 1925 r. został naczelnym redaktorem wydawanego w języku niemieckim nieoficjalnego organu Komisariatu Generalnego RP „Baltische Presse”. W latach 1927-1929 był prezesem Koła Dziennikarzy Polskich w WM Gdańsku, które zostało powołane do życia z jego inicjatywy. W czerwcu 1931 r., po likwidacji „Baltische Presse”, został przeniesiony do MSZ.

Rühle Siegfried

Historyk. Ur. 19 X 1887 r. w Gdańsku, zm. 12 III 1964 r. w Erlangen. Był z zawodu nauczycielem. W 1926 r. został kustoszem powstającego Państwowego Muzeum Krajowego Historii Gdańska. Na temat dziejów nadmorskiego miasta zamieszczał artykuły na łamach „Ost-deutsche Monatshefte” i regionalnych czasopism historycznych.

Sahm Heinrich

Prezydent Senatu WM Gdańska. Ur. 12 IX 1877 r. w Anklam, zm. 3 X 1939 r. w Oslo. Studiował prawo i nauki polityczne w Monachium, Berlinie i Greifswaldzie. Pracował w zarządkach miejskich w Szczecinie i Magdeburgu. Był drugim burmistrzem w Bochum. W latach I wojny był zatrudniony w niemieckim zarządzie Warszawy. Zajmował się kwestią zaopatrzenia ludności w żywność. Po I wojnie został nawet wpisany na listę przestępców wojennych, co było, jak się wydaje, w dużej mierze posunięciem natury politycznej. Od lipca 1918 r. był przewodniczącym zjazdu przedstawicieli miast niemieckich i pruskich. W dniu 2 II 1919 r. został nadburmistrzem Gdańska, a po utworzeniu WM Gdańska prezydentem Senatu. Uczestniczył w rozmowach na temat przyszłego statusu WM Gdańska w Paryżu. W sposób skuteczny przeciwstawił się zamysłowi transportu armii Józefa Hallera przez Gdańsk, co mogło być wykorzystane przez stronę polską do zwiększenia tam jej wpływów. W 1924 r. została przyznana Sahmowi godność doktora honoris causa Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku. Miał on na uwadze partykularne interesy WM Gdańska, czego przejawem było jego przemówienie w Hamburgu w październiku 1927 r., w którym domagał się by Rzesza zawarła traktat handlowy z Polską. Równocześnie jednak popierał politykę zagraniczną Niemiec i był gorącym zwolennikiem wcielenia WM Gdańska do Rzeszy. Zarazem był przeciwny politycznemu ekstremizmowi i dlatego nie wyraził w 1929 r. zgody na zjazd w Gdańsku paramilitarnej organizacji Stahlhelm. Utrzymywał dobre kontakty z władzami niemieckimi; jeden z kanclerzy, Hans Luther, był długoletnim przyjacielem Sahma. Przejawiał aktywność w kontaktach z zagranicą, co miało, tak jak zwłaszcza jego wyjazd w 1929 r. do Moskwy i Charkowa, akcentować odrębność Gdańska i poprawić jego gospodarczą sytuację. Starał się o utrzymywanie a nawet pogłębienie wielorakich więzów Gdańska z Rzeszą Niemiecką. Usiłował przy łada okazji podkreślać niemiecki charakter Gdańska. Był, tak jak niemal wszyscy gdańscy Niemcy, zwolennikiem rewizji granicy polsko-niemieckiej i włączenia obszaru WM Gdańska do Rzeszy, ale był przeciwny posunięciem noszącym znamiona awantur politycznych. Wśród gdańskich Niemców cieszył się dużym prestiżem. Postrafał współpracować nie tylko z partiami mieszczańskimi, ale także i z centrowo-lewicowym Senatem. Wprawdzie 19 XII 1928 r. został po raz trzeci wybrany przez Volkstag prezydentem Senatu WM Gdańska, ale po wyborach do Volkstagu z 16 XI 1930 r. musiał ustąpić z zajmowanego stanowiska. W latach 1931-1935 był nadburmistrzem Berlina, a od 1936 r. posłem Rzeszy w Oslo. Jego syn, Ulrich, był ambasadorem RFN w Moskwie. Część gdańskich wspomnień Sahma została już po

jego śmierci wydana przez Instytut Herdera (*Erinnerungen aus meinen Danziger Jahren 1919-1930*, Marburg/Lahn 1958).

Sander Robert

Działacz sportowy. Ur. 4 V 1878 r. najprawdopodobniej w Gdańsku, zm. 27 VI 1973 r. w Stendal. Po utworzeniu WM Gdańka był w Senacie kierownikiem działu kultury fizycznej. Z jego inicjatywy oddano do użytku dom gimnastyczny przy nie istniejącym dzisiaj placu Hanzy (okolice placu „Solidarności”). W 1935 r. ze względów politycznych musiał zrezygnować z zajmowanego stanowiska. W 1944 r. został osadzony w obozie koncentracyjnym. Po II wojnie na łamach „Unser Danzig” publikował artykuły z zakresu historii sportu w Gdańsku.

Sawatzki Anton

Posel do Volkstagu (Centrum), ksiądz. Ur. 23 XII 1873 r. w Polnicy koło Człuchowa, zm. 12 X 1934 r. w Gdańsku. Należał do Volkstagu I, III, V kadencji. Był członkiem Senatu i do 21 IX 1933 r. wchodził w skład wszystkich władz senackich. Od 1906 r. prowadził działalność duszpasterską w Gdańsku. W 1927 r. został mianowany prałatem. Należał do czołowych osobistości gdańskiego duchowieństwa. Zdaniem Drzycimskiego (s.148) Sawatzki, podobnie jak i inni księża związani z partią Centrum, „znany był ze swych antypolskich wystąpień i zarządzeń”. Był nie tylko jednym z najbardziej wpływowych polityków partii Centrum, ale do 1933 r. odgrywał pierwszoplanową rolę na gdańskiej scenie politycznej. W wyniku wystąpienia partii Centrum z koalicji z NSDAP po 21 IX 1933 r. złożył swój urząd senatora.

Schaper Rudolf

Reżyser teatralny. Ur. 15 I 1868 r. w Halle. Był aktorem, reżyserem, dyrektorem w różnych teatrach niemieckich. W 1916 r. przejął dyrekcję gdańskiego Teatru Miejskiego. Od 1924 r. był jego intendentem. W 1931 r. ze względu na zły stan zdrowia zdecydował się na odejście, a na swoje miejsce wprowadził Hansa Donadta. „Człowiek teatru” o szerokich horyzontach, miał duży wpływ na wzrost rangi gdańskiej sceny.

Schede Hermann

Bankowiec, poseł do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa). Ur. 22 II 1879 r. w Darmstadt-Bessungen. W 1912 r. przejął kierownictwo Deutsche Bank w Gdańsku. Należał do zarządu gdańskiej giełdy. Był członkiem Volkstagu I kadencji i Senatu WM Gdańska.

Schenk Paul

Lekarz, profesor Wyższej Szkoły Technicznej. Ur. 10 I 1887 r. w Bydgoszczy, zm. 30 VII 1967 r. w Bremie. Od 1930 r. był naczelnym lekarzem szpitala Diakonisek w Gdańsku. W roku został profesorem gdańskiej uczelni i prowadził zajęcia z biologii człowieka. W 1945 r. zatrudniony był w gdańskiej Akademii Medycznej, a po wyjeździe do Niemiec w Uniwersytecie w Marburgu.

Schiller Aleksander Fryderyk

Naczelnik biura gdańskiej PKP. Ur. 16 IV 1902 r. we Lwowie. Od 1932 r. naczelnik biura gdańskiej PKP. Wiceprezes Związku Polaków, członek zarządu Macierzy Szkolnej w Gdańsku, przewodniczący Kolejowego Klubu Sportowego. Miał duże zdolności organizacyjne. Zabiegał o zwiększenie polskiego stanu posiadania w WM Gdańsku, zwłaszcza w gdańskiej PKP.

Schilling Friedrich

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — matematyka i geometria. Ur. 9 IV 1868 w Hildesheim, zm. 25 V 1950 r. w Gladbeck w Westfalii. Od powstania gdańskiej uczelni aż do przejścia w 1936 r. na emeryturę był profesorem geometrii wykresnej; w latach 1917-1919 piastował urząd rektora.

Schirmacher Käthe

Pisarka, feministka, polityk. Ur. 6 VIII 1865 r. w Gdańsku, zm. 18 XI 1930 r. w Meran w Tyrolu. Studiowała w Paryżu i Zurychu. Dużo podróżowała po Europie. Była osobą wszechstronnie uzdolnioną. Uważano ją za jedną z najciekawszych kobiet w prowincji zachodniopruskiej. Tematyka gdańska także gościła w jej utworach i publicystyce.

W 1907 r. opublikowała książkę dla dzieci *Danziger Bilder*. W „Ost-deutsche Monatshefte” zamieściła nowelę *Heinrich Wilhelm Schirmacher — merkwürdige Begebenheiten seines Lebens*, w której przybliżyła czytelnikowi Gdańsk początku XIX w. Była działaczką Partii Niemiecko-Narodowej i w swoich publikacjach w latach dwudziestych często występowała przeciwko nowemu kształtowi wschodniej granicy Niemiec.

Schmidt Eduard

Posel do Volkstagu (USPD i SPD). Ur. 4 X 1887 r., zm. 23 VIII 1955 r. koło Stralsundu. Należał do Volkstagu I-V kadencji. Z powodu agitowania do strajku generalnego został w 1921 r. skazany na rok więzienia.

Scholtis Erich

Malarz. Ur. 29 III 1892 r. na Śląsku, zm. 11 XII 1964 r. w Akwizgranie. Często malował pejzaże Wielkich Żuław. W 1945 r. przebywał w Gdańsku, co znalazło odbicie w jego twórczości (obraz *Die Zerstörung Danzig*).

Schulz Anton

Lekarz. Ur. 22 I 1863 r. w Pruszczy Gdańskim, zm. po 1927 r. W 1913 r. po śmierci Paula Schrötera został ordynatorem oddziału chirurgicznego w szpitalu Najświętszej Marii Panny. Na stanowisku tym pracował co najmniej do 1927 r.

Schultz Lothar

Radiowiec. Ur. 6 I 1874 r. w Poznaniu. Do 1920 r. był zawodowym oficerem. Od lutego 1924 r. prowadził w Gdańsku działalność handlową. Był inicjatorem założenia w nadmorskim mieście rozgłośni radiowej. Na początku czerwca 1926 r. został jej kierownikiem administracyjnym. Odegrał dużą rolę w początkowym okresie rozwoju radiofonii w Gdańsku. Publikował na jej temat artykuły na łamach pism gdańskich i wychodzących w Niemczech.

Schulze Otto Friedrich Wilhelm

Rektor i profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — budownictwo morskie. Ur. 13 VIII 1868 r. w Wierzen nad Odrą, zm. 7 VI 1941 r. w Gdańsku. Od 1917 r. do przejścia dwadzieścia lat później na emeryturę pracował w gdańskiej uczelni jako profesor. W latach 1919-1923 piastował stanowisko rektora. W 1921 r. był inicjatorem powstania Gesellschaft der Freunde der TH Danzig. W latach 1924-1925 był członkiem Senatu WM Gdańska. W 1924 r. otrzymał na Politechnice w Berlinie dyplom doktora honoris causa.

Schulze-Pillot Gerhard

Rektor i profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — hydraulika, maszynoznawstwo. Ur. 7 X 1872 r. w Berlinie, zm. 18 III 1945 r. w Monachium. Z gdańską uczelnią był związany zawodowo od jej powstania do swojego przejścia w 1938 r. na emeryturę. W latach 1927-1928 był jej rektorem. W 1929 r. otrzymał godność doktora honoris causa Politechniki w Stuttgarcie.

Schuster Hans

Lekarz. Ur. 19 IV 1882 r. w Brandenburgii. Na początku 1919 r. podjął pracę w Gdańsku w Głównym Urzędzie Zaopatrzenia. W 1923 r. objął kierownictwo Poradni Sportu i Higieny. Rok później powierzono mu obowiązki lekarza zaufania w prewentorium dla invalidów wojennych i opiekę ortopedyczną w Urzędzie Opieki Społecznej w krajowej ubezpieczalni.

Schwandt Wilhelm

Duchowny protestancki. Ur. 27 X 1877 r. w Pucku, zm. 22 IX 1928 r. w Gdańsku. Od 1912 r. był pastorem w kościele św. Jana w Gdańsku. W latach 1913-1922 — przewodniczący Ewangelickiego Związku Parafialnego. W latach 1924-1927 był radcą konsystorsalnym. Obok prac o tematyce teologicznej jest autorem publikacji poświęconych wschodnio- i zachodniopruskiemu krajoznawstwu.

Schwartz Hubertus

Członek Senatu WM Gdańska. Ur. 5 VII 1883 r. w Soest w Westfal-

lii, zm. tamże 7 XI 1966 r. Od 1917 r. mieszkał w Gdańsku, gdzie piastował urząd radcy miejskiego. W 1920 r. został wybrany senatorem. W tym samym roku był członkiem gdańskiej delegacji, która podpisała 9 XI 1920 r. konwencję paryską. Był autorem pierwszego projektu gdańskiej konstytucji. W latach dwudziestych był jednym z najbardziej „liczących” się gdańskich senatorów. Uprawiał różnorodną tematycznie działalność publicystyczną. Był wiceprzewodniczącym Danziger Kunstverein i Kunstforschene Gesellschaft. W 1932 r. wyjechał z Gdańska do swojego rodzinnego miasta.

Schwarz Friedrich

Bibliotekarz. Ur. 22 VIII 1875 r. w Kassel, zm. najprawdopodobniej po 1963 r. w RFN-nie. Od 1904 r. pracował w Bibliotece Miejskiej w Gdańsku. W latach 1922-1935 był jej dyrektorem. Po odejściu do Wrocławia Otto Günthera kontynuował zaczęte przez swego poprzednika prace. Wniósł duży wkład w skatalogowanie i opracowanie zasobu Biblioteki Miejskiej. Opublikował sporo prac dotyczących największej gdańskiej biblioteki, historii Gdańska i związanych z nim osób. W 1936 r. wydał w Gdańsku książkę *Danzig. Führer durch Stadt und Umgebung*.

Schwegmann Heinrich

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa), prawnik i notariusz. Ur. 23 III 1877 r. w Halen koło Tecklenburga, zm. 23 I 1946 r. w Wersen koło Tecklenburga. Zasiadał w Volkstagu I-IV kadencji. Był założycielem i przewodniczącym Partii Niemiecko-Narodowej w Gdańsku. W listopadzie 1920 r. wchodził w skład gdańskiej delegacji, która podpisała w Paryżu konwencję polsko-gdańską. W 1931 r. został wybrany do Senatu. Wchodził do rad nadzorczych kilku gdańskich banków.

Selberg Otto

Ur. 1878 r., zm. 1959 r. Kierownik muzyczny Gdańskiej Rozgłośni Radiowej. Po 1933 r. zmuszony do rezygnacji z pracy w Radio.

Semrau Alfred

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa), duchowny.

Ur. 24 1882 r., zm. 18 VII 1947 r. w Greifswaldzie. W latach 1921-1931 mieszkał w Gdańsku. Należał do Volkstagu II kadencji. Od 5 V 1926 r. do 10 I 1928 r. był prezydentem Volkstagu. Wydawał „Danziger Kirchenblatt”.

Seredyński Marian

Pedagog. Ur. 1 VIII 1890 r. w Siedliskach, pow. Bóbrka, w województwie łwowskim, zm. 25 VIII 1959 r. w Gdańsku. W 1926 r. został dyrektorem nowo utworzonej Polskiej Szkoły Handlowej w Gdańsku. Trzy lata później otwarto Wyższą Szkołę Handlową, której został dyrektorem. Jego działalność w WM Gdańsku nie ograniczała się tylko do pracy zawodowej. Brał aktywny udział w życiu społeczno-kulturalnym gdańskiej Polonii.

Shepherd Eduard Henry Gerald

Konsul Generalny Wielkiej Brytanii w WM Gdańsku. Ur. 1886 r. w Torquay. Był długoletnim konsulem brytyjskim w Stanach Zjednoczonych. W latach 1937-1939 reprezentował w Gdańsku Wielką Brytanię. W lipcu 1939 r. zastąpił go sir Francis Shepherd.

Shepherd Francis M., sir

Konsul Generalny Wielkiej Brytanii w WM Gdańsku. Ur. 1893 r. Był reprezentantem Londynu w nadmorskim mieście w okresie ostatnich dwu miesięcy pokoju. Czynił wysiłki w kierunku załagodzenia pogorszących się stosunków polsko-gdańskich oraz polsko-niemieckich. W latach 1952-1954 był ambasadorem Wielkiej Brytanii w Polsce.

Siebeneichen Alfred

Działacz gospodarczy w WM Gdańsku. Ur. 24 III 1895 r. w Łodzi, zm. 5 VII 1964 r. najprawdopodobniej w Warszawie. W latach 1928-1935 pracował na stanowisku kierownika w Wydziale Handlowym Komisariatu Generalnego RP. Był również pełnomocnikiem polskiego przedstawicielstwa przy Gdańskim Urzędzie dla Handlu Zagranicznego. Brał udział w polsko-gdańskich rokowaniach gospodarczych. Aktywnie działał w organizacjach polskich w Gdańsku. Był członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki, komitetu redakcyjnego

„Rocznika Gdańskiego”, kierownikiem sekcji strzeleckiej KS „Gedania”, „Strzelca”, Związku Polaków. Autor wielu prac poświęconych gdańskiej problematyce gospodarczej, takich jak: *Życie gospodarcze Wolnego Miasta Gdańska* (Gdańsk 1928), *Rozwój czy upadek portu gdańskiego* (Warszawa 1926), *Rola Gdańska w życiu gospodarczym Polski* (Gdynia 1935) czy też napisanej wspólnie z Henrykiem Strasburgerem książki *Spór o Gdynię* (Toruń 1930). Od 1952 r. pracował jako samodzielny pracownik nauki w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie.

Siebenfreund Kurt Eduard Richard

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Liberalna), kupiec. Ur. 29 XI 1884 r. w Gdańsku. Zasiadał w Volkstagu III kadencji. W latach 1925-1927 wchodził w skład Senatu. Był właścicielem założonej w 1829 r. firmy W. F. Burau. Od 1920 r. był członkiem Izby Handlowej i przewodniczył w niej komisji do spraw papieru. Był członkiem zarządu Towarzystwa Wypadkowego, członkiem kuratorium Muzeum Miejskiego, Rady Ochrony Zabytków i innych stowarzyszeń.

Ślowski Stanisław

Delegat RP w Radzie Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku, publicysta. Ur. 11 XII 1881 r. w Poznaniu. W lutym 1920 r. oddelegowany do Komisariatu Generalnego RP. Od grudnia tegoż roku do września 1925 r. delegat RP w Radzie Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Autor prac: *Dostęp Polski do morza a interesy Prus Wschodnich* (Gdańsk 1925), *Gdańsk, Polska a Niemcy* (Poznań 1926) i innych.

Sołtysik Kazimierz Józef

Pedagog. Ur. 2 III 1893 r. w Przemyślu, zm. zamordowany najprawdopodobniej 11 XI 1939 r. w Piaśnicy. Od 1929 r. zatrudniony w Gimnazjum Polskim w Gdańsku. Członek Zarządu Macierzy Szkolnej — od 1933 r. kierownik jej biura. W latach 1933-1934 był rzeczoznawcą polskiego przedstawicielstwa przy zawieraniu umów polsko-gdańskich.

Spill Friedrich

Posel do Volkstagu (SPD). Ur. 5 VII 1872 r. w Prusach Wschodnich,

zm. w lecie 1945 r. w Pruszczy Gdańskim. Należał do Volkstagu I-IV kadencji. Od 11 I 1928 do 7 XII 1930 r. piastował godność prezydenta Volkstagu. Działal w związkach zawodowych.

Splett Carl Maria

Biskup gdański. Ur. 17 I 1898 r. w Sopocie, zm. 5 III 1964 r. Jego ojciec, Franz Splett, był znany działaczem gdańskiej partii Centrowej. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1921 r. W latach 1921-1924 studiował w Rzymie. Przez następne siedem lat był wikariuszem w gdańskich kościołach: św. Brygidy i św. Mikołaja. W 1935 r. został mianowany administratorem parafii katedralnej w Oliwie. Przeprowadził przebudowę i generalny remont organów oliwskich. Udzielał się w stowarzyszeniach katolickich. W dniu 13 VI 1938 r. otrzymał bullę nominacyjną na biskupa gdańskiego. Jego konsekracja odbyła się 24 VIII 1938 r. w katedrze oliwskiej. Decyzję o mianowaniu Spletta nowym biskupem gdańskim w dużym stopniu trzeba wiązać z kwestią utworzenia polskich parafii personalnych w Gdańsku. W latach II wojny zarządzał on także diecezją chełmińską. W procesie pokazowym w Gdańsku został skazany w 1946 r. na osiem lat więzienia. Dopiero pod koniec 1956 r. otrzymał pozwolenie na wyjazd do RFN-u. Od lat podejmowane są w kręgach katolickich w RFN-ie, a od od kilku lat w Polsce próby rehabilitacji poczynił biskupa Spletta. W Polsce gorącym orędownikiem pełnej rehabilitacji gdańskiego biskupa jest ksiądz Stanisław Bogdanowicz. Kwestii tej poświęcił utrzymaną w bardzo emocjonalnym tonie książkę, której celem jest ukazanie działalności Spletta wyłącznie w pozytywnym świetle. Wywody Stanisława Bogdanowicza w świetle ustaleń innych autorów trudno jest w pełni zaakceptować. Tak np. ksiądz Antoni Baciński stwierdza, że biskup Splett „Ulegał presji hitlerowskiej i wydawał niektóre zarządzenia, które były szkodliwe i przykre dla Polaków, zamieszkających na terenie diecezji gdańskiej” (s. 33). Inny stojący bardzo blisko środowiska kościelnego autor, Drzycimski, określa biskupa Spletta jako „zwolennika hitlerowców”, „który zaledwie tolerował Polaków. Nic też dziwnego, że w czasie II wojny światowej zaczął likwidować w Kościele ich prawa” (s. 339). Wiele kontrowersyjna działalność biskupa świadczy o tym, że nie jest on postacią mogącą służyć polsko-niemieckiemu pojednaniu.

Splett Franz

Posel do Volkstagu (Centrum), nauczyciel. Ur. 3 V 1868 r. Karonowie, zm. 3 X 1926 r. w wypadku samochodowym w Gdyni. Stu-

diował w Berlinie i Innsbrucku. Od 1891 r. pracował jako nauczyciel w Sopocie. Był pierwszym wiceprezydentem Volkstagu. Uczestniczył w posiedzeniach Volkstagu I i II kadencji. Napisał kilka książek, m.in. o Marii von Hohenzollern.

Stachnik Richard

Ksiądz, poseł do Volkstagu (Centrum). Ur. 7 VII 1894 r. w Pile, zm. 28 II 1982 r. w Coesfeld w Westfalli. Miał duży wkład w organizację katolickich związków młodzieżowych w WM Gdańsku. W latach 1923-1928 był wikarym w kościele św. Mikołaja. Od 1928 r. nauczał religii w Miejskim Gimnazjum. Dwa lata później został duszpasterzem gdańskich studentów. W 1933 r. ze względu na obciążenia pracą polityczną zrezygnował z tej działalności. Był posłem do Volkstagu V i VI kadencji. W marcu 1933 r. przejął kierownictwo partii Centrum i stał na jej czele do 21 X 1937 r., tzn. do jej delegalizacji przez Senat Arthura Greisera. Występował zdecydowanie przeciwko łamaniu prawa przez gdańską NSDAP. Został pobity do nieprzytomności przez hitlerowskich bojówkarzy i spędził sześć miesięcy w więzieniu. W 1937 r. gdańscy narodowi socjaliści zabronili mu prowadzenia działalności duszpasterskiej. Wydał informator biograficzny *Danziger Priesterbuch 1920-1945; 1945-1965* (Hildesheim 1965).

Steffen Franz

Diennikarz. Ur. 24 X 1885 r. w Starym Kawkowie, pow. olsztyński, zm. prawdopodobnie w 1945 r. w Gdańsku. Od 1924 r. był naczelnym redaktorem centrowej „Danziger Landes-Zeitung”. Współpracował z wieloma pismami. Publikował większe objętościowo prace na temat partii Centrum, Kościoła katolickiego. Do 1937 r. redagował „Danziger Volkzeitung”.

Steinbrück Karl

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa), konsul Panamy, kupiec. Ur. 27 X 1869 r. Szczecin, zm. pod koniec marca lub w kwietniu 1945 r. w Gdańsku. Piastował różne honorowe funkcje w WM Gdańsku. Uczestniczył w obradach Volkstagu VI kadencji. Był ostatnim posłem antyhitlerowskiej opozycji zasiadającym w gdańskim parlamencie.

Strasburger Henryk

Komisarz Generalny RP w WM Gdańsku. Ur. 28 V 1887 r. w Niemcach w Zagłębiu Dąbrowskim, zm. 2 V 1951 r. w Londynie. W latach 1920-1921 wchodził w skład polskiej delegacji na rokowania pokojowe w Rydze. Przed gdańską nominacją był podsekretarzem stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Wcześniej był podsekretarzem stanu w Ministerstwie Przemysłu i Handlu. W latach 1924-1932 sprawował stanowisko Komisarza Generalnego RP w WM Gdańsku. Wśród polskich przedstawicieli w międzywojennym Gdańsku był bezspornie największą indywidualnością. Wybitne zdolności łączyły się u niego z olbrzymią pracowitością. Dążył do normalizacji stosunków polsko-gdańskich i do porozumienia z gdańskimi sferami gospodarczymi, gdyż dostrzegał, iż rozstrzygnięcie polsko-gdańskich konfliktów na forum Ligi Narodów osłabia w sumie pozycję Rzeczypospolitej w Gdańsku. Zmierzał do pogłębienia gospodarczej integracji WM Gdańska z Polską. Współpracował z koalicją centrowo-lewicową, która w początkowym okresie swoich rządów doprowadziła do odprężenia stosunków polsko-gdańskich. Będąc rzecznikiem współpracy gospodarczej między Rzeczypospolitą a WM Gdańskiem, był równocześnie przeciwnikiem polityki ustępstw. Stojąc na stanowisku konieczności rozbudowy portu w Gdyni uważał, że błędem jest dyskryminowanie portu gdańskiego, gdyż będzie to stanowiło argument propagandowy dla strony niemieckiej. Po upadku koalicji centrowo-lewicowej polityka porozumienia z WM Gdańskiem okazała się być iluzoryczną. Strasburger stopniowo odchodził od koncepcji oparcia polskiej polityki w Gdańsku na kręgach szukających porozumienia z Rzeczypospolitą. Mimo czynionych wysiłków nie był w stanie poprawnie ułożyć swoich stosunków z gdańską Polonią, której niektórzy przedstawiciele wręcz zarzucali mu winę za osłabianie polskich wpływów w nadmorskim mieście. W kwietniu 1931 r. złożył prośbę o dymisję, która nie została wówczas przyjęta. W lutym następnego roku jego podanie o dymisję zostało już przez rząd polski zaakceptowane. Po opuszczeniu w dniu 28 II 1932 r. Gdańska Strasburger nadal przejawiał zainteresowanie problematyką WM Gdańska. Wyrazem tego była książka *Sprawa Gdańska* (Warszawa 1937). Ogłosił także wiele innych prac dotyczących problematyki morskiej. Był członkiem zarządu Ligi Morskiej i Kolonialnej. W latach 1933-1939 był prezesem „Lewiatana”, największej polskiej organizacji kapitału prywatnego. Od 1937 r. utrzymywał kontakty z działaczami Frontu Morges. W rządzie emigracyjnym otrzymał tekę ministra skarbu (1939-1943), a później tekę ministra do spraw Dalekiego Wschodu (1943-1944). Pozostał na emigracji. W latach 1945-1949 był ambasadorem Polski w Wielkiej Brytanii.

Stremme Hermann

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — geolog. Ur. 15 V 1879 r. w Krefeld, zm. 26 IV 1961 r. w Berlinie. W latach 1914-1945 profesor mineraologii i geologii w gdańskiej uczelni. W roku akademickim 1928/1929 był jej rektorem.

Strunk Hermann

Senator WM Gdańska. Ur. 18 IV 1882 r. w Dobien koło Wittembergi, zm. 6 II 1933 r. w Gdańsku. W 1919 r. został mianowany radcą szkolnym w Gdańsku. W latach 1920-1931 był senatorem Nauki, Sztuki i Oświaty w WM Gdańsku. Założył i był przewodniczącym „Deutsche Heimatbund Danzig”. Był współwydawcą serii „Heimatblätter”. W 1921 r. był inicjatorem „Deutschkundliche Wochen”. Miał duży wpływ na oblicze szkolnictwa, nauki i kultury w Gdańsku w latach dwudziestych. Szczególnie duże znaczenie przywiązywał do rozwoju gdańskiej uczelni. Był bezspornie jednym z najaktywniejszych animatorów życia kulturalnego, naukowego i oświatowego w latach dwudziestych w WM Gdańsku. W 1930 r. w Gdańsku ukazała się jego praca *Kulturpolitik und Kulturleistung in der Freien Stadt Danzig 1920-1930*.

Strutt Eduard Lisile

Zastępca Reginalda Towera. Pod koniec 1920 r. pełnił obowiązki Wysłannika Komisarza LN. W imieniu Głównych Mocarstw Sprzymierzonych ogłosił 15 XI 1920 r. na uroczystym posiedzeniu Zgromadzenia Konstytucyjnego powstanie WM Gdańska. W dniu 15 XII 1920 r. został wybrany

Stumpf Erich Albert Moritz

Złotnik. Ur. 14 XI 1877 r. w Gdańsku, zm. po 1925 r. Był właścicielem sklepów złotniczych m.in. w Sopocie i we Wrzeszczu. Jego salon sprzedaży przy ul. Długiej 29 funkcjonował do 1945 r.

Sucharski Henryk

Ur. 12 XI 1898 r. w Gręboszowie na Rzeszowszczyźnie, zm. 30 VIII

1946 r. w Neapolu. W 1938 r. został mianowany komendantem Wojskowej Składnicy na Westerplatte. Dowodził obroną 1-7 IX 1939 r.

Szysko-Bohusz Marian Wacław

Malarz, pedagog. Ur. 15 II 1901 r. w Trokienikach na Wileńszczyźnie. W latach 1935-1939 był zatrudniony w Gimnazjum Polskim w Gdańsku. Wystawiał swoje prace w Gdańsku, Gdyni i w głębi Polski. Po 1945 r. mieszkał w Londynie.

Taudien Kurt

Cukiernik, właściciel kawiarni i zakładu produkcji sękaczy. Ur. 5 XII 1895 r. w Gdańsku. Na początku lat dwudziestych otworzył w centrum Sopotu nowoczesną cukiernię, a w 1924 r. w Gdańsku na ulicy Długiej 51 kawiarnię. Dwa lata później zakupił pobliskie domy i otworzył dużą, wielkomięjską kawiarnię.

Teclav Richard

Diennikarz, polityczny emigrant. Ur. 1 II 1896 r., zm. 21 VII 1956 r. w Londynie. Publikował w organie gdańskiej socjaldemokracji „Danziger Volksstimme”. Swoje artykuły, które cieszyły się wśród czytelników dużą popularnością, opatrzył pseudonimem „Ricardo”. W końcu maja 1933 r. udał się na polityczną emigrację do Czechosłowacji. W Brnie wraz z Rolfem Reventlow i Willy Schaberem wydawał „Press Service”. Na początku 1939 r. udał się do Wielkiej Brytanii, gdzie współpracował z emigracyjną prasą.

Temp Erich

Posel do Volkstagu (NSDAP), komisaryczny nadburmistrz Sopotu, pedagog. Ur. 28 V 1904 r. w Złotowie. Zasiadał w Volkstagu VI kadencji. W 1931 r. wstąpił do NSDAP. Po przejęciu władzy w WM Gdańsku przez NSDAP odgrywał dużą rolę w różnych gremiach pedagogicznych. Od 1933 r. stał na czele władz miejskich w Sopocie.

Thermann Edmund Freiherr, von

Konsul Generalny Niemiec w WM Gdańsku. Ur. 6 III 1884 r. w Ko-

lonii. W 1902 r. odbywał służbę wojskową w Gdańsku w pułku huzarów gwardii przybocznej. Od kwietnia 1925 r. do połowy 1933 r. kierował niemieckim przedstawicielstwem w Gdańsku. Przejawiał wiele inicjatywy w uzyskiwaniu w Berlinie wsparcia finansowego dla działalności gdańskich organizacji, stowarzyszeń, imprez kulturalnych, przedsięwzięć oświatowych, wydawniczych, które miały służyć wzmacnianiu niemieckich wpływów w WM Gdańsku. Podania o dotacje opiniował. Ścisłe współpracował z Deutsche Stiftung. Wywierał w sposób pośredni wpływ na posunięcia gdańskich władz. Był przeciwny podejmowanym przez centrowo-lewicowy Senat próbom normalizacji stosunków polsko-gdańskich. Postulował swoim przełożonym w Berlinie podjęcie bardziej energicznych działań, które by zapobiegły próbom współpracy gospodarczej niektórych gdańskich partii z Polską. Miał duży wpływ na posunięcia gdańskich władz. Po wyjeździe z nadmorskiego miasta został niemieckim posłem w Buenos Aires. Jeszcze podczas pobytu w Gdańsku w dniu 1 IV 1933 r. został członkiem partii hitlerowskiej. Jako jeden z pierwszych niemieckich dyplomatów wstąpił do SS. Na początku 1943 r. został Sturmbahnführerem w Waff-SS, co było nader nietypowym przebiegiem kariery w elitarnej grupie niemieckich dyplomatów.

Tournelle Guy Leroy, de la baron

Konsul, później Konsul Generalny Francji w WM Gdańsku. Ur. 1896 r. Od 1925 r. w służbie dyplomatycznej. W Gdańsku sprawował urząd konsula od grudnia 1934 do września 1939 r. W sierpniu 1939 r. został mianowany przez władze francuskie Konsulem Generalnym. Przejawiał dużą aktywność polityczną. Miał dar obserwacji i zdobywania informacji od swych rozmówców. Ułatwiała mu to dobra znajomość języka niemieckiego. Był wśród konsułów w WM Gdańsku jednym z najwnikliwszych obserwatorów gdańskiej sceny politycznej. Jego raporty z Gdańska świadczą o tym, że był dyplomatą wysokiej klasy i miał gruntowną wiedzę w zakresie stosunków politycznych.

Tower Reginald

Wysoki Komisarz Ligi Narodów w WM Gdańsku, przedstawiciel Głównych Mocarstw w Gdańsku. Od 1885 r. pracował w brytyjskiej służbie dyplomatycznej. W dniu 12 XI 1919 r. został mianowany tymczasowym Wysokim Komisarzem LN w Gdańsku. Dziewięć dni później przybył do Gdańska z nieoficjalną wizytą informacyjną. W dniu 14 VI 1920 r. otworzył inauguracyjne posiedzenie gdańskiego parlamen-

tu. Był odpowiedzialny za utrzymanie porządku na obszarze przyszłego WM Gdańska. Latem w wypadkach w gdańskim porcie zajął postawę niezdeterminowaną, co osłabiło jego pozycję. Jego mandat tymczasowego Wysokiego Komisarza LN wygasł 15 XI 1920 r. Tower, podobnie jak jego brytyjscy następcy, działał w Gdańsku mając przede wszystkim na względzie interesy Londynu.

Töpfer Karl

Posel do Volkstagu (SPD). Ur. 16 VIII 1888 r. w Dąbiu, zm. po roku 1960 r. najprawdopodobniej w Hamburgu. Od 1927 r. był sekretarzem Związku Drukarzy. W 1933 r. został przewodniczącym Allgemeinen Arbeiterverbandes. Był członkiem ostatniego Volkstagu. Odgrywał dużą rolę w antyhitlerowskiej opozycji. Spełniał rolę łącznika między gdańską socjaldemokracją a skandynawskimi przeciwnikami narodowego socjalizmu. Był przez gdańską policję polityczną represjonowany. Pod koniec 1937 r. zdecydował się na ostateczne opuszczenie Gdańska i udanie się na emigrację do Szwecji. Po II wojnie wrócił do Niemiec.

Trichel Adolf

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa), pedagog. Ur. 26 X 1869 r. w Prabutach, zm. 1 IV 1926 r. w Gdańsku. Należał do Volkstagu I kadencji. Od 29 IX 1921 do 30 VI 1923 r. był jego prezydentem. Był w latach 1921-1926 dyrektorem Gimnazjum Miejskiego.

Trommsdorf Paul

Bibliotekarz. Ur. 19 V 1870 r. w Erfurcie, zm. 22 II 1940 r. W latach 1908-1922 kierował Biblioteką Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku. Jest autorem pracy *Die Bibliotheken der deutschen Technischen Hochschulen* (Berlin 1928).

Urbanek Michał Władysław

Pedagog. Ur. 18 IX 1886 r. w Dębicy, woj. rzeszowskie, zm. 18 II 1982 r. w Sopocie. We wrześniu 1926 r. podjął pracę jako polonista w Gimnazjum Polskim w Gdańsku. Działał w harcerstwie. Był członkiem Zarządu Ligi Morskiej i Kolonialnej. W Gimnazjum Polskim za-

inicjował powstanie harcerskiej drużyny morskiej. Działal na polu kulturalno-oświatowym w organizacjach Polonii gdańskiej i w Towarzystwie Przyjaciół Nauki i Sztuki. Współpracował m.in. z „Gazetą Gdańską” i „Gazetą Kaszubską”. W latach 1945-1967 uczył w Liceum im. Bolesława Chrobrego w Sopocie.

Valentini Gustav Emil

Lekarz. Ur. 22 X 1862 r. w Prusach Wschodnich, zm. 1929 r. najprawdopodobniej w Gdańsku. W latach 1899-1929 był ordynatorem oddziału wewnętrzznego w szpitalu diakonisek w Gdańsku przy ul. Nowe Ogrody.

Volkmann Ernst

Finansista. Ur. 25 II 1881 r. w Kettwig w Zagłębiu Ruhry, zm. 27 III 1959 r. w Hamburgu. Pracował w pruskim ministerstwie finansów. W latach 1921-1928 był senatorem do spraw hiperinflacji w WM Gdańsku i wprowadzeniem do obiegu nowej waluty, gdańskiego guldena. Był znanym badaczem twórczości i życia Johanna Wolfganga von Goethego i przewodniczącym Towarzystwa Goethego.

Volmar Erich

Konserwator. Ur. 13 III 1887 r. w Gdańsku, zm. 19 V 1975 r. w Würzburgu. W Monachium i Gdańsku studiował architekturę. W 1926 r. został w Gdańsku kierownikiem urzędu doradztwa budowlanego i konserwacji zabytków. Sprawował pieczę nad pracami konserwatorskimi w Kościele Mariackim, a w latach 1934-1940 nad pracami zmierzającymi do przywrócenia do dawnej świetności gdańskich kamieniczek.

Wagner Richard

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Liberalna), kierownik ośrodka prasowego w Senacie WM Gdańska. Ur. 12 I 1882 r. w Friedrichsthal koło Saarbrücken, zm. 15 X 1962 r. w Berlinie. Wchodził w skład Volkstagu II kadencji. Od 1919 r. był działaczem Danziger Heimatdienst. W 1920 r. został aresztowany przez Polaków pod zarzutem szpiegostwa i w polskim więzieniu spędził kilka miesięcy. W latach

1925-1930 kierował ośrodkiem prasowym gdańskiego Senatu. Później przeszedł do pracy w gdańskim Archiwum. W 1931 r. przeniósł się z Gdańska do Berlina. Jest autorem pracy *Die Entwicklung der Danziger Presse seit 1919* (Danzig 1928).

Walzer Paul

Landrat w powiecie Gdańskie Niziny. Ur. 19 VI 1879 r. Urząd landrata sprawował od 1 IV 1921 r. Był członkiem rady finansowej i komisji bankowej w Danziger Bank.

Wangerin Walther

Profesor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — botanik. Ur. 15 IV 1884 r. w Giebichenstein koło Halle, zm. 19 IV 1938 r. w Gdańsku. W 1913 r. został zatrudniony w gdańskiej uczelni — od 1922 r. jako profesor. Był aktywny na polu ochrony środowiska naturalnego na obszarze WM Gdańska. Kierował także działem w Gdańskim Muzeum Przyrodniczym i Prehistorii.

Weber Fritz

Redaktor. Posel do Volkstagu (SPD). Ur. 14 XII 1894 r. w Rathe-nau, zm. zamordowany 30 VIII 1944 r. w Neuengamme. Z zawodu był optykiem. Od 1918 r. związany z Gdańskiem. W 1920 r. podjął pracę w „Danziger Volksstimme”, których w latach trzydziestych został naczelnym redaktorem. Odgrywał dużą rolę w gdańskiej SPD i był jej reprezentantem w Volkstagu III-VI kadencji. Po 1933 r. redagując „Danziger Volksstimme” wykazał wiele wyczucia politycznego i odwagi. W dużej mierze dzięki jego wysiłkom ten dziennik stał się głównym organem prasowym antyhitlerowskiej opozycji w WM Gdańsku i liczącym się pismem socjaldemokratycznym wydawanym przez osoby narodowości niemieckiej. W 1936 r. konfiskaty gazety nasiliły się i wkrótce przestała się ona ukazywać. We wrześniu tegoż roku Weber opuścił Gdańsk i zamieszkał w Lubece. W sierpniu 1944 r. został przez gestapo aresztowany i osadzony w obozie koncentracyjnym Neuengamme.

Weinkrantz Alfred

Bankowiec. Dyrektor filii Banku Drezdeńskiego w Gdańsku. W 1938 r. wyemigrował do USA.

Weise Gerhard

Posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa), prawnik. Ur. 22 II 1887 r. Chojnicach. Należał do Volkstagu V i VI kadencji. W 1922 r. został w Gdańsku radcą rządowym. Od 1925 r. miał w Gdańsku praktykę adwokacką. Początkowo działał w obronie demokracji w WM Gdańsku. Później jednak uległ presji narodowych socjalistów i doprowadził w maju 1937 r. do samorozwiązania Partii Niemiecko-Narodowej.

Werner Eugen

Posel do Volkstagu (SPD), działacz związkowy. Ur. 6 VII 1876 r. w Kłajpedzie, zm. 6 VII 1957 r. w Braunlage/ Harz. W latach 1908-1912 był przewodniczącym SPD w Królewcu. Wchodził w skład Volkstagu II-IV kadencji. Był przewodniczącym Allgemeinen Gewerkschaftsbundes i członkiem Komisji Portowej.

Weiss Paul

Posel do Volkstagu (Centrum), pedagog. Ur. I II 1884 r. w pow. bytowski. Uczestniczył w posiedzeniach Volkstagu wszystkich kadencji. Był przewodniczącym Stowarzyszenia Katolickich Nauczycieli w WM Gdańsku, sekretarzem w Izbie Nauczycielskiej, zastępcą przewodniczącego Rady Nauczycielskiej Miasta Gdańska.

Wiatrak Antonio

Generalny Konsul Gwatemali, konsul Nikaragui i Hondurasu. Ur. 21 V 1868 r. koło Poznania. W 1910 r. założył w Berlinie firmę importu kawy, którą później przeniósł do Gdańska. Przejawiał aktywność w kierunku pogłębiania współpracy gospodarczej WM Gdańska i Polski z państwami Ameryki Środkowej.

Wiechmann Hans

Posel do Volkstagu (SPD), związkowiec. Ur. 30 IV 1895 r. w Gdańsku, zm. zamordowany w maju lub czerwcu 1937 r. w Prusach Wschodnich. W prasie i źródłach spotyka się także pisownię nazwiska „Wichmann”. Należał do Volkstagu V i VI kadencji. Był działaczem związkowym i socjaldemokratycznym. Przez siedem lat stał na czele Wol-

nych Związków Zawodowych na kolei w Gdańsku. Był zatrudniony od 1927 r. jako urzędnik w PKP. Od 1933 r. był posłem z listy SPD do gdańskiego parlamentu. Wykazywał bezkompromisową postawę wobec antydemokratycznych poczynań gdańskiej NSDAP. Z racji zatrudnienia w PKP miał możliwość, po delegalizacji w październiku 1936 r. gdańskiej SPD, utrzymywać kontakt z przebywającymi na terenie Polski gdańskimi przeciwnikami hitleryzmu i dostarczać działającej już w warunkach półlegalności opozycji prasę i inne materiały. W dniu 25 V 1937 r. został uprowadzony w Oliwie przez funkcjonariuszy gdańskiej Policji Politycznej i gestapo. Ponieważ sprawa „zniknięcia” socjaldemokratycznego posła nabrała w Polsce i w Zachodniej Europie dużego rozgłosu, narodowi socjaliści chcąc odwrócić podejrzenia sfingowali list, jaki miał rzekomo napisać Wiechmann z ogarniętej wojną domową Hiszpanii do Arthura Brilla, jak i „znalezienie” dokumentów na terenie Polski. W świetle późniejszych ustaleń nie ulega wątpliwości, że gdański socjaldemokrata został uprowadzony i zamordowany przez narodowych socjalistów, którzy w ten sposób chcieli zastraszyć innych gdańskich opozycjonistów. Zamordowanie Wiechmanna stanowiło symbol bezprawia gdańskich hitlerowców wobec mających inne zapatrywania polityczne gdańskich Niemców. W dniu 5 X 1993 r. przy ul. Sieroczej w Gdańsku w budynku, w którym się mieściła redakcja „Danziger Volksstimme”, odsłonięto tablicę upamiętniającą Wiechmanna jak i polskich i niemieckich przeciwników narodowego socjalizmu w WM Gdańsku.

Wierciński-Kaiser Willibald

Senator (Centrum, NSDAP). Ur. 20 I 1888 r. w Dreźnie. Jego ojciec a także po części matka wywodzili się z Pucka. Od grudnia 1920 r. był zatrudniony w Sopocie jako radny miejski. W 1924 r. został wybrany senatorem. Po 1933 r. opowiedział się za narodowym socjalizmem i wykazywał typową dla neofity postawę. Zmienił także swoje nazwisko na Kaiser.

Wilpert Friedrich, von

Diennikarz, publicysta. Ur. 30 VII 1893 r. w Kurlandii, zm. najprawdopodobniej w latach siedemdziesiątych. W latach 1920-1942 kierował w „Danziger Neueste Nachrichten” działem lokalnym i międzynarodowym. Współpracował z „Kölnische Zeitung”. Wielokrotnie jeździł jako korespondent największej gdańskiej gazety na posiedzenia Ligi Narodów do Genewy, jak i do Londynu, Paryża, Rzymu. Był

członkiem gdańskiej delegacji gospodarczej do Moskwy, Leningradu i Kijowa. Był przewodniczącym Verband der Danziger Presse. W 1942 r. otrzymał zakaz pisania. Po II wojnie pracował jako dziennikarz w RFN. Publikował też na temat dziejów Gdańska i kwestii granicy polsko-niemieckiej. Jest autorem książki *The Oder-Neisse Problem. Towards fais play in Central Europe* (Bonn 1969).

Wiłkomirski Kazimierz

Muzyk. Ur. 1 IX 1900 r. w Moskwie, zm. 7 III 1995 r. w Warszawie. W latach 1934-1939 był dyrektorem Konserwatorium Macierzy Szkolnej w Gdańsku. Był także prezesem i wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Muzycznego w Gdańsku.

Wnuck Wilhelm, von

Posel do Volkstagu (NSDAP). Ur. 1 V 1889 r. w Lidzbarku. Do NSDAP wstąpił w 1925 r. Był zastępcą Hansa Hohnfeldta w pierwszym okresie istnienia NSDAP w WM Gdańsku. Należał do Volkstagu IV-VI kadencji. Od 26 III 1931 do 18 I 1933 r. oraz od 20 VI 1933 r. był prezydentem Volkstagu. W kwietniu 1936 r. udał się do Hanoweru.

Wodzicki Roman

Urzędnik Komisariatu Generalnego RP w WM Gdańsku, publicysta. Ur. 31 VII 1904 r. we Lwowie, zm. najprawdopodobniej w latach osiemdziesiątych. W latach 1928-1934 był zatrudniony w Komisariacie Generalnym RP w Gdańsku. Należał do komitetu redakcyjnego „Rocznika Gdańskiego”. Napisał *Wspomnienia. Gdańsk-Warszawa-Berlin 1928-1939* (Warszawa 1972).

Wohl Alfred

Profesor i rektor Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku — chemik. Ur. 3 X 1863 r. w Grudziądzu, zm. 25 XII 1939 r. w Sztokholmie. W latach 1913-1915 był rektorem gdańskiej uczelni. Pracował tu najprawdopodobniej do 1928 r. W 1938 r. wyemigrował do Szwecji.

Zarske Wilhelm

Dziennikarz. Ur. 9 VII 1910 r. w Gdańsku, zm. najprawdopodobniej pod koniec II wojny. Wstąpił do NSDAP w listopadzie 1930 r. W czerwcu 1932 r. został naczelnym redaktorem „Der Vorposten”. Był jednym z najbardziej zaufanych współpracowników Alberta Forstera. W marcu 1940 r. zaczął redagować „Krakauer Zeitung”. Od 1941 r. był korespondentem w Sztokholmie. Po 1943 r. nie dysponujemy na temat jego osoby żadną informacją.

Zeuner Robert

Malarz. Ur. 2 II 1885 r. w Gdańsku, zm. tamże VI 1945 r. Utrwał na swoich płótnach piękno gdańskiej architektury, malował morze, był dobrym portrecistą. Wykonywał ilustracje do książek, prospekty reklamowe.

Ziehm Ernst

Prezydent Senatu Wolnego Miasta Gdańska, posel do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa), prawnik. Ur. 1 V 1867 r. w powiecie Wielkie Żuławy, zm. 7 VII 1962 r. w Timendorfer Strand koło Lubecki. Ukończył w Gdańsku Królewskie Gimnazjum. W Lipsku i Berlinie studiował prawo i nauki polityczne. W 1914 r. został mianowany dyrektorem trybunału administracyjnego w Gdańsku. Od 1922 r. był prezydentem Najwyższego Sądu Administracyjnego w Gdańsku. Brał udział w pracach nad gdańską konstytucją. Należał do Volkstagu I-V kadencji. Podobnie jak w Partii Niemiecko-Narodowej, tak i w gdańskim parlamencie odgrywał pierwszoplanową rolę. Od 6 XII 1920 do 10 XII 1924 r. był wiceprezydentem Senatu. W dniu 9 I 1931 r. został wybrany prezydentem Senatu i na stanowisku tym pozostawał do 30 V 1933 r. Był sprawnym administratorem. Jednym z podstawowych celów jego działalności było utrzymanie niemieckiego charakteru Gdańska i jego więzów z Rzeszą Niemiecką. W Volkstagu V kadencji nie przejawiał dużej aktywności politycznej. Po 1935 r. wycofał się z prowadzenia działalności politycznej. Z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin otrzymał życzenia od przywódców gdańskiej NSDAP, co przemawia za tym, iż dość szybko pogodził się z „realiami”. W 1956 r. wydał w Marburgu swoje gdańskie wspomnienia *Aus meiner politischen Arbeit in Danzig 1914-1939*.

Ziehm Franz

Poseł do Volkstagu (Partia Niemiecko-Narodowa). Ur. 9 I 1866 r. w powiecie Wielkie Żuławy, zm. 12 V 1933 r. Wchodził w skład Volkstagu I kadencji. Piastował godność senatora — zajmował się sprawami rolnictwa, rybołówstwa, lasów. Był w radach nadzorczych kilku gdańskich banków.

Ziesmer Curt

Grafik, malarz. Ur. 19 III 1890 r. w Gdańsku. Koncentrował się na pracach reklamowych, ilustracjach książkowych, plakatach. Uzyskiwał nagrody na konkursach w Niemczech.

Zint Hans

Poseł do Volkstagu (Partia Socjalistów Większościowych). Ur. 15 IX 1882 r. w Sztumie, zm. 1945 r. przypuszczalnie w Jeleniej Górze. Brał udział w obradach Volkstagu I kadencji. Od 1921 r. był prezydentem Sądu Wyższego. Przewodniczył Liga für Menschenrechte i Towarzystwu Schopenhauera. Był aktywnym pacyfistą. Od 1930 r. mieszkał w Szczecinie a później we Wrocławiu. W 1933 r. z powodów politycznych przeszedł na wcześniejszą emeryturę.

Żychoń Jan Henryk

Oficer wywiadu. Ur. 1 I 1902 r. w podkrakowskiej Skawinie, zm. 18 V 1944 r. podczas walk o wzgórze San Angelo. Był pracownikiem polskiego wywiadu na odcinku niemieckim. W 1928 r. został oficjalnie przydzielony do Wydziału Wojskowego Komisariatu Generalnego RP, nieoficjalnie natomiast zajmował się zadaniami wywiadowczymi. Działalność w WM Gdańsku ulatwiał mu immunitet dyplomatyczny. W 1930 r. mianowano go szefem Ekspozytury nr 3 w Bydgoszczy. Od 1936 r. udało mu się dotrzeć poprzez zwerbowaną agentkę „do samego wnętrza Abwehrstelle w Gdańsku” (Jastrzębski, s. 37).

Kalendarium ważniejszych wydarzeń w WM Gdańsku 1920-1939

- 2 II 1919 Heinrich Sahn został wybrany nadburmistrzem miasta Gdańska.
- 23 III 1919 Kilkadziesiąt tysięcy gdańskich Niemców protestowało na Targu Siennym przeciwko zamysłowi odłączenia Gdańska od Rzeszy.
- 28 VI 1919 Traktat wersalski-decyzja o utworzeniu Wolnego Miasta Gdańska.
- 10 I 1920 Ukonstytuowanie Wolnego Miasta Gdańska.
- 9 II 1920 Wymarsz ostatnich niemieckich oddziałów wojskowych z Gdańska.
- 16 V 1920 Wybory do Zgromadzenia Konstytucyjnego.
- 14 VI 1920 Pierwsze posiedzenie Zgromadzenia Konstytucyjnego.
- 13 VIII 1920 Przyjęcie konstytucji.
- 9 XI 1920 Konwencja paryska.
- 15 XI 1920 Oficjalne proklamowanie Wolnego Miasta Gdańska.
- 6 XII 1920 Ukonstytuowanie się Volkstagu. Nadburmistrz Gdańska Heinrich Sahn zostaje wybrany prezydentem Senatu Wolnego Miasta Gdańska.
- 1 V 1921 Senat przejmuje kompetencje magistratu miasta Gdańska.
- 8 X 1921 Układ prowizoryczny w sprawie port d'attaché.
- 24 X 1921 Umowa warszawska.
- 1 XII 1921 Przejście pod polską administrację linii kolejowych na obszarze WM Gdańska.
- 1 I 1922 Inkorporacja WM Gdańska w granice polskiego terytorium celnego.
- 8 V 1922 Biskup Eduard O'Rourke został mianowany apostolskim administratorem na obszar Wolnego Miasta Gdańska.
- 14 VI 1922 Opublikowanie gdańskiej konstytucji w jej ostatecznym brzmieniu.
- 22 VII 1922 Polsko-gdańska umowa taryfowo-kolejowa.
- 29 IV 1923 Rozpoczęcie budowy Gdyni.
- 6 V 1923 Otwarcie pasażu w Zbrojowni.
- 17 V 1923 Otwarcie lotniska w Gdańsku-Wrzeszczu.
- 20 X 1923 Wprowadzenie nowej waluty — guldena gdańskiego. Jeden Gulden miał wartość 1/25 funta szterlinga.

- 18 XI 1923 Wybory do Volkstagu drugiej kadencji.
II 1924 Stanowisko Komisarza Generalnego RP obejmuje Henryk Strasburger.
5 II 1924 Ukonstytuowanie Banku Gdańskiego.
13 III 1924 Powołanie do życia Międzynarodowych Targów Gdańskich.
2 IX 1924 Światowy Kongres Młodzieży w Gdańsku.
5/6 I 1925 Zamalowanie polskich skrzynek pocztowych.
30 XII 1925 Utworzenie biskupstwa w Gdańsku.
9 I 1926 Otwarcie linii autobusowej Gdańsk-Sopot.
1 VI 1926 Otwarcie Rozgłośni Gdańskiej Rozgłośni Radiowej.
26 VI 1926 Przyłączenie Oliwy do Gdańska.
15 III 1927 Tomasz Mann wygłosił odczyt o Joachimie Wolfgangu Goethe i Lwie Tolstoju.
1 V 1927 Otwarcie Państwowego Muzeum Krajowego Historii Gdańska w Oliwie.
VI 1927 Senator Hermann Strunk otwiera „Miejski Salon Sztuki” na ulicy Piwniej 65.
1 VII 1927 Otwarcie linii tramwajowej na Sianki (Stogi).
13 XI 1927 Wybory do Volkstagu trzeciej kadencji.
4 VIII 1928 Tzw. „prowizoryczny układ” w sprawie Westerplatte.
27-28 II 1929 Oficjalna wizyta w Gdańsku premiera Kazimierza Bartla i ministra komunikacji Alfonsa Kühna.
XI 1929 Wyświetlenie w gdańskim kinie po raz pierwszy filmu dźwiękowego.
1 I 1930 Przestaje się ukazywać „Danziger Zeitung”.
12 III 1930 Początek wielkiego pożaru na Wyspie Spichrzów.
9 V 1930 Początek sporu o Gdynię.
24 VI 1930 Ustawa o pośrednictwie pracy.
4 VII 1930 Zmiana konstytucji gdańskiej. Zmniejszenie liczby posłów do Volkstagu ze 120 do 72 i liczby senatorów z 22 do 12, zniesienie podziału senatorów na głównych i pobocznych.
24 VIII 1930 Przelot sterowca „Graf Zeppelin” nad Gdańskiem.
17 IX 1930 Zatwierdzenie zmian w konstytucji przez Senat.
24 X 1930 Przyjazd Alberta Forstera do Gdańska.
16 XI 1930 Wybory do Volkstagu czwartej kadencji.
25 I 1931 Krwawe starcia między hitlerowcami i komunistami.
18 III 1932 Początek urzędowania Komisarza Generalnego RP Kazimierza Papée.
9 IV 1932 Międzyzładowanie Adolfa Hitlera na gdańskim lotnisku.
15 VI 1932 Niszczyciel ORP „Wicher” wpłynął do portu gdańskiego.
31 I 1933 Na terenie Wolnego Miasta Gdańska liczba zarejestrowanych bezrobotnych wyniosła 40 726 osób.
15 II 1933 Decyzja Senatu o rozwiązaniu policji portowej.
6 III 1933 ORP „Wilja” wpłynął do Basenu Amunicyjnego na Westerplatte.
12 V 1933 Zajęcie przez narodowych socjalistów domu związków zawodowych (Gewerkschaftshaus).
28 V 1933 Wybory do Volkstagu piątej kadencji.
13 VI 1933 Utworzenie Związku Polaków.

- 23 VI 1933 Exposé Hermanna Rauschninga — nowego prezydenta Senatu.
5 VIII 1933 Umowa w sprawie pełnego wykorzystania portu gdańskiego („full use”).
1 IX 1933 Przeniesienie z Gdańska do Torunia i Bydgoszczy dyrekcji kolejowej.
18 IX 1933 Umowa „w sprawie traktowania obywateli polskich i innych osób języka lub pochodzenia polskiego na obszarze WMG”.
19 II 1934 Albert Forster powołał Gdański Front Pracy (Danziger Arbeitsfront).
19 VI 1934 Rozporządzenie Senatu o państwowej służbie pracy (Staatlicher Arbeitsdienst).
IX 1934 „Danziger Landeszeitung” i „Danziger Allgemeine Zeitung” przestają się ukazywać.
24 XI 1934 Ustąpienie Hermanna Rauschninga ze stanowiska prezydenta Senatu.
29 XI 1934 Arthur Greiser zostaje wybrany nowym prezydentem Senatu.
26 II 1935 Rozpisanie z inicjatywy NSDAP nowych wyborów.
7 IV 1935 Ostatnie wybory do gdańskiego Volkstagu.
2 V 1935 Dewaluacja guldena gdańskiego.
11 VI 1935 Wprowadzenie przez Senat kontroli dewizowej.
14 XI 1935 Sąd apelacyjny uznaje ogólnie biorąc wybory do Volkstagu za ważne. NSDAP traci jedynie 10 804 głosy na rzecz ugrupowań opozycyjnych.
12 VI 1936 Napad hitlerowskich bojówkarzy na zebranie Partii Niemiecko-Narodowej.
25 VI 1936 Odmowa złożenia kurtuazyjnej wizyty Lesterowi przez oficerów krajoznika „Leipzig”.
14 X 1936 Delegalizacja partii socjaldemokratycznej.
4 II 1937 Rozporządzenie o zmianie ordynacji wyborczej do Volkstagu.
3 V 1937 Ogłoszenie aktu konsolidacji społeczeństwa polskiego.
5 V 1937 Volkstag przedłuża na cztery lata (do 30 czerwca 1941 r.) ustawę o pełnomocnictwach.
25 V 1937 Uprawdowanie przez hitlerowską policję socjaldemokratyczne-go posta Hansa Wiechmanna.
V 1937 Rozwiązanie Partii Niemiecko-Narodowej.
24 VII 1937 Pierwsza transmisja telewizyjna w Gdańsku.
21 X 1937 Rozwiązanie partii Centrum.
13 VI 1938 Carl Maria Splett zostaje nowym biskupem gdańskim.
6 VIII 1938 Otwarcie wystawy „Gdańsk i malarstwo XIX w.” przez Willega Drosta w Muzeum Miejskim.
12/13 XI 1938 Ekscesy antyżydowskie.
21 XI 1938 Wprowadzenie w życie w WM Gdańsku ustaw norymberskich.
24 X 1938 Joachim Ribbentrop przedstawił Józefowi Lipskiemu propozycję „globalnego rozwiązania”, w myśl której WM Gdańsk miało zostać przyłączone do Trzeciej Rzeszy.
5 I 1939 Adolf Hitler przedstawia Józefowi Beckowi w Berchtsgaden propozycję „globalnego rozwiązania”.

- II 1939 Prowokacje wobec polskich studentów Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku.
 20 V 1939 Antypolskie zajęcia w Kałdowie.
 12 VII 1939 W sopockiej Operze Leśnej wystawiono *Pierścień Nibelunga* Ryszarda Wagnera.
 23 VIII 1939 Ogłoszenie przez Senat dekretu, na podstawie którego Albert Forster został mianowany głową państwa (Staatsoberhaupt) w Gdańsku. Tym samym zanegowano gwarantowaną przez Ligę Narodów konstytucję WM Gdańska.
 25 VIII 1939 Wpłynięcie do portu gdańskiego z kurtuazyjną wizytą pancernika „Schleswig-Holstein”.
 1 IX 1939 Pancernik „Schleswig-Holstein” ostrzeliwuje Westerplatte. Początek II wojny światowej.

Aneks

Powierzchnia i gęstość zaludnienia WM Gdańska

	Powierzchnia w km ²		Mieszkańców na km ²
	1929	1934	1929
Miasto Gdańsk	79,5	113,9	2960
Miasto Sopot	9,0	9,0	3411
Powiaty:			
Gdańskie Wyżyny	593,8	572,9	89
Gdańskie Niziny	467,7	454,0	73
Wielkie Żuławy	742,9	743,1	73
Razem WM Gdańsk		1 892,9	2 115

Liczba ludności WM Gdańska

	8 X 1919	31 VIII 1924	18 VIII 1929
Miasto Gdańsk	194 953	220 385	235 237
Miasto Sopot	18 397	26 906	30 835
Powiaty:			
Gdańskie Wyżyny	62 222	65 827	53 158
Gdańskie Niziny	31 602	33 031	34 209
Wielkie Żuławy	49 566	51 733	54 078
Razem WM Gdańsk	356 740	386 995	407 517

Ludność WM Gdańska według wyznania

	1 XII 1910	1 XI 1923	31 VIII 1924
Ewangelickie	207 324	218 137	222 818
Katolickie	112 692	130 174	140 797
Mojżeszowe	2 717	7 282	9 239
Inne	7 519	11 137	11 141
w tym:			
mennonitów		5 380	5 604
baptystów		1 062	1 093
Razem	330 252	366 730	383 395

Prezydenci senatu WM Gdańska

Sahm Heinrich	6 XII 1920-9 I 1931
Ziehm Ernst	9 I 1931-20 VI 1933
Rauschnig Hermann	20 VI 1933-24 XI 1934
Greiser Arthur	29 XI 1934-1 IX 1939

Ważniejsze partie działające w WM Gdańsku

Sozialdemokratische Partei Deutschlands — SPD
 Mehrheitssozialdemokraten — Partia Socjalistów Większościowych
 Unabhängige Sozialdemokratische Partei — Partia Socjalistów Mniejszościowych
 Zentrumspartei — Centrum
 Deutschnationale Volkspartei — Partia Niemiecko-Narodowa
 Komunistische Partei Deutschland — KPD
 Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei — NSDAP
 Freie Wirtschaftliche Partei — Wolne Stowarzyszenie Gospodarcze
 Deutschdemokratische Partei — Demokraci
 Deutschliberale Partei — Partia Niemiecko-Liberalna
 Gruppe der Deutschliberalen Partei — Grupa Partii Niemiecko-Liberalnych
 Gruppe der Deutschen Volksgemeinschaft — Grupa Niemieckiej Wspólnoty Ludowej
 Gruppe der Nationalliberalen Bürgerpartei — Grupa Narodowo-Liberalna Partii Mieszczańskiej
 Gruppe der Deutschdanziger Volkspartei — Niemiecko-Gdańska Partia Ludowa
 Gruppe der Deutsch-Danziger Wirtschaftspartei — Grupa Niemiecko-Gdańskiej Partii Gospodarczej
 Gruppe der Bürgerlichen Arbeitsgemeinschaft — Grupa Mieszczańskiej Wspólnoty Roboczej

Wyniki wyborów do Volkstagu

Do Volkstagu I kadencji w dniu 16 maja 1920 r. (wybory do Zgromadzenia Konstytucyjnego, które po utworzeniu Wolnego Miasta Gdańska ogłosiło się 6 grudnia 1920 r. Volkstagem I kadencji)

Partie	Liczba głosów		Liczba mandatów	
Nemiecko-Narodowa	45 206	26,2%	34	28,4%
Socjaldemokratyczna*	51 143	33,3%	40	33,3%
Centrum	21 262	13,8%	17	14,2%
Komunistyczna	-	-	-	-
Narodowosocjalistyczna	-	-	-	-

4.

Inne ugrupowania gdańskich Niemców	28 302	18,6%	22	18,4%
Grupa polska	9 321	6,1%	7	5,7%
Razem	153 234	100,0 %	120	100,0%

Frekwencja: 69,5%

* 21 mandatów socjaliści mniejszościowi, 19 mandatów socjaliści większościowi.

5.

Do Volkstagu II kadencji w dniu 18 listopada 1923 r.

Partie	Liczba głosów		Liczba mandatów	
Nemiecko-Narodowa	44 459	26,9%	33	27,5%
Socjaldemokratyczna	39 755	24,2%	30	25,0%
Centrum	21 114	12,8%	15	12,5%
Komunistyczna	14 982	9,2%	11	9,2%
Narodowosocjalistyczna	-	-	-	-
Inne ugrupowania gdańskich Niemców	37 272	22,6%	26	21,6%
Grupa polska	7 212	4,3%	5	4,2%
Razem	164 794	100,0%	120	100,0%

Frekwencja: 81,5%

Do Volkstagu III kadencji w dniu 13 listopada 1927 r.

Partie	Liczba głosów		Liczba mandatów	
Nemiecko-Narodowa	35 820	19,6%	25	20,8%
Socjaldemokratyczna	61 588	33,7%	42	35,0%
Centrum	26 090	14,3%	18	15,0%
Komunistyczna	11 695	6,4%	8	6,1%
Narodowosocjalistyczna	1 483	0,8%	1	0,8%
Inne ugrupowania gdańskich Niemców	40 264	22,0%	23	19,8%
Grupa polska	5 764	3,2%	3	2,5%
Razem:	182 704	100,0%	120	100,0%

Frekwencja: 85,1%

Do Volkstagu IV kadencji w dniu 16 listopada 1930 r.

Partie	Liczba głosów		Liczba mandatów	
Nemiecko-Narodowa	25 938	13,1%	10	13,8%
Socjaldemokratyczna	49 965	25,2%	19	26,5%
Centrum	30 230	15,2%	11	15,3%
Komunistyczna	20 194	10,3%	7	9,7%
Narodowosocjalistyczna	32 457	16,4%	12	16,6%

Inne ugrupowania gdańskich Niemców	32 710	16,6%	11	15,3%
Grupa polska	6 377	3,2%	2	2,8%
Razem	197 871	100,0%	72	100,0%

Frekwencja: 89, 1%

Do Volkstagu V kadencji w dniu 28 maja 1933 r.

Partie	Liczba głosów		Liczba mandatów	
Niemiecko-Narodowa	13 596	6,4%	4	5,6%
Socjaldemokratyczna	37 882	17,6%	13	18,0%
Centrum	31 336	14,7%	10	13,8%
Komunistyczna	14 566	6,8%	5	6,9%
Narodowo socjalistyczna	107 331	50,1%	38	52,9%
Inne ugrupowania gdańskich Niemców	2 674	1,2%	-	-
Grupa polska	6 743	3,2%	2	2,8%
Razem:	214 128	100,0%	72	100,0%

Frekwencja: 92, 1%

Do Volkstagu VI kadencji w dniu 7 kwietnia 1935 r.

Partie	Liczba głosów		Liczba mandatów	
Niemiecko-Narodowa	9 822	4,4%	3	4,2%
Socjaldemokratyczna	37 804	16,9%	13	18,0%
Centrum	31 576	14,1%	10	13,8%
Komunistyczna	7 935	3,5%	2	2,8%
Narodowo socjalistyczna	128 619	57,2%	42	58,4%
Inne ugrupowania gdańskich Niemców	375	0,2%	-	-
Grupa polska	8 311	3,7%	2	2,8%
Razem:	224 442	100,0%	72	100,0%

Frekwencja: 99, 9%

Prezydenci Volkstagu

Reinhard Wilhelm	6 XII 1920–27 I 1921
Mathaei Adalbert	28 I 1921–30 VIII 1921
Treichel Adolf	29 IX 1921–30 VI 1923
Gehl Julius	30 VI 1923–9 I 1924
Treichel Adolf	10 I 1924–1 IV 1926
Semrau Alfred	5 V 1926–10 I 1928
Spill Fritz	11 I 1928–7 XII 1930

7.

Gehl Julius	8 XII 1930–18 III 1931
Wnuck Wilhelm von	26 III 1931–18 I 1933
Potrykus Franz	19 I 1933–19 VI 1933
Wnuck Wilhelm von	20 VI 1933–1936
Beyl Edmund	1937–1939

Posłowie do Volkstagu

Volkstag I kadencji (6 XII 1920-31 XII 1923)

I. Partia Niemiecko-Narodowa

1. Reinhard Wilhelm	19. Karow Gustav
2. König Georg	20. Bennecke Georg
3. Kochanski Reinhold	21. Reinhard Wilhelm
4. Kalähne Anni	21. Ziehm Ernst
5. Sommerfeld Max	22. Dyck II Johannes
6. Matschkewitz Paul	23. Treichel Adolf
7. Pertus Otto	24. Bumke Siegfried
8. Albrecht Paul	25. Truhn Gustav
9. Doerksen Franz	26. Possart Margarete
10. Matthaei Adalbert	27. Burandt Erich
11. Senftleben Richard	28. Christiani Karl
12. Grube Edwin	29. Dahsler Hans
13. Philipsen Eduard	30. Stobbe Hermann
14. Ziehm Franz	31. Frank Albert
15. Böcker Hermann	32. Brodowski Adolf
16. Schwegmann Heinrich	33. Witt Max
17. Freudenthal Alice	34. Haack Alfred
18. Schede Hermann	

II. Socjaliści Mniejszościowi

1. Mau Johannes	12. Hartmann Karl
2. Rahn Wilhelm	13. Döll Emma
3. Hohmann Gustav	14. Roggenbuck Ernst
4. Raube Arthur	15. Uebersohn Hermann
5. Schmidt Eduard	16. Beyer Paul
6. Leschkowski Paul	17. Kaschubowski Felix
7. Fischer Julius	18. Andres Gustav
8. Gebauer Bruno	19. Säwe Wilhelm
9. Laschewski Hermann	20. Nopper Karl
10. Czarnecki Johannes	21. Wehnde Siegfried
11. Plettner Max	

III. Partia Socjalistów Większościowych

1. Zint Hans	5. Rehberg Karl
2. Gehl Julius	6. Mehrwald Bruno
3. Grünhagen Friedrich	7. Karschewski Johann
4. Brill Arthur	8. Reek Walter

9. Wohlgemuth Toni
10. Bohn Paul
11. Arczynski Franz
12. Müller Hans
13. Spill Friedrich
14. Bing Hans

IV. Centrum

1. Fuchs Karl
2. Schümmer Wilhelm
3. Landmann Marie
4. Sawatzki Anton
5. Gaikowski Richard
6. Splett Franz
7. Stawicki Simon
8. Schulz Johannes
9. Weiß Paul

V. Wolne Stowarzyszenie Gospodarcze

1. Keruth Rudolf
2. Hallmann Rudolf
3. Wieler Fritz
4. Stremme Antonie
5. Schroeter von
6. Eschert Paul

VI. Demokraci

1. Schmiljan Alfred
2. Leiding Karl
3. Morstein Ella
4. Förster Emil
5. Noé Ludwig

VII. Lista polska

1. Kubacz Franciszek
2. Jedwabski Wojciech
3. Langowski Bonifacy
4. Panecki Władysław

Volkstag II kadencji (1 I 1924–31 XII 1927)

I. Partia Niemiecko-Narodowa

1. Schwegmann Heinrich
2. Falkenberg Gustav
3. Guttzeit Leopold
4. Kalähne Anni
5. Dyck II Johannes
6. Kochanski Reinhold
7. Stahnke Bruno

15. Klossowski Paul
16. Nagrotzki Friedrich
17. Woelk Otto
18. Leu Georg
19. Plagemann Karoline

10. Spohn Hugo
11. Janzen Friedrich
12. Kurowski Bruno
13. Foegen Nikolaus
14. Brieskorn Paul
15. Dargel Otto
16. Neubauer Franz
17. Hoppe Bernhard.

7. Neumann Hugo
8. Haselau Felix
9. Wessel Liesbeth
10. Brödersdorff Albert
11. Grundmann Emil
12. Aumund Heinrich.

6. Arndt August
7. Jewelowski Julius
8. Epp Paul
9. Loening Otto
10. Kuhn Ernst

5. Kuhnert Stanislaw
6. Grobelski Teodor
7. Budzyński Bronislaw

8. Schütz Otto
9. Ziehm Ernst
10. Senftleben Richard
11. Semrau Alfred
12. Ehm Oskar
13. Philipsen Eduard
14. Meyer Marie

15. Burandt Erich
16. Habel Theodor
17. Mayen Edmund
18. Bürgerle Georg
19. Doerksen Franz
20. Lietzau Fritz
21. Böcker Hermann
22. Bumke Siegfried
23. Karkutsch Erich
24. Wessalowski Stefan

II. SPD

1. Gehl Julius
2. Brill Arthur
3. Mau Johannes
4. Spill Friedrich
5. Malikowski Meta
6. Rehberg Karl
7. Grünhagen Fritz
8. Arczynski Franz
9. Reek Walter
10. Schmidt Eduard
11. Klobowski Paul
12. Falk Martha
13. Loops Ernst
14. Fischer Julius

III. Centrum

1. Gaikowski Richard
2. Landmann Maria
3. Zuper Martha
4. Splett Franz
5. Wisniewski Walter
6. Kurowski Bruno
7. Hoppe Bernhard
8. Klawitter Felix

IV. Partia Niemiecko-Liberalna

1. Richter Alma
2. Foerster Emil
3. Arndt August
4. Schmidt Robert
5. Neumann Hugo
6. Schülke Wilhelm

V. KPD

1. Laschewski Hermann
2. Klapps Hans
3. Raube Arthur

25. Wendt Friedrich
26. Dahster Hans
27. Knoblauch Agnes
28. Penner I Eduard
29. Brodowski Adolf
30. Grundmann Charlotte
31. Fischer Paul
32. Eichholz Paul
33. Glombowski Max
34. Böhm Walther

15. Gebauer Bruno
16. Karschewski Hans
17. Bing Hans
18. Fookon Anton
19. Wierschowski Wladislaus
20. Klingenberg Gustav
21. Müller Hans
22. Werner Eugen
23. Beyer Otto
24. Kamnitzer Bernhard
25. Leu Georg
26. Joseph Walter
27. Plettner Max
28. Gerick Arthur

9. Weiß Paul
10. Neubauer Franz Richard
11. Lemke Bruno
12. Janzen Friedrich
13. Schilke Eduard
14. Rohde Erich
15. Kuckelkorn Joseph
16. Mathieu Wilhelm

7. Kuntz Lucie
8. Mroczkowski Wladislaus
9. Hennke Otto
10. Wagner Richard
11. Eppich Erich
12. Ediger Franz

4. Malachinski Arthur, von
5. Kreft Helene
6. Lischewski Wilhelm

7. Raschke Felix
8. Buckmakowski Paul

VI. Partia Niemiecko-Socjalna

1. Herrmann Rudolf
2. Hohnfeldt Hans Albert
3. Lembke Bernhard
4. Lehmann Otto

VII. Niemiecko-Gdańska Partia Ludowa

1. Blavier Kurt
2. Mohn Adelheid
3. Falk Albert

VIII. Lista polska

1. Kubacz Franciszek
2. Jedwabski Wojciech
3. Łangowski Bonifacy

IX. Bezpartyjni

1. Doell Emma
2. Rahn Wilhelm

Volkstag III kadencji (1 I 1928–15 XI 1930)

I. SPD

Przewodniczący klubu poselskiego Julius Gehl i Franz Arczynski

1. Arczynski Franz	22. Knaust Johannes
2. Bergund Otto	23. Krupke Johannes
3. Beyer Otto	24. Lehmann Artur
4. Bing Hans	25. Leu Georg
5. Bock Gottfried	26. Loops Ernst
6. Brenner Wilhelm	27. Malikowski Meta
7. Brill Arthur	28. Mau Johannes
8. Falk Martha	29. Moritz Willy
9. Fischer Julius	30. Müller Gertrud
10. Fookan Anton	31. Pauls Dora
11. Gehl Julius	32. Plettner Max
12. Gerick Arthur	33. Raap Peter
13. Grodnick Emil	34. Rehberg Karl
14. Grünhagen Friedrich	35. Rohde Friedrich
15. Hoog Karl	36. Schmidt Eduard
16. Joseph Walter	37. Selow Norbert
17. Kaiser Wilhelm	38. Spill Friedrich
18. Kamnitzer Bernhard	39. Stukowski Johann
19. Karschewski Johann	40. Weber Fritz
20. Klingenberg Gustav	41. Werner Eugen
21. Kłobowski Paul	42. Wierschowski Władislaus

9. Schulz Walter
10. Hoffmann Walter

5. Bergmann Johannes
6. Nordwig Rudolf
7. Harnau Anton

4. Bahl Emil
5. Maier Albert

4. Panecki Władysław
5. Moczyński Zygmunt

3. Raube Arthur
4. Polster Otto

II. Niemiecko-Narodowi

Przewodniczący klubu poselskiego Heinrich Schwegmann

1. Bertling Marx	14. Klawitter Fritz
2. Böcker Hermann	15. Manthei Willy
3. Böhm Walther	16. Mayen Edmund
4. Bogdan Theodor	17. Meyer Marie
5. Bosselmann Eduard	18. Müller Paul
6. Burandt Erich	19. Papke Edwin
7. Dyck Johannes	20. Philippen Eduard
8. Eichholz Paul	21. Schültz Otto
9. Falkenberg Gustav	22. Schwegmann Heinrich
10. Hoppenrath Julius	23. Senftleben Richard
11. Jantzen Willy	24. Vollerthun Eduard
12. Kalähne Anni	25. Weiße Hugo
13. Karkutsch Erich	26. Ziehm Ernst

III. Centrum

Przewodniczący klubu poselskiego Bruno Kurowski

1. Cierocki Joseph	10. Mathieu Wilhelm
2. Eiserloh Jacob	11. Neubauer Franz
3. Formell Karl	12. Rogalewski Paul
4. Fuchs Karl	13. Rogozinski Alexander
5. Gaikowski Richard	14. Sawatzki Anton
6. Höhn Johannes	15. Schilke Eduard
7. Hoppe Bernhard	16. Semrau Marie
8. Kurowski Bruno	17. Weiß Paul
9. Lemke Bruno	18. Zuper Martha

IV. KPD

Przewodniczący klubu poselskiego Felix Raschke

1. Geisler Bruno	5. Lischnewski Wilhelm
2. Kreft Helene	6. Opitz Karl
3. Kreft Paul	7. Plenikowski Anton
4. Langnau Otto	8. Raschke Felix

V. Partia Niemiecko-Liberalna

Przewodniczący klubu poselskiego Kurt Siebenfreund

1. Jewelowski Julius	4. Richter Alma
2. Lemke Wilhelm	5. Siebenfreund Kurt
3. Mroczkowski Władislaus	6. Wahl Ernst

VI. Grupa Narodowa-Liberalna Partii Mieszkańskiej

Przewodniczący klubu poselskiego Fritz Dumont

1. Berger Erich	4. Hallmann Rudolf
2. Brenner Otto	5. Heinemann Bruno
3. Dumont Fritz	6. Unger Ernst

VII. Niemiecko-Gdańska Partia Ludowa

Przewodniczący klubu poselskiego Kurt Blavier

1. Blavier Kurt	4. Müller Walter
2. Dinklage Hermann	5. Rahn Wilhelm
3. Müller Bernhard	

VIII. Grupa Mieszczańskiej Wspólnoty Roboczej

Przewodniczący klubu poselskiego Arno Jahr

1. Friedrich Gerhard	3. Jahr Arno
2. Henne Otto	

IX. Lista polska

Przewodniczący klubu poselskiego Zygmunt Moczyński

1. Lendzion Antoni	3. Moczyński Zygmunt.
2. Miszewski Leon ks	

Volkstag IV kadencji (16 XI 1930–27 V 1933)

I. SPD

Przewodniczący klubu poselskiego Arthur Brill

1. Bing Hans	11. Moritz Willy
2. Brill Arthur	12. Müller Gertrud
3. Fischer Julius	13. Plettner Max
4. Gehl Julius	14. Rehberg Karl
5. Joseph Walter	15. Schmidt Eduard
6. Klingenberg Gustav	16. Spill Friedrich
7. Kłobowski Paul	17. Stukowski Johann
8. Kruppke Johannes	18. Weber Fritz
9. Malikowski Meta	19. Werner Eugen
10. Mau Johannes	

II. NSDAP

1. Ehrlichmann Otto	7. Neumann Fritz
2. Friedrich Heinz	8. Reuter Robert
3. Greiser Arthur	9. Schenk Erich
4. Kalitzke Ernst	10. Thimm Georg
5. Malsch Oskar	11. Wittenberg Paul
6. Maaß Walter	12. Wnuck Wilhelm von

III. Centrum

Przewodniczący klubu poselskiego Bruno Kurowski

1. Doering Ewald	7. Lemke Bruno
2. Formell Karl	8. Posack Albert
3. Gaikowski Richard	9. Potrykus Franz
4. Günther Johannes	10. Semrau Marie
5. Höhn Johannes	11. Weiß Paul
6. Kurowski Bruno	

IV. Partia Niemiecko-Narodowa

Przewodniczący klubu poselskiego Heinrich Schwegmann

1. Bertling Max	6. Schütz Otto
2. Burandt Erich	7. Schwartz Johannes
3. Dyck II Johannes	8. Schwegmann Heinrich
4. Kalähne Anni	9. Senfleben Richard
5. Philipsen Eduard	10. Ziehlm Ernst

V. KPD

Przewodniczący klubu poselskiego Anton Plenikowski

1. Bartsch Fritz	5. Raschke Felix
2. Kreft Paul	6. Serotzki Paul
3. Langnau Otto	7. Totzki Meta
4. Plenikowski Anton	

VI. Grupa Niemieckiej Wspólnoty Ludowej

Przewodniczący klubu poselskiego Julius Hoppenrath

1. Hoppenrath Julius	3. Sukatus Gustav
2. Müller Bruno	

VII. Grupa Narodowo-Liberalnej Partii Mieszczańskiej

Przewodniczący klubu poselskiego Fritz Dumont

1. Dumont Fritz	2. Unger Ernst

VIII. Grupa Niemiecko-Gdańskiej Partii Gospodarczej

Przewodniczący klubu poselskiego Kurt Blavier

1. Blavier Kurt	2. Meier Adolf

IX. Grupa Mieszczańskiej Wspólnoty Roboczej

Przewodniczący klubu poselskiego Arno Jahr

1. Deutsch Arthur	3. Jahr Arno
2. Friedrich Gerhard	

X. Lista Polska

Przewodniczący klubu poselskiego Antoni Lendzion

1. Lendzion Antoni	2. Czarnecki Erazm

XI. Partia Niemiecko-Liberalna

1. Strunk Hermann

Volkstag V kadencji (28 V 1933–6 IV 1935)

I. NSDAP

1. Rauschnig Hermann	7. Koppe Willy
2. Greiser Arthur	8. Huth Wilhelm
3. Wnuck Wilhelm von	9. Boeck Adalbert
4. Thimm Georg	10. Helbing Walter
5. Marnitz Meinhard	11. Andres Otto
6. Batzer Paul	12. Rettelsky Lothar

13. Schories Gerhard
14. Stangneth Karl
15. Hohnfeldt Hans Albert
16. Manteuffel Eugen
17. Appaly Norbert
18. Barthoff Oskar
19. Krampitz Willy
20. Beuck Johannes
21. Gobert Johann
22. Heilsberg Arthur
23. Heß Otto
24. Schramm Franz
25. Sukatus Gustav

II. SPD

1. Gehl Julius
2. Brill Arthur
3. Malikowski Meta
4. Kruppke Johannes
5. Godau Wilhelm
6. Mau Johannes
7. Weber Fritz

III. KPD

1. Plenikowski Anton
2. Langnau Otto
3. Serotzki Paul

IV. Centrum

1. Sawatzki Anton
2. Klein Franz
3. Potrykus Franz
4. Weiß Paul
5. Höhn Johannes

V. Partia Niemiecko-Narodowa

1. Ziehm Ernst
2. Weise Gerhard

Listy polskie Czarnecki Erazm

26. Biedenweg Hans
27. Maaß Walter
28. Willers Erich
29. Kendzia Ernst
30. Kamrowski Edwid
31. Niklas Paul
32. Eichler Hubert
33. Malsch Oskar
34. Schelm Rich
35. Miß August
36. Fieguth Gustav
37. Ehrlichmann Otto
38. Klatt Willy

8. Schmidt Eduard
9. Bock Gottfried
10. Moritz Willy
11. Kuhn Hans
12. Rehberg Karl
13. Wiechmann Hans

4. Totzki Meta
5. Raschke Felix

6. Formell Karl
7. Stachnik Richard
8. Posack Albert
9. Kurowski Bruno
10. Schmidt Alfons

3. Bertling Max
4. Kindel Paul

Moczyński Zygmunt

9. Andres Otto
10. Sukatus Gustav
11. Braun Karl
12. Maaß Walter
13. Wilhelm Waldemar
14. Batzer Paul
15. Heß Otto
16. Fieguth Gustav
17. Busch Herbert
18. Willers Erich
19. Schories Gerhard
20. Nicklas Paul
21. Patzke David
22. Boetticher Gerd von
23. Lange Max
24. Harder Paul
25. Kapeller Kurt

II. SPD

1. Brill Arthur
2. Moritz Willy
3. Müller Gertrud
4. Töpfer Karl
5. Schmidt Eduard
6. Weber Fritz
7. Godau Wilhelm

III. Grupa Plenikowskiego (KPD)

1. Plenikowski Anton

IV. Centrum

1. Stachnik Richard
2. Formell Karl
3. Weiß Paul
4. Posack Albert
5. Potrykus Franz

V. Grupa Weisego (Niemiecko-Narodowi)

1. Weise Gerhard
2. Steinbrück Karl

VII. Lista polska

1. Budzyński Bronisław

26. Bertling Max
27. Bartsch Karl
28. Kuhn Hans
29. Kamrowski Edwin
30. Kowalke Gustav
31. Tolius Albert
32. Rabe John
33. Waschke Heinrich
34. Heldt Adalbert
35. Johst Erwin
36. Leufgen Johann
37. Kindel Paul
38. Beyl Edmund
39. Schelm Erich
40. Temp Erich
41. Schramm Franz
42. Gall Karl

8. Brost Erich
9. Kruppke Johannes
10. Wiechmann Hans
11. Knaust Johannes
12. Mau Johannes
13. Malikowski Meta

2. Langnau Otto

6. Kurowski Bruno
7. Höhn Johannes
8. Klein Franz
9. Schmich Alfons
10. Günther Johannes

3. Gamm Rudolf

2. Lenzion Antoni

Gdańscy gauleiterzy

Hohnfeldt Hans Albert	1925-1928
Maas Walter	1928-1930
Forster Albert	1930-1945

Wysocki komisarze Ligi Narodów w WM Gdańsku

Tower Reginald (Wielka Brytania)	1919-1920
Attolico Bernardo (Włochy)	1920-1921
Haking Richard (Wielka Brytania)	1921-1923
Mac Donnel Mervyn Sarley (Wielka Brytania)	1923-1926
Hamel Joost Adriaan van (Holandia)	1926-1929
Gravina Manfredo (Włochy)	1929-1932
Rosting Helmer (Dania)	1932-1933
Lester Sean (Irlandia)	1934-1937
Burckhardt Carl Jacob (Szwajcaria)	1937-1939

Prezydenci Rady Portu i Dróg Wodnych w WM Gdańsku

Reynier James de (Szwajcaria)	1921-1925
Loes Hugens de (Szwajcaria)	1925-1931
Benziger Charles (Szwajcaria)	1931-1934
Nederbragt Johan (Holandia)	1934-1939

Komisarze generalni Rzeczypospolitej Polskiej w WM Gdańsku

Jałowicki Mieczysław (delegat rządu polskiego w Gdańsku)	1919-1920
Biesiadecki Maciej	1920-1921
Pluciński Leon	1921-1924
Strasburger Henryk	1924-1932
Papée Kazimierz	1932-1936
Chodacki Marian	1937-1939

Konsulowie

Konsulowie generalni Rzeszy Niemieckiej w WM Gdańsku

Foerster Lothar	1920-1923
Dirksen Herbert von	1923-1925
Thermann Edmund Freiherr von	1925-1933
Radowitz Otto von	1933-1936
Luckwald Erich von	1936-1938
Janson Martin von	1938-1939

Konsulowie i konsulowie generalni Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii w WM Gdańsku

Fry B.H.	1921-1925
Cable Eric Grant	1926-1929
Bernays Lewis Eduard	1929-1931
Cameron John	1931-1933

10.

Buchan Robert MacKenzie Crawford	1933-1934
Od kwietnia 1934 r. konsulowie generalni:	
Robinson Laurence Milner	1934-1937
Shepherd Eduard Henry Gerald	1937-1939
Shepherd Francis M., sir	1939

Konsulowie i konsulowie generalni Republiki Francuskiej w WM Gdańsku

Guéritte Roger Bernhard	1920-1921
Gérardin Edourd Hipolit A.	1921-1924
Guéritte James Bernhard	1924-1928
Puech Fernand	1929-1930
Deflins Raymond	1931-1934
Tournelle Guy Leroy de la baron	1934-1939 (od 10 VIII 1939 r. konsul generalny)

11.

Konsulowie generalni Królestwa Włoch w WM Gdańsku

Bertanzi Paolo	1921-1926
Andreozzi Giovanni (w zastępstwie)	1926
Mariani Alessandro	1927-1929
Bordonaro Gabriele Chiaromonte	1930-1932
Lieto Casimiro de	1932-1935
Ponzono Amadeo hrabia	1935-1938
Speckel Augusto	1938-1939

Konsulowie generalni Związku Radzieckiego w WM Gdańsku

Kalina Ignatz	1926-1933
Filipowicz Iwan	1934-1936
Wlassow Iwan	1938
Koptelow Michail	1938-1939

13.

Konsulowie i konsulowie generalni Republiki Austriackiej w WM Gdańsku

Gellhorn Erich	1908-1930 (od 1929 r. konsul generalny)
Kurowski Bruno	1930-1937

Konsulowie i konsulowie generalni Królestwa Danii w WM Gdańsku

Falkenstjerne Bent	1921
Marx	1922
Koch Harald	1922-1936
West Theodor	1936-1937
Schrader Holger Ditler (konsul)	1937-1939

Konsulowie i konsulowie generalni Republiki Fińskiej w WM Gdańsku

Slikaniemi Valne	1921
Nordström Ragner	1922-1923
Heimbürger Carl	1923-1926
Noé Ludwig	1926-1939

Konsulowie Królestwa Norwegii w WM Gdańsku

Haukobbø Lars	1921-1922
Myrebøe Lauritz	1922
Owren Sigurd	1922-1925
Nielsen Einar	1925-1937
Myrebøe Lauritz	1937-1939

Konsulowie i konsulowie generalni Królestwa Szwecji w WM Gdańsku

Behnke Emil	1911-1936
Bergendahl Torsen Friedrich Johan	1936-1938
Lundberg Emil Johan	1938-1939

(W latach 1921-1926, 1935-1936 najprawdopodobniej konsul generalny)

Konsulowie Stanów Zjednoczonych Ameryki w WM Gdańsku

Dawson William	1920-1922
Hoover Karol L.	1922-1923
Albrecht Charlie H.	1923
Kemp Edwin Carl	1923-1929
Perkins Clarence Warwick	1932
Heisler Chas. H.	1932-1933
Bruins John H.	1934
Gallman Waldemar John	1934-1938
Kuykendall Porter C.	1939

14.

Rektorzy Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku w latach 1904-1945

Mangoldt Hans von	1904-1907	Jahn John	1925-1926
Krohn Reinhold	1907-1909	Kloppel Otto	1926-1927
Matthaei Adalbert	1909-1912	Schulze-Pillot Gerhard	1927-1928
Wagener August	1912-1913	Stremme Hermann	1928-1929
Wohl Alfred	1913-1915	Buchwald Eberhard	1929-1930
Lorenz Hans	1915-1917	Lienau Otto	1930-1931
Schilling Friedrich	1917-1919	Krischen Fritz	1931-1932
Schulze Otto	1919-1923	Heuser Otto	1932-1934
Jonge Gerhard de	1923-1924	Pohlhausen Ernst	1934-1941
Sommer Julius	1924-1925	Martyrer Egon	1941-1945

15.

Liczba studentów w Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku

	Ogółem studentów	Polaków	% Polaków
1921/22 zimowy semestr	1089	163	15,0
1922/23 zimowy semestr	1650	595	36,0
1924 letni semestr	1439	187	13,0
1924/25 zimowy semestr	1705	254	14,9
1925/26 zimowy semestr	1821	257	17,2

1928/29 zimowy semestr	1686	350	14,1
1930 letni semestr	1741	521	29,9
1929/30 zimowy semestr	1750	375	21,4
1932/33 zimowy semestr	1696	400	23,5
1933/34 zimowy semestr	1548	383	24,7
1934 letni semestr	1272	380	29,8
1935/36 zimowy semestr	1232	417	33,8

* Termin studenci Polacy obejmuje obok obywateli polskich i gdańskich narodowości polskiej, również studentów ukraińskich, żydowskich i niemieckich, którzy byli obywatelami Rzeczypospolitej

Przewodniczący Westpreussischer Geschichtsverein

Kaufmann Karl Joseph	1919-1933
Recke Walther	1933-1937
Baume Wolfgang, la	1937-1938
Keyser Erich	1938-1945

16.

Wybór źródeł i literatury

Słowniki, informatory, źródła drukowane, czasopisma

1. *Altpreußische Biographie* herausgegeben im Auftrage der Historischen Kommission für ost- und westpreussische Landesforschung von Ch. Krollmann, K. Forstreuter, F. Gause, E. Bahr, G. Brausch, t. I-IV, Königsberg-Marburg 1941-1995.
2. *Beiträge und Dokumente zur Geschichte der Technischen Hochschule Danzig 1904-1945*, Hannover 1979.
3. *Biographisches Handbuch der deutschsprachigen Emigration nach 1933*, t. 1, München, New York, London, Paris 1980.
4. Czy wiesz kto to jest? Pod ogólną redakcją S. Łoży, t. 1-2, Warszawa 1938.
5. *Danziger Bürgerbuch. Bilder aus Leben und Wirken Danziger Männer und Frauen in Politik, Wirtschaft, Presse, Kunst, Wissenschaft, Volksbildung*, Herausgeber R. Franke, Danzig 1927.
6. *Evangelischer Pfarr — Almanach für die Freie Stadt Danzig*, hrsg vom Evangelischen Konsistorium für die Freie Stadt Danzig, Danzig 1927.
7. *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922-1939)*, cz. 2, Wrocław 1989.
8. Gliński M., *Ludzie dziewiętnastowiecznego Gdańska. Informator biograficzny*, Gdańsk 1994.
9. *Handbuch für den Danziger Volkstag, Dritte Wahlperiode*.
10. *Księga pamiątkowa studentów Polaków Politechniki Gdańskiej w latach 1904-1939*, Gdańsk 1993.
11. *Księga pamiątkowa w pięćdziesięciolecie założenia Gimnazjum, Część I* pod red. B. Janika, Gdańsk 1976.
12. *Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej*. Redakcja naukowa prof. Jacek M. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stępana, Warszawa 1994.
13. *Lexikon deutscher wissenschaftlicher Bibliothekare 1925-1980*, Frankfurt am Main, 1980.
14. *Mit dem Gesicht nach Deutschland. Eine Dokumentation über die sozialdemokratische Emigration*, Düsseldorf 1968.
15. Oracki T., *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*, Warszawa 1983.
16. Osterroth F., *Biographisches Lexikon des Sozialismus*, Bremen 1960.
17. *Politisches Handbuch der Freien Stadt Danzig*, Danzig 1924.

18. *Polski Słownik Biograficzny*, red. W. Konopczyński, E. Rostworowski, t. I-XXXIV, Kraków-Wrocław 1935-1997.

19. *Pomorscy patroni ulic Trójmiasta*. Pod redakcją S. Gierszewskiego, Wrocław 1977.

20. Rasmus H., *Lebensbilder westpreussischer Frauen in Vergangenheit und Gegenwart*, Münster 1984.

21. *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*. Pod redakcją S. Gierszewskiego, t. 1-3, Gdańsk 1992-1997.

22. *Staatshandbuch der Freien Stadt Danzig*, Ausgabe 1926. Bearbeitet und hrsg. vom Statistischen Landesamt der Freien Stadt, Danzig 1926.

23. „Unser Danzig”, roczniki 1962-1997.

Wspomnienia

1. Brausewetter H.-H., *Von Gutsherren und Künstlern. Eine Ostdeutsche Biographie*, Frankfurt am Main 1980.
2. Burckhardt C. J., *Moja misja w Gdańsku 1937-1939*, Warszawa 1970.
3. Dirksen H. von, *Moskau-Tokio-London. Erinnerungen und Betrachtungen zu zwanzig Jahren deutscher Aussenpolitik 1919-1939*, Stuttgart 1949.
4. Federau W., *Versunkene Gärten*, Hamburg 1949.
5. Forster A., *Das nationalsozialistische Gewissen in Danzig. Aus sechs Jahren Kampf für Hitler*, Danzig 1936.
6. Gamm R., *Swastyka nad Gdańskiem*, Warszawa 1960.
7. Gültzow G., *Kirkenkampf in Danzig 1934-1945. Persönliche Erinnerungen*, Leer/Ostfriesland, 1968.
8. Lichtenstein E., *Bericht an meine Familie. Ein Leben zwischen Danzig und Israel*, Darmstadt und Neuwied 1985.
9. Müller G., *Czasy dobre, złe, najgorsze... Rozmowy z Polonią gdańską. Gute, schlimme, schlimmste Zeiten... Gespräche mit Danziger Polen*, Gdańsk 1996.
10. Nagórski B., *Wspomnienia gdańskie*, New York 1982.
11. Sahn H., *Erinnerungen aus meiner Danziger Jahren 1919-1930*, Marburg/Lahn 1958.
12. Sahn U., *„Diplomaten taugen nicht”. Aus dem Leben eines Staatsdieners*, Düsseldorf 1995.
13. Tournelle de la G., *À Danzig de décembre 1934 à septembre 1939*, „Revue d'Histoire Diplomatique 1978, nr 3/4, s. 321-38
14. Wilpert F. von, *Einer in fünf Zeitaltern. Meilensteine an einem wechselvollen Lebenswege*, Bonn 1977.
15. Wilkomirski K., *Wspomnienia*, Kraków 1971.
16. Wodzicki R., *Wspomnienia. Gdańsk-Warszawa-Berlin 1928-1939*, Warszawa 1972.
17. Ziehm E., *Aus meiner politischen Arbeit in Danzig 1914-1939*, Marburg/Lahn 1956.

1. Andrzejewski M., *Erich Keyser — badacz historii Gdańska i Pomorza Gdańskiego*, „Rocznik Gdański”, 1982, z. 2, s. 197-207.
2. Andrzejewski M., *Gdański socjaldemokrata Erich Brost*, Gdańsk 1995.
3. Andrzejewski M., *Hermann Rauschning-homme politique et publiciste*, „Acta Poloniae Historica”, t. 61, 1990, s. 161-181.
4. Andrzejewski M., *Hermann Rauschning. Szkic biograficzny*, w: *Studia z najnowszej historii Niemiec i stosunków polsko-niemieckich*. Pod redakcją Stanisława Sierpowskiego, Poznań 1986, s. 397-409.
5. Andrzejewski M. i Rinklake H., „Man muß doch informiert sein, um leben zu können”. *Erich Brost Danziger Redakteur, Mann der Widerstandes, Verleger und Chefredakteur der „Westdeutschen Allgemeinen Zeitung”*, Bonn 1997.
6. Andrzejewski M., *Propagandowa aktywność Henryka Strasburgera*, „Nautologia”, 1985, nr 1, s. 77-81.
7. Andrzejewski M., *Uprowadzenie i zamordowanie przez hitlerowców posta do gdańskiego Volkstagu Hansa Wichmanna*, „Rocznik Gdański”, 1994, z. 1, s. 45-54.
8. *Ärzte in Ost- und Westpreussen. Leben und Leistung seit dem 18. Jahrhundert*. Zusammengestellt und hrsg. von H. Scholz und P. Schroeder, Würzburg 1970.
9. Baciński A., *Polskie duchowieństwo katolickie w Wolnym Miście Gdańsku 1919-1939*, „Studia Gdańskie”, 1973, nr 1, s. 8-117.
10. Bogdanowicz S., *Karol Maria Antoni Splett biskup gdański czasu wojny, więzień specjalny PRL*, Gdańsk 1995.
11. Bolduan T., *Syn ziemi gdańskiej. Opowieść o Erazmie Czarneckim*, Gdańsk 1989.
12. Breza E., *Friedrich Lorentz (28 XII 1870-29 III 1937)*, „Rocznik Sopocki”, 1996 t. 11, s. 14-27.
13. Carls-Maire A.-C., *La Ville Libre de Dantzig en crise ouverte 24.10.1938-1.9.1939 crise locale et crise européenne*, Wrocław 1982.
14. Ciećkowski Z., *Powstanie i rozwój ruchu narodowo-socjalistycznego w Wolnym Mieście Gdańsku do 1933 r.*, „Zapiski Historyczne”, 1965, nr 2, s. 35-72.
15. Cieślak M., *Działalność naukowa i rola polityczna katedr filologicznych Politechniki Gdańskiej w latach 1925-1944*, Gdańsk 1969.
16. Cieślak T., *Kariery dwóch pomocników gauleitera Alberta Forstera (Wilhelm Zarske-Wolfgang Diewerge)*, „Komunikaty Instytutu Bałtyckiego”, 1971, z. 15, s. 51-56.
17. Danielewicz G., *Polskie rody w Sopocie*, Gdańsk 1996.
18. Danielewicz G., *W kręgu Polonii gdańskiej*, Gdańsk 1996.
19. Danielewicz G., *Koprowska M., Walicka M., Polki w Wolnym Mieście Gdańsku*, Gdańsk 1985.
20. Denne L., *Das Danzig-Problem in der deutschen Aussenpolitik 1934-1939*, Bonn 1959.
21. Döschner H.-J., *Das Auswärtige Amt im Dritten Reich. Diplomatie im Schatten der „Endlösung”*, Berlin 1987.

22. Doedaco E., *Manfredo Gravina-Wysoki Komisarz Ligi Narodów w Gdańsku (czerwiec 1929-wrzesień 1932)*, „Studia Historica Slavo-Germanica”, 1986 (1989), t. 15, s. 125-153.
23. Dopierała B., *Gdańska polityka Józefa Becka*, Poznań 1967.
24. Dopierała B., *Wokół polityki morskiej drugiej Rzeczypospolitej. Studia historyczne*, Poznań 1978.
25. Drzycimski A., *Polacy w Wolnym Mieście Gdańsku (1920-1933). Polityka Senatu Gdańskiego wobec ludności polskiej*, Wrocław 1978.
26. *Działacze polscy i przedstawiciele RP w Wolnym Mieście Gdańsku*, Gdańsk 1974.
27. Echt S., *Die Geschichte der Juden in Danzig, Leer/ Ostfriesland* 1972.
28. *Die Freie Stadt Danzig. Natur, Kultur und Geschichte des Freistaates*. Von Fritz Braun und Carl Lange, Leipzig 1929.
29. Hänel W., *Hermann Rauschnings „Gespräche mit Hitler” — eine Geschichtsfälschung*, Ingolstadt 1984.
30. Jałowicki M., *Wspomnienia, raporty i sprawozdania z Gdańska (1919-1920)*. Wstęp i opracowanie Z. Machaliński, Gdańsk 1995.
31. Jastrzębski W., *Major Zychon i bydgoska ekspozytura wywiadu*, Bydgoszcz 1994.
32. Karlson P., *Adolf Butenandt 303 dt: Biochemiker, Hormonforscher, Wissenschaftspolitiker*, Stuttgart 1990.
33. Kimmich C. M., *The Free City. Danzig and German Foreign Policy 1919-1934*, New Haven and London 1968.
34. Koszyk K., *Erich Brost-Sketching the Life of a Journalist in Europe, w: Innovation in journalism training. A european perspective*, Berlin 1993.
35. Koszyk K., *Erich Brost — życie dziennikarza między Gdańskiem a Essen, w: Antyhitlerowska opozycja 1933-1939. Wolne Miasto Gdańsk, Prusy Wschodnie, Śląsk, Łódź*. Pod redakcją prof. Marka Andrzejewskiego, s. 41-47, Warszawa 1996.
36. Krüger G., *Der Maler Fritz A. Pfuhe in seiner Zeit, w: Danzig in acht Jahrhunderten*, Münster 1985.
37. Leonhardt H. L., *Nazi Conquest of Danzig*, Chicago 1942.
38. Levine H. S., *Hitler's Free City. A history of the Nazi Party in Danzig, 1925-39*, Chicago and London 1973.
39. Lichtenstein E., *Die Juden der Freien Stadt Danzig unter der Herrschaft des Nationalsozialismus*, Tübingen 1973.
40. Löbsack W., *Gauleiter Albert Forster. Der deutsche Angestelltenführer*, Hamburg 1934.
41. Lutze E., *Fritz Pfuhe. Ein Maler aus Danzig*, Würzburg 1966.
42. Machaliński Z., *Michał Aleksander Borowski (1872-1939)*, „Nautologia”, 1986, nr 4, s. 21-33.
43. Mason J. B., *The Danzig Dilemma. A study in peacemaking by compromise*, London 1946.
44. Matull W., *Ostdeutschlands Arbeiterbewegung. Abriss ihrer Geschichte, Leistung und Opfer*, Würzburg 1973.
45. Męclewski A., *Celnicy Wolnego Miasta. Z działalności polskich inspektorów celnych w Wolnym Mieście Gdańsku w latach 1923-1939*, Warszawa 1971.

46. Męclewski A., *Neugarten 27. Z dziejów gdańskiego gestapo*, Warszawa 1974.
47. Mikos S., *Działalność Komisariatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku 1920-1939*, Warszawa 1971.
48. Mikos S., *Polacy na politechnice w Gdańsku w latach 1904-1939*, Warszawa 1987.
49. Mikos S., *Polityka morska Henryka Strasburgera Komisarza Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Gdańsku w latach 1924-1932*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Historia”, 1982, nr 12, s.25-45.
50. Mikos S., *Wolne Miasto Gdańsk a Liga Narodów 1920-1939*, Gdańsk 1979.
51. Pleniewicz M., *Kościół Katolicki w Wolnym Mieście Gdańsku 1933-1939*, Bydgoszcz 1980.
52. Podgóreczny M., *Albert Forster — Gauleiter i oskarżony*, Gdańsk 1977.
53. Podlaszewski M., *Ustrój polityczny Wolnego Miasta Gdańska w latach 1920-1933*, Gdynia 1966.
54. Polak H., *Młodzież polska na Politechnice Gdańskiej w latach 1920-1939*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne. Prace Pomorzoznawcze”, nr 13 (1965).
55. Raina P., *Karol Maria Splett Biskup Gdański na ławie oskarżonych*, Warszawa 1994.
56. Ramonat W., *Der Völkerbund und die Freie Stadt Danzig 1920-1934*, Osnabrück 1979.
57. Rasmus H., *Julius Gehl aus Bromberg. Seiner Heimat Schicksal bestimmte seinen Lebensweg*, „Westpreußen Jahrbuch”, 1993, Bd. 43, s. 142-146.
58. Romanow A., *Prasa polska w Wolnym Mieście Gdańsku*, Gdańsk 1979.
59. Salmonowicz S., *Ludwik Muzyczka 1900-1977. Polityk i żołnierz. Przyczynek do dziejów Armii Krajowej*, Warszawa 1992.
60. Samerski S., *Die katholische Kirche in der Freien Stadt Danzig 1920-1933. Katholizismus zwischen Libertas und Irredenta*, Bohlau (?) 1991.
61. Samerski S., *Zur Gründung des Deutschen Generalkonsulats in Danzig*, „Beiträge zur Geschichte Westpreußens. Zeitschrift der Copernicus-Vereinigung zur Pflege der Heimatkunde und Geschichte Westpreußens e.V.”, 1995, Nr 14, S.125-134.
62. Schieder T., *Hermann Rauschnings „Gespräche mit Hitler“ als Geschichtsquelle*, Opladen 1972.
63. Schmidt A., *Hermann Strunk zum Gedächtnis*, 6. Februar 1933, „Heimatblätter des Deutschen Heimathundes”, 1933, z. 2, s. 5-15.
64. Siegler H.-G., *Chronik eines Jahrtausend*, Düsseldorf 1991.
65. Sprenger H., *Heinrich Sahm. Kommunalpolitiker und Staatsmann*, Köln und Berlin 1969.
66. Stachnik R., *Danziger Priesterbuch 1920-1945; 1945-1965*, Hildesheim 1965.
67. Stauffer P., *Zwischen Hofmannsthal und Hitler. Carl J. Burckhardt. Facetten einer außergewöhnlichen Existenz*, Zürich 1991.
68. Steffen F., *Prälat Anton Sawatzky*, Danzig 1924.

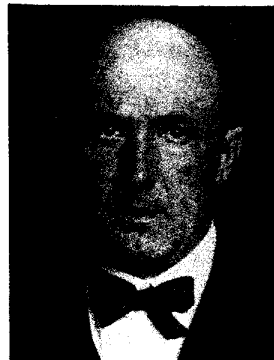
69. Stępnik H., *Ludność polska w Wolnym Mieście Gdańsku (1920-1939)*, Gdańsk 1991.
70. Trocka H., *Gdańsk a hitlerowski „Drang nach Osten”*, Gdańsk 1964.
71. Wilpert F. von, *Völkerbundkommissare in Danzig*, „Westpreußen Jahrbuch”, 1950, s.47-53.
72. Zabuska K., *Piewca Gdańska Fritz August Pfuhe*, „Pomerania”, 1996, nr 11, s. 44-48.

Spis treści

Wstęp	5
Biogramy	9
Kalendarium ważniejszych wydarzeń w WM Gdańsku 1920-1939	117
Aneks	121
1. Powierzchnia i gęstość zaludnienia WM Gdańska	121
2. Liczba ludności WM Gdańska	121
3. Ludność WM Gdańska według wyznania	121
4. Prezydenci Senatu WM Gdańska	122
5. Ważniejsze partie działające w WM Gdańsku	122
6. Wyniki wyborów do Volkstagu	122
7. Prezydenci Volkstagu	124
8. Posłowie do Volkstagu	125
9. Gdańscy gauleiterzy	133
10. Wysocy komisarze Ligi Narodów w WM Gdańsku	134
11. Prezydenci Rady Portu i Dróg Wodnych w WM Gdańsku	134
12. Komisarze generalni Rzeczypospolitej Polskiej w WM Gdańsku	134
13. Konsulowie	134
Konsulowie generalni Rzeszy Niemieckiej w WM Gdańsku	134
Konsulowie i konsulowie generalni Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii w WM Gdańsku	135
Konsulowie i konsulowie generalni Republiki Francuskiej w WM Gdańsku	135
Konsulowie generalni Królestwa Włoch w WM Gdańsku	135
Konsulowie generalni Związku Radzieckiego w WM Gdańsku	135
Konsulowie i konsulowie generalni Republiki Austriackiej w WM Gdańsku	135
Konsulowie i konsulowie generalni Królestwa Danii w WM Gdańsku	135
Konsulowie i konsulowie generalni Republiki Fińskiej w WM Gdańsku	135
Konsulowie Królestwa Norwegii w WM Gdańsku	136
Konsulowie i konsulowie generalni Królestwa Szwecji w WM Gdańsku	136
Konsulowie Stanów Zjednoczonych Ameryki w WM Gdańsku	136
14. Rektorzy Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku w latach 1904-1945	136
15. Liczba studentów w Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku	136
16. Przewodniczący Westpreussischer Geschichtsverein	137
Wybór źródeł i literatury	138

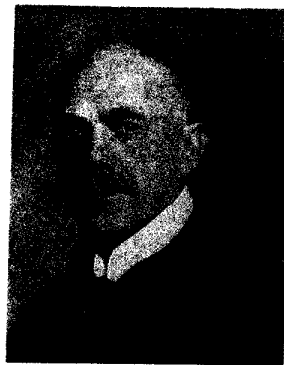
Wolfgang la Baume

Carl Beehler

Kurt Blavier

Artur Brausewetter

Arthur Brill

Erich Brost

Stanislaw Chlebowski

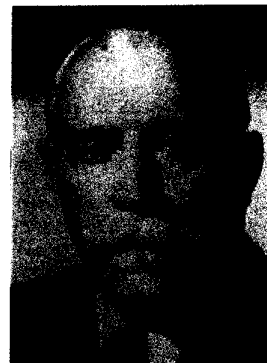
Marian Chodacki

Carl Jakob Burckhardt

Adolf Butenandt

Adam Czartkowski

Paul B. Dannowsky

Albert Forster

Julius Giehl

Julius Jewelowski

Anni Kalähne

Arthur Greiser

Joost Adriaan van Hamel

Ignatz Kalina

Paul Kalweit

Bernhard Kamnitzer

Karl Josef Kaufmann

Carl Lange

Stefan Lalicki

Aenne Kurowski

Bruno Kurowski

Antoni Lendzion

Sean Lester

Ernst Loops

Bonifacy Langowski

Leon Miszewski

Zygmunt Moczyński

Theodor Mačkowski

Johannes Mau

Ludwig Noé

Wilibald Omankowski

Eduard O'Rourke

Fritz August Pfuhe

Heinrich Sahn

Rudolf Schaper

Wladyslaw Pniewski

Hermann Rauschning

Alfred Semrau

Franz Steffen

Henryk Strasburger

Richard Teclay

Fritz Weber

Hans Wichmann

Edmund Freiherr von Thernmann

Adolf Treichel

Ernst Ziehm